

अध्याय-एक शोधपरिचय

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक बान्तवा र नेपाली भाषाको रूपको व्यतिरेकी अध्ययन रहेको छ।

१.२ शोधप्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको छ।

१.३ विषयपरिचय

भाषा मानव सभ्यताकै महत्तम उपलब्धि हो। भाषा यादृच्छिक वाक्प्रतीकहरूको त्यो व्यवस्था हो जसको सहायताले व्यक्तिले सञ्चार गर्दछ। यसबाट भाषा मानवीय वस्तु, भाव, विचारको विनिमयको साधन हो भन्ने कुरा स्पष्टिन्छ। मानव समाजको आफ्नो व्यवस्था भएभैं भाषाको पनि आफ्नै व्यवस्था हुन्छ। सामान्यतः संसारका सबै भाषा, वर्ण, व्याकरण, शब्द, वाक्य र शाब्दिक अर्थका तहको भिन्नाभिन्नै व्यवस्था हुन्छ। भाषा यस्तो वस्तु हो जसले विशेष गरी मानवलाई पूर्णता दिलाउँछ। भाषाले मानिसलाई समाजमा एकअर्कासँग मिलेर बस्न सहयोग पुऱ्याउँछ।

नेपालमा अनकौं भाषाहरू बोलिन्छन्। यी भाषाहरूलाई जनजाति र गैरजनजाति भाषाको रूपमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ। नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचीकृत गरेको ५९ आदिवासी जनजातिमध्ये 'राई' पनि एक हो। नेपालको पूर्वी भेगमा बसोबास गर्ने यी 'राई' जातिभिन्न कति थर, उपथर र तिनीहरूले बोल्ने भाषा/उपभाषाहरूले भाषाविद्हरूलाई समेत अलमलमा पारिरहेका छन्। अहिलेसम्म पनि कसैले यति थर राईहरू छन् र तिनीहरूले बोल्ने यतिवटा मातृभाषामा यतिवटा भाषा र यतिवटा उपभाषिका छन् भनेर भन्न सकेका छैनन्। उदाहरणका लागि जर्ड हयान्सनले २८ वटा, यो शियो निशीले ३८ वटा (त्यसमा लिम्बू र याक्खा आदिलाई समेत समावेश गरिएको), प्राज्ञ वैरागी काइलाको संयोजकत्वमा गठित राष्ट्रिय भाषानीति सुभाष आयोगको प्रतिवेदन २०५० ले २९ वटा र किरात राई भाषा तथा साहित्य परिषदले गरेको भाषिक सर्वेक्षण २०५४ अनुसार २८ वटा भाषा राई समूहमा पर्ने जनाएका छन्।^१

^१ अविनाथ राई, किरात राई मातृभाषा र मातृभाषि : सङ्क्षिप्त सिंहावलोकन, यायोक्खा, निप्सुड, वर्ष ९, पूर्णङ्क १६।

‘राई’ समूहमा सबैभन्दा धेरै सङ्ख्यामा बोलिने भाषा बान्तवा भाषा हो । नेपालमा कूल राईहरूको जनसङ्ख्या ६ लाख ५५ हजार १ सय ५१ जना रहेकोमा बान्तवा राई भाषीहरू ३ लाख ७१ हजार ७ सय ४४ अर्थात् कूल राईहरूमध्ये ५८.४२ प्रतिशत रहेका छन् (राष्ट्रिय जनगणना, २०२८, के.त.वि., काठमाडौं) । वर्तमान सन्दर्भमा बान्तवा भाषीहरू अन्य राई भाषीहरूको तुलनामा अधिक मात्रामा भए पनि यस भाषाभित्र अनेकौं भाषिक विचलनहरू पाइन्छन् । दिन प्रतिदिन अन्य भाषाको प्रभाव पर्दै जानु, यही भाषाभित्र पनि भौगोलिक दूरता र समयको अन्तरालसँगै शब्द उच्चारण आदिमा भिन्नता आइरहेको छ । यिनै कारण बान्तवा भाषामा तीनभन्दा बढी भाषिकाहरू पाइन्छन्, ती हुन्- हतुवाली, आमचोके, दिल्पाली ।

भाषाका आफ्नै गुण र विशेषता हुन्छन् । भाषिक व्यवस्थाका अध्ययन गर्ने व्याकरणिक समूहभित्र पदवर्ग र व्याकरणिक धाराहरू प्रमुख रूपमा आउँछन् । यी पदवर्ग र व्याकरणात्मक धाराहरू भाषिक प्रयोगमा रूपतात्त्विकप्रक्रियाबाट निर्देशित हुन्छन् जसले भाषिक व्यवस्थाको अन्तर्सम्बन्धलाई देखाउने गर्छन् । यस शोधकार्यमा बान्तवा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक रूपगत व्यतिरेकी देखाइएको छ ।

१.४ समस्याकथन

बान्तवा र नेपाली भाषाका रूपको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधकार्य निम्नलिखित समस्यामा केन्द्रित रहेको छ :

-)] बान्तवा र नेपाली भाषाका रूप व्यवस्था कस्तो रहेको छ ?
-)] बान्तवा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक धाराका रूप व्यवस्थामा केकस्तो व्यतिरेक पाइन्छ ?
-)] बान्तवा र नेपाली भाषाका पदवर्ग र त्यससँग सम्बन्धित रूपतत्त्वमा केकस्तो व्यतिरेक पाइन्छ ?

१.५ अध्ययनको उद्देश्य

बान्तवा भाषाको रूपतत्त्वको अध्ययन गर्दै बान्तवा र नेपाली भाषाबीच पाइने व्यतिरेकको अध्ययन गर्नु यस शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । त्यसैले प्रस्तुत शोधकार्य निम्नलिखित उद्देश्यमा केन्द्रित रहेको छ :

-)] बान्तवा भाषाको रूपव्यवस्थाको अध्ययन गर्नु,
-)] बान्तवा र नेपाली भाषाका पदवर्ग र त्यससँग सम्बन्धित रूपतत्त्वको व्यतिरेकी अध्ययन गर्नु,
-)] बान्तवा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक धारामा पाइने रूपतत्त्वको व्यतिरेकी अध्ययन गर्नु ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

राई भाषा समूहभित्र पर्ने बान्तवा भाषाको निकै अगाडिदेखि अध्ययन कार्य भइरहे पनि यस भाषाका उल्लेख्य रूपमा अनुसन्धान कार्यहरू त्यति भएको पाईदैन । आजभन्दा अगाडि यस भाषाका स्वदेशी तथा विदेशी अध्ययन अनुसन्धानकर्ताहरूले जे-जति अध्ययन अनुसन्धान कार्यहरू गरेका छन्, तिनको सङ्क्षिप्त चर्चा अध्याय दुईमा 'बान्तवा भाषाको अध्ययन' शीर्षकमा गरिएको छ ।

१.७ अध्ययनको औचित्य, उपयोगिता र महत्व

बान्तवा भाषामा भएका पूर्वकार्यहरूलाई हेर्दा नोवलकिशोर राईले 'अ डिस्क्रिप्टिभ स्टडी अफ बान्तवा' मा बान्तवा रूप व्यवस्थाको बारेमा सामान्य अध्ययन गरेका भए पनि बान्तवा र नेपाली भाषाको रूपको व्यतिरेकी अध्ययन भएको देखिदैन । तसर्थ भाषाका अध्ययन अनुसन्धान नभएका पक्षमा अध्ययन गर्नु औचित्यपूर्ण देखिन्छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यका उपलब्धिहरू सम्बन्धित भाषाभाषीलाई आफ्नो भाषाबारे बुझ्न, त्यस भाषामा अनौपचारिक वा औपचारिक शिक्षाका लागि पाठ्यपुस्तक लेख्न, भाषाविज्ञानका शिक्षक तथा विद्यार्थी र यस भाषाबारे बुझ्न र यसका अन्य पक्षहरूको अध्ययन अनुसन्धानका लागि उपयोगी हुनेछ । उपर्युक्त आधारमा प्रस्तुत अध्ययन औचित्यपूर्ण र उपयोगी त छँदैछ, बान्तवा भाषाको संरक्षण र विकासका लागि महत्वपूर्ण पनि छ ।

१.८ शोधविधि

यस शोधकार्यमा क्षेत्रीय र पुस्तकालयीय दुवै विधिको उपयोग गरिएको छ । भाषाको विश्लेषणका लागि आवश्यक सैद्धान्तिक ज्ञानका लागि पुस्तकालयीय विधिको उपयोग गरिएको छ भने भाषिक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न क्षेत्रीय अध्ययन गरिएको छ ।

म आफू बान्तवा भाषाको वक्ता भएका कारण आफैँले बोल्ने इलाम जिल्लाको चमैता गा.वि.स.मा बोलिने बान्तवा भाषालाई मुख्य आधार बनाएर भाषिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । भाषिक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने क्रममा चमैता गा.वि.स.का बान्तवा (राई) समुदायका केही बान्तवाभाषी बुढापाकाहरूसँग भेट गरी अनौपचारिक अन्तर्वार्ता लिनका साथै भाषाविद् प्रा.डा. नोवलकिशोर राईलगायत अन्य बान्तवा भाषाका अनुसन्धानकर्ताहरूसँग भेटी अनौपचारिक छलफल गरी थप जानकारी प्राप्त गरिएको छ । यस अलावा नेपाली भाषा व्याकरणका लागि गुरु प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमसँग सल्लाह, सुझाव लिएर यस शोधकार्यका लागि आवश्यक भाषिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ ।

१.९ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा

बान्तावा भाषीहरू नेपालको पूर्वी भेगका साथै पश्चिम बङ्गाल, आसाम, सिक्किम, भुटानलगायतका ठाउँहरूमा बसोबास गर्दै आएको पाइन्छ। यी सबै ठाउँमा बोलिने बान्तावा भाषामा एकरूपता पाइँदैन। बान्तावा भाषा एक भए पनि यसको तीनभन्दा बढी भाषिकाहरू पाइन्छन् जसमा हतुवाली, आम्चोके, दिल्पाली प्रमुख छन्। यस अध्ययनमा यी सबै भाषिकाको अध्ययन नगरेर इलाम जिल्लाका चमैता, बाँभो, साक्फारा, रवि गा.वि.स.का आसपासमा बोलिने दिल्पाली भाषिकालाई अध्ययनको क्षेत्र बनाइएको छ। सो क्षेत्रमा बोलिने बान्तावा भाषा र नेपाली भाषाका रूपको व्यतिरेकी अध्ययन यस शोधकार्यको सीमा हो।

१.१० शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधप्रतिवेदनलाई निम्न परिच्छेदहरूमा वर्गीकरण गरी प्रस्तुत गरिएको छ।

परिच्छेद एक - शोध परिचय

परिच्छेद दुई - बान्तावा भाषाको अध्ययन

परिच्छेद तीन - बान्तावा भाषा र नेपाली भाषाका पदवर्ग र त्यससँग सम्बन्धित रूपतत्त्वको व्यतिरेकी अध्ययन

परिच्छेद चार - बान्तावा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक धाराको व्यतिरेकी अध्ययन

परिच्छेद पाँच - उपसंहार

अध्याय दुई बान्तावा भाषाको अध्ययन

२.१ परिचय

राईहरूको २८ भन्दा बढी मातृभाषाहरूमध्ये सबैभन्दा बढी बोलिने भाषा बान्तावा नै हो । 'बोन्' र 'तावा' मिलेर बान्तावा शब्दको निर्माण भएको हो भनिन्छ जसको अर्थ 'पानीको मुहानबाट आएका अतिथिहरू' वा 'हिमालको फेंदीमा उत्पत्ति भएकाहरूले बोल्ने भाषा' भन्ने बुझिन्छ । यो भाषा भोटबर्मेली भाषा समूहअन्तर्गत पर्दछ । यसलाई बोन्तावा, बान्तावा, बुन्तावा पनि भन्ने गरिन्छ ।

२०५८ सालको जनगणनाअनुसार नेपालको कूल राईहरूको जनसङ्ख्या छ लाख पैँतीस हजार एक सय एकाउन्न रहेको छ, जसमा बान्तावाभाषी राईहरूको जनसङ्ख्या तीन लाख एकहत्तर हजार छपन्न अर्थात् ५८.४२ प्रतिशत छन् । नेपालबाहेक भारतको सिक्किम, दार्जिलिङ, कालेबुङजस्ता ठाउँहरूमा पनि बान्तावा भाषीहरू बसोबास गर्दै आएका छन् । हाल नेपाल र नेपाल बाहिर गरी लगभग पाँच लाख जति बान्तावा भाषीहरू रहेका छन् । यो भाषा बयानब्वेवटा मातृभाषामध्ये अधिक बोलिने हिसाबले नवौँ स्थानमा पर्दछ, जुन कूल मातृभाषीमध्ये १.६३ प्रतिशत हो । बान्तावा (राई) हरूको मूलथलो पूर्वी नेपालको पहाडी जिल्लाहरू हुन् । २०५८ सालको जनगणनाअनुसार बान्तावा राई भाषीहरूको बसोबास भएको जिल्लाहरूको जनसङ्ख्या यहाँ देखाइएको छ :

जिल्ला	जनसङ्ख्या
भोजपुर	५९,०४९
इलाम	५०,०४८
मोरङ	३३,७२४
धनकुटा	३२,८३७
सुनसरी	२९,३५६
उदयपुर	२७,८१३
पाँचथर	२४,०४४
खोटाङ	१७,८२९
भापा	१७,८२२
ओखलढुङ्गा	१२,९०९
काठमाडौँ	११,०५६
ललितपुर	३,१९५

यस परिच्छेदमा नेपालका बाह्रवटा जिल्ला र नेपालबाहिर दार्जिलिङ, सिक्किम, कालिम्पोङ, सिलोङ आदि ठाउँहरूमा बोलिने बान्तावा (राई) भाषाका बारेमा विदेशी तथा स्वादेशी विद्वानहरूद्वारा गरिएका अध्ययन, अनुसन्धानको चर्चा सङ्क्षिप्त रूपमा गरिएको छ ।

२.२ विदेशीहरूद्वारा गरिएका अध्ययन

राई भाषाहरूको पहिलो अनुसन्धानकर्ता ब्रायन हाफ्टन हड्सन १९५७ ज्यमकयल० ले 'कम्पेरेटिभ भोकेवुलरी' (सन् १८५७), र 'बाहिड ग्रामर' (सन् १८५७) प्रकाशित गरे; जसको एउटा परिच्छेदमा रोदोड/चाम्लिड, रुछेन्बुड (वान्तावा), छिन्तोड, नाछिरिड, वालिड, याक्खा चौरासे (वाम्बुले), कुलुडे र थुलुडे राई भाषाभाषीहरूको तुलनात्मक अध्ययन गरेका छन् । (हड्सन १८५९) सन् १९९० मा जर्ज ग्रियर्सनले लिङ्ग्विस्टिक अफ किराती ग्रुप भनेर विभिन्न राई भाषाहरूको बारेमा वर्णन गरेका छन् । हड्सनकै विश्लेषणलाई अनुसरण गर्दै खम्बू भाषाभिन्न पन्ध्रवटा गौण भाषाहरू पर्दछन् र राई भाषाहरूको समूहभिन्न पर्ने बान्तावा (राई) भाषा रुछेन्बुडसँग मिल्दोजुल्दो छ भनेका छन् । (ग्रियर्सन सन् १९०९)

सुयोशी तोवा र इभिड तोवा सन् १९७० मा नेपाल आई हालसम्म भाषिक क्षेत्रमा महत्वपूर्ण योगदान दिएका छन् । खालिड भाषाको विशेष अध्ययन गर्ने तोवा दम्पतिले संयुक्त र छुट्टाछुट्टै गरी डेढदर्जन जति लेख रचना प्रकाशित गरेका छन् । सन् १९७१ मा खालिड टोकियो युनिभर्सिटी अफ फरेन स्टडिज प्रकाशित गरे । सन् १९८४ मा यसकै दोस्रो संस्करण प्रकाशित गरे जसमा उल्लेख भएअनुसार राई भाषा समूहभिन्न धेरै भाषाहरू पर्दछन् । जस्तै: वाहिड, बान्तावा, चाम्लिड, खालिड, याम्फू आदि । यी भाषाहरू राई समूहभिन्न परेपनि परस्परमा बोधगम्य छैनन् । यी भाषाहरू मध्ये बान्तवा भाषा प्रमुख भाषाका रूपमा रहेको छ भनेका छन् (तोवा सन् १९८४)।

अर्का कोरियन नागरिक क्वाड जु छोले टेक्स्ट कलेक्सन इन बान्तावा (२००६) मा बान्तावा भाषा मा बान्तावा भाषा बोलिने विभिन्न ठाउँमा गएर भिन्नभिन्न भाषिकाहरूमा पाइने मिथक, गीत, कथा आदिको सङ्कलन गरी ती फरक फरक भाषिका बोल्ने बान्तावा राईहरूको भाषालाई लिएर विश्लेषण गरेका छन् (छो २००६) ।

जी.हेन्सन र वर्नर विन्टरले द राई अफ इष्टर्न नेपाल (१९९१) मा बान्तवा भाषाका चार भाषिकाहरूको चर्चा गरेका छन् । पूर्वी बान्तवा अरुण नदीदेखि पूर्वी भागमा बोलिन्छ । यसलाई धनकुटे पनि भनिन्छ । दक्षिणी भाषा भोजपुर जिल्लाको दक्षिणसँग र उदयपुरमा बोलिन्छ । उत्तरी भाषिका भोजपुर बजारदेखि उत्तरी भागमा बोलिन्छ र पश्चिमी भाषिका भोजपुरको ओखे, खोटाङको दक्षिण भेग (बोपुड र घोपवाहेक) मा बोलिन्छ भनेका छन् (जी हेन्सन र वर्नर विन्टर, सन् १९९१) ।

डा.आर.के स्प्रिगले द प्रोब्लम्स इन बान्तावा राई फोनोलोजी (सन् १९७८), द रुट फाइनल्स अफ बान्तावा राई भर्वस् एण्ड कङ्गुएन्स अफ फोनोलोजी विथ ग्रामर एण्ड लेक्सिस र बान्तावा राई 'स्.' 'र्.' 'ज्.' फाइनल भर्व रुट्स कलेक्टिभ्स एण्ड डाइरेक्टिभर (

१९९२) आदि कृतिहरूमा राई जाति र भाषाको अध्ययन अनुसन्धान गर्दै बान्तावा राई भाषाको व्यकरणिक पक्षको चर्चा गरेका छन् ।

बान्तावा (राई) भाषाको अध्ययन गर्ने अन्य विद्वान्हरू र उनीहरूद्वारा लिखित कृतिहरू क्रमशः जुलियाना फौल्टान दस भर्व इन बान्तावा सिइने मोर्फोलोजी एण्ड सिन्टेक्स (सन् १९९२), डेविडब्राडली बान्तावा राई एज लिङ्गुआ फ्रान्का (सन् १९९६), निशी योशिओ बान्तावागो (बान्तावा ल्याङ्गुएज) आदिलाई लिन सकिन्छ (अविनाथ राई, यायोक्खा-निप्सुड, वर्ष ९, पृ. १६, असोज, २०५९) ।

२.३ स्वदेशी विद्वान्हरूद्वारा गरिएको अध्ययन

राई जाति र राई जातिको भाषा, संस्कृतिका बारेमा स्वादेशी विद्वान्हरूद्वारा विविध पक्षमा प्रकाश पारी लेखिएका विभिन्न लेख, रचना, पुस्तक, कृतिहरू पाइन्छन् । यीमध्ये बान्तावा भाषाका बारेमा गरिएका अध्ययन र अनुसन्धानलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएका छन् :

बी.एम्. दाहालले अ डिस्क्रिप्सन अफ नेपाली लिटररी एण्ड कोल्लोकोयल (सन् १९४४) मा राई किराती भाषामा जम्मा ३० वटा भाषा छन् । तिनीहरूमध्ये बान्तावा भाषामा नै प्रमुख भाषा हो भनेका छन् (दाहाल सन् १९४४) ।

बान्तावा (राई) भाषिक अध्ययनका फाँटमा नोवलकिशोर राई अग्रपङ्क्तिमा आउँछन् । वि.सं. २०३० सालमा राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठानबाट प्रकाशित पर्यायवाची शब्दहरू समावेश गरी भाषिक फाँटमा लिखित रूपमा प्रवेश गरेका राईले अ डिस्क्रिप्टिभ स्टडी अफ बान्तावा (सन् १९८५) विद्यावारिधी शोधपत्रमा बान्तावा भोटवर्मेली भाषा परिवारभित्र पर्दछ, जुन नेपालको पूर्वीभागका साथै पश्चिमबङ्गाल, आसाम, सिक्किम, भुटानलगायतका ठाउँमा बोलिन्छन् । यस भाषामा लिङ्गानुसार क्रियाको रूपायन नहुने, द्विवचनको व्यवस्था हुने, पदवर्ग निर्माणमा द्वित्व मात्र नभएर त्रित्वको व्यवस्था हुनेलगायतका आफ्नै व्याकरणिक विशेषता रहेका छन् भनी उल्लेख गरेका छन् (राई सन् १९८५) ।

प्रा.डा. नोवलकिशोर राईका अन्य कृतिहरू अ वेसिक बान्तावा कन्भर्सेसनल कोर्ष (सन् १९७८), रि डुप्लिकेशन इन बान्तावा कन्टिडवुशन टु नेपालीज स्टडिज (सन् १९८४), द लोकेटिभ मार्कर सफिकेशन अफ बान्तावा एण्ड देयर एक्टेन्सन (सन् १९८८), र बान्तावा भाषा पुरुषवाचक सर्वनाम (वि.सं. २०४६) हुन् (राई निप्सुड वर्ष ९, पूर्णाङ्क १६, २०५९ पृ. ३०) ।

भाषाविद् बालकृष्ण पोखरेलले राष्ट्रभाषा (२०४०) मा राई किराती भाषाहरूलाई वर्गीकरण गर्ने क्रममा पहाडी मूलको याकेलीअन्तर्गत बान्तावा भाषालाई राखेका छन् । उनले खम्बुवानी भाषाअन्तर्गत खालिङ्गी, थुलुङ्गी, तिलिङ्गी, कुलुङ्गी, सोताङ्गी, साम्पाङ्गी तथा

आठपहरी राखी बान्तावा भाषालाई खम्बुवानी अर्थात् राई समूहमा नराखी याकेली अर्थात् लिम्बुवानी निकट मानेका छन् (पोखेल वि.सं. २०४०) ।

प्रा.डा देवीप्रसाद गौतमले आफ्ना कृति नेपाली भाषा परिचय (२०४०) मा राई किराती भाषाहरू भोटबर्मेली भाषापरिवारमा पर्छन् भन्दै नेपालका किराती भाषाहरूलाई पूर्वी किराती, केन्द्रीय किराती र पश्चिमी किराती गरी तीन समूहमा विभाजन गरेका छन् । जसमध्ये केन्द्रीय किराती भाषाअन्तर्गत बान्तावा भाषा पर्ने कुरालाई उल्लेख गरेका छन् (गौतम वि.सं २०४०) ।

डि.क बान्तावाले बान्तावा नेपाली शब्दकोष (वि.सं. २०५०) र बान्तावा (राई) व्याकरण (वि.सं. २०५५) प्रकाशित गरी उल्लेख्य योगदान पुऱ्याएका छन् । उनले दिप्ली भाषिकालाई मानक बनाएर बान्तावा भाषामा पाइने व्यकरणिक व्यवस्थाका बारेमा चर्चा गरेका छन् (बान्तावा २०५०, २०५५)। यसका साथै १-५ सम्मका पाठ्यपुस्तक आनयुङको लेखन तथा सम्पादन गरेका छन् । आनयुङ पूर्वी नेपालका भोजपुर, खोटाङ, सुनसरी, भापा, इलाम जिल्लाका ६३ वटा विद्यालयमा पठन-पाठन भइरहेको छ ।

राजन सुप्तिहाडले वान्तावा खम्बु शब्दसङ्ग्रह (१९९५) प्रकाशित गरेका छन् । उनले केही बान्तावा शब्दहरूलाई सङ्कलन गरेर शब्द सङ्ग्रहको रूप दिएका छन् (सुप्तिहाड, सन् १९९५) ।

धनराज राईले 'बाईल्याङ्गयुजन एण्ड ल्याङ्गवेज एट्टिट्ट्युडः अ केस स्टडी अफ बान्तावा राई अफ फाकफोक भि.डि.सी. इन इलाम' शीर्षकको स्नातकोत्तर शोधपत्रमा बान्तावा मातृभाषा भएका वक्तालाई दोस्रो भाषामा कुरा गर्दा मातृभाषाको कतिको प्रभाव पर्छ भन्ने अध्ययन गरेका छन् (राई, सन् २००१) ।

इच्छापूर्ण राईले कम्पेरेटिप स्टडी अफ किनसिप टम्स् मा अङ्ग्रेजी र बान्तावा भाषाका साइनोको तुलनात्मक अध्ययन गरेका छन् । यस अध्ययनमा अङ्ग्रेजी वक्तालाई बान्तावा भाषाका कुन साइनो उच्चारण अप्ठ्यारो पर्छ । त्यस्तै नेपाली वक्तालाई अङ्ग्रेजी भाषाका कुन साइनो उच्चारणमा सजिलो पर्छ र कुन साइनो उच्चारणमा अप्ठ्यारो पर्छ भन्ने देखाएका छन् (राई सन् २००४) ।

श्यामराज राईले ओ रेडियो नेपाला (२०६२) राई बान्तावा भषामा रेडियो शैली शब्दकोष भनेर प्रकशित गरेका छन् । यस शब्दकोशमा रेडियो नेपाल क्षेत्रीय प्रशारण केन्द्र धनकुटाद्वारा समाचार बाचन गर्ने क्रममा प्रयोग भएका शब्दहरूको सङ्कलन गरिएको छ (राई, वि.सं. २०६२) ।

बमबहादुर राईले नेपाली र बान्तावा (राई) भाषाको व्याकरणात्मक कोटिको व्यतिरेकी अध्ययन (२०६३) शीर्षकको स्नातकोत्तर शोधपत्रमा बान्तावा भाषाको सामान्य परिचय दिँदै नेपाली र बान्तावा भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, काल, पक्ष, भाव र वाच्यको व्यतिरेकी अध्ययन गरेका छन् (राई वि.सं. २०६३) ।

बान्तावा भाषासम्बन्धी अध्ययन गर्ने अन्य व्यक्तिहरूमा चन्द्रकुमार हतुवाली, कृष्ण राई, श्यामकुमार राई, जयसिवाहाङ्ग आदि व्यक्तिहरूलाई लिन सकिन्छ । वि.सं. २०६१ फागुनबाट राई बान्तावा भाषाको पत्रिका बुडुवाखा प्रकाशित भइरहेको छ जसले कथ्य बान्तावा भाषा परम्परालाई लेख्य-परम्परामा विकास गर्ने, बान्तावा भाषामा शुद्ध लेखन प्रेरित गर्ने साथै बान्तावा शब्द सङ्कलन गर्ने उद्देश्य राखेको छ ।

अध्याय तीन

बान्तावा र नेपाली भाषाका पदवर्ग र त्यससँग सम्बन्धित रूपतच्चको व्यतिरेकी अध्ययन

३.१ परिचय

यस अध्यायमा बान्तावा (राई) भाषा र नेपाली भाषाका पदवर्गहरू नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, विष्मयादिबोधक र निपातका बनोट वा निर्माणको व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ :

३.२ नाम

बनोटका आधारमा बान्तावा नामहरू दुई किसिमका हुन्छन् :

सरल नाम

जटिल नाम

३.२.१ सरल नाम

एउटा सार्थक एकाई भएको नामलाई सरल नाम भनिन्छ । यस्ता नाममा एक रूप मात्र पाइन्छ; जस्तै:

बान्तावा नाम	नेपाली अर्थ
निछा	Φमाई/बहिनीΨ
मुना	Φमान्छे Ψ
भोरोप	ΦयागुताΨ
डा	ΦमाछाΨ
छोडा	ΦघराΨ
भेवा	ΦकिराΨ
सुडटाड	ΦरुखΨ
खिम	ΦघरΨ
सावाँ	ΦमैसीΨ
हाङ्गी	ΦगोरुΨ
पित्	ΦमाईΨ
छेङ्ग्रा	ΦघाखाΨ

माक्सा	ΦभालुΨ
धिनारा	Φसंह Ψ
हेलावा	ΦआँदरΨ
कुतिवा	Φकुुर Ψ
मुनिमा	ΦबिरालोΨ
साम्तावा	Φस्यलΨ
हाक्धी	ΦवैशाखΨ
वायुक	ΦजेठΨ
वापोन	ΦधसारΨ
साक्की	ΦभालुΨ
साक्सा	ΦसागΨ
कोक	ΦमातΨ
खान	ΦसरकारीΨ
डाक्सी	ΦकेराΨ
नाचोम्सी	ΦआपΨ
काया	ΦघानΨ
कोक्लोक्चा	ΦमकैΨ
हारेइउन	ΦहलोΨ
बावसो	ΦफोदालीΨ
डावे	Φबुकुरी Ψ
मिछलेन	Φधन्दुकΨ

माथिका उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा नामहरूमा एक रूप मात्र पाइन्छ । नेपाली भाषामा पनि सरल नाममा एक रूप मात्र पाइन्छ । यस सन्दर्भमा यी दुई भाषामा समानता पाइन्छ ।

३.२.२ जटिल नाम

दुई वा दुईभन्दा बढी रूपहरूको योगबाट जटिल नामको निर्माण हुन्छ । बान्तावा भाषामा यस्ता नामहरू व्युत्पादन, द्वित्व र समास भएर निर्माण हुन्छन् ।

३.२.२.१ व्युत्पादन

क. आधार रूपमा पुलिङ्गी /पा/प्रत्यय रूपको प्रयोग

आधार रूप	प्रत्यय	व्युत्पन्न नाम	नेपाली अर्थ
वा फकुखुराΨ	पा	वापा	फमाले कुखुराΨ
डोफेवा फहाँसΨ	पा	डोफेवापा	फमाले हाँस Ψ
ढिवा फहात्तीΨ	पा	ढिवापा	फमाले हात्तीΨ
टायामा फदिमागΨ	पा	टायामापा	फमाले गने Ψ
को फबुढोΨ	पा	कोपा	फहजुर बाΨ

बान्तावा भाषामा आधार रूपमा पुलिङ्गीबोधक प्रत्यय रूप 'पा' को प्रयोग गरेर पुलिङ्गी नामपदको निर्माण गर्ने व्यवस्था पाइन्छ भने नेपाली भाषामा पुलिङ्गीबोधक प्रत्यय रूप आकारान्त र एकारान्त पाइए तापनि माथि प्रयुक्त नामपदहरूमा पुलिङ्गीबोधक प्रत्यय रूपको प्रयोग नभएर पुलिङ्गीबोधक स्वतन्त्र नाम नै प्रयोगमा आएको छ । यो दुई भाषाबीचको असमान वा व्यतिरेकी पक्ष हो ।

ख) आधार रूपमा स्त्रीलिङ्गी प्रत्यय रूप/मा/को प्रयोग

आधार रूप	प्रत्यय (स्त्री लि.)	व्युत्पन्न नाम	नेपाली अर्थ
वा फकुखुराΨ	मा	वामा	फपोथी कुखुराΨ
डोफेवा फहाँसΨ	मा	डोफेवामा	फपोथी हाँसΨ
ढिवा फहात्तीΨ	मा	ढिवामा	फपोथी हात्तीΨ
टायामा फदिमागΨ	मा	टायामा	फस्वास्नीΨ
को फबुढोΨ	मा	कोमा	फहजुर आमाΨ

उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा व्युत्पन्न स्त्रीलिङ्गी नामहरूमा 'मा' प्रत्यय लागेको छ । नेपाली भाषाका नाममा पोथी 'पद' स्त्रीलिङ्गीबोधक रूप भएर प्रयोगमा आएको छ भने मानवीय नामका आफ्नै स्वतन्त्र स्त्रीलिङ्गी स्वास्नी, हजुरआमाजस्ता नामको प्रयोग भएको छ । यो यी दुई भाषाको फरक पक्ष हो । नेपाली मानवीय नाममा पनि स्त्रीलिङ्गीबोधक 'इ', 'इनी', 'नी' जस्ता प्रत्यय रूप प्रयोग भएको पाइन्छ भने बान्तावा (राई) भाषामा मानवीय र मानवेतर दुवै नाममा स्त्रीलिङ्गीबोधक प्रत्यय रूप 'मा' को प्रयोग भएको पाइन्छ ।

ग) आगन्तुक शब्दमा /आ/ प्रत्ययको प्रयोग

आगन्तुक शब्द	प्रत्यय	व्युत्पादित नाम	नेपाली अर्थ
जात	आ	जाता	फजातΨ
मार्ग	आ	मार्गा	फमार्गΨ
खाट्	आ	खाटा	फखाट्Ψ
इलाम	आ	इलामा	फइलामΨ
हाट	आ	हाटा	फहाटΨ
अजात	आ	अजाता	फअजातΨ
स्कूल	आ	स्कूला	फस्कूलΨ
बोतल	आ	बोतला	फबोतलΨ
धरान	आ	धाराना	फधरानΨ
मगर	आ	मगरा	फमगरΨ

बान्तावा भाषामा आगन्तुक शब्दहरू (नामहरू) मा 'आ' प्रत्यय रूप लगाएर बान्तावा नामको व्युत्पादन गर्ने व्यवस्था पाइन्छ । यस्तो व्यवस्था नेपाली भाषामा पाइँदैन । यो यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

घ) /खा/ प्रत्ययको प्रयोग

आधार पद	प्रत्यय	व्युत्पादित नाम	नेपाली अर्थ
चा	खा	चाखा	फखाने ठाउँΨ
युड	खा	युडखा	फघस्ने ठाउँΨ
खिप	खा	खिपखा	फघहने ठाउँΨ
याड	खा	याडखा	फघुत्ने ठाउँΨ
लो	खा	लोखा	फघन्ने ठाउँΨ
चेप	खा	चेपखा	फघोले ठाउँΨ
कोन	खा	कोनखा	फघुम्ने ठाउँΨ
वाचाक	खा	वाचाखा	फघुहाउने ठाउँΨ

माथि उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा व्युत्पादित नामहरूमा 'खा' प्रत्यय रूप लागेर स्थानगत वा स्थानविशेष बुझाउने नामपदको निर्माण भएको छ । यसरी बान्तावा भाषामा

२. साड टीट ढाप मोका ? टीटढापकावा

टीट - ढाप - कावा

ना. - क्रि. - प्र कृदन्तीकरण

Φजो लुगा धुन्छ त्यो - लुगाधुने (धोवी) Ψ

बान्तावा भाषामा द्वन्द्व, तत्पुरुष, बहुब्रीहि र विशेष समास व्यवस्था पाइन्छ । नेपाली भाषामा तत्पुरुष, कर्मधारय, द्विगु, अव्ययीभाव, द्वन्द्व र बहुब्रीहि गरी छ प्रकारका समास व्यवस्था पाइन्छ ।^१ बान्तावा भाषामा पाइने विशेष समास व्यवस्था नेपाली भाषामा नपाइनु साथै बान्तावा भाषामा कर्मधारय, द्विगु, अव्ययीभाव समास नपाइनु यी दुई भाषाबीचको फरक पक्ष हो ।

३.२.२.३ द्वित्व

बान्तावा भाषामा द्वित्व प्रक्रियाबाट पनि नामपदको निर्माण भएको पाइन्छ; जस्तै:

१. खिम खिमखिम

Φघर घरघरΨ

२. टेन टेनटेन

Φगाउँ गाउँगाउँΨ

३. लाम लामलाम

Φघाटो बाटैघाटो Ψ

माथि प्रयुक्त उदाहरण जस्तै बान्तावा र नेपाली दुवै भाषामा अक्षर वा वर्णसमूहको पुनरावृत्ति भई नामपदको निर्माण हुने व्यवस्था पाइन्छ ।

बान्तावा भाषामा जस्तै नेपाली भाषाका सरल नाममा एकरूप मात्र पाइन्छ । जटिल नामको निर्माणका क्रममा व्युत्पादन, समास र द्वित्व भएको पाइन्छ । यसरी नामपदका निर्माणमा यी दुई भाषाबीच केही समानता र केही भिन्नता पाइन्छ; जस्तै: बान्तावा भाषामा पुलिङ्गीबोधक प्रत्यय 'पा' र स्त्रीलिङ्गीबोधक प्रत्यय 'मा' मानवीय र मानवेतर दुवै नाममा लाग्छ भने नेपालीमा पुलिङ्गीबोधक रूप आकारान्त र एकारान्त, स्त्रीलिङ्गीबोधक 'नी' 'इ', 'इनी' प्रत्यय रूप मानवीय नाममा मात्र लाग्ने गरेको पाइन्छ । मानवेतर सजीव स्वतन्त्र स्त्रीलिङ्गी र पुलिङ्गी शब्द नभएका नामको अगाडि भाले, पोथीको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

^१ मोहनराज शर्मा, शब्दरचना र वर्णविन्यास, (२०६१) पृ. ३११

३.३ सर्वनाम

बान्तावा भाषाका सर्वनामहरूलाई पुरुषवाचक, दर्शकवाचक, प्रश्नवाचक र निजवाचक गरी चार प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ। यी सर्वनामहरूमा वचनबोधक रूप लगाएर एकवचनबाट द्विवचन र बहुवचन सर्वनाम पदको निर्माण गर्न सकिन्छ; जस्तै :-

३.३.१. पुरुषवाचक सर्वनाम

बान्तावा भाषा व्याकरणमा पुरुषवाचक सर्वनाम प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी तीन प्रकारका पाइन्छन्।

३.३.१.१ प्रथमपुरुष सर्वनाम

तालिका नं.

	एकवचन		द्विवचन		बहुवचन	
	बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली
समावेशी	उडका	Φ _म Ψ	उडकाचि उडका - चि स. - द्वि. व.प्र.	Φ _{हामी} Ψ	उडकान उडका - न स.- बहु. प्र.	Φ _{हामी} Ψ
असमावेशी			उडकाचा उडका - चा स. - द्वि.प्र.	Φ _{हामी} Ψ	उडकानका उडका -नका स. - बहु.प्र.	Φ _{हामी} Ψ

बान्तावा भाषामा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी तीन भेद पाइन्छन्। प्रथम पुरुष द्विवचन र बहुवचनमा स्रोतालाई समावेश गराउने समावेशी र समावेश नगराउने असमावेशी सर्वनाम पद पाइन्छ। एकवचन सर्वनाममा द्विवचन र बहुवचनबोधक 'चि', 'न्', 'चा', 'न्का' जस्ता प्रत्यय रूप लागेको पइन्छ भने नेपालीमा यी सबैका लागि 'हामी' रूपको मात्र प्रयोग गरिन्छ। यो यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेकी पक्ष हो।

३.३.१.२ द्वितीयपुरुष सर्वनाम

तालिका नं. २

	एकवचन		द्विवचन		बहुवचन	
	बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली
सामान्य	खाना मुक्त	Φ _{तमी} /तिमीΨ	खानाचि खाना-चि स - द्वि.प्र..	Φ _{तमी} हरूΨ	खानानिन् खाना-निन् स.बहु.प्र.	Φ _{तमी} हरूΨ
आदार	खानानिन् खाना-निन् स.- आ.प्र.	Φ _{तपाईं} Ψ	खानानिन्चि खाना-निन्-चि स.-आ.प्र.द्वि.प्र.	Φ _{तपाईं} हरूΨ	खानानिन्चि खाना-निन्-चि स.-आ.प्र. बहु.प्र.	Φ _{तपाईं} हरूΨ

बान्तावा (राई) भाषामा आदर जनाउन बहुवचन रूपको नै प्रयोग गरिएको पाइन्छ । सामान्य एकवचन सर्वनाममा 'चि' र 'निन्' प्रत्यय लागेर सामान्य द्विवचन, बहुवचन र आदारार्थी सर्वनामको व्युत्पादन भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा एकवचन र बहुवचन मात्र पाइन्छ । बहुवचनका लागि 'हरू' प्रत्यय रूपको प्रयोग गरिन्छ । नेपाली भाषामा आदारका पाँच तह पाइन्छ । सामान्य आदारार्थी (तँ), मध्यम आदारार्थी (तिमी), उच्च आदारार्थी (तपाईं), अतिउच्च आदारार्थी (हजुर) र विशिष्ट वा दरवारी आदारार्थी (मौसुफ) को प्रयोग भएको पाइन्छ तर बान्तावा भाषामा आदारका लागि छुट्टै सर्वनाम पाइँदैन । द्वितीय पुरुष बहुवचन सामान्य रूपले नै आदारार्थी सर्वनाम पदको बोध गराएको पाइनु यी दुई भाषाबीचको असमान वा व्यतिरेकी पक्ष हो ।

३.३.१.३ तृतीय पुरुष

तालिका नं ३

एकवचन		बहुवचन	
बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली
ओ/ओको स. ए.व.	ओ/यिनीΨ	ओ/ओको-चि स. - बहु.प्र.	ओयिनीहरू
मो/मोको स. ए.व.	ओत्यो/तिनीΨ ओऊ/उनीΨ	मो/मोको-चि सर्व.बहु.व.प्र.	ओतिनीहरू/उनीहरू Ψ

माथिको उदाहरणमा बान्तावा तृतीय पुरुष सर्वनामका रूपमा ओ/ओको (यो/यिनी) र मो/मोको (त्यो/तिमी, ऊ/उनी) जस्ता सार्वनामिक पदको प्रयोग भएका छन् । यी सर्वनाममा बहुवचनबोधक 'चि' प्रत्यय लगाएर बहुवचन सर्वनामको निर्माण गरिएको छ । नेपालीमा जस्तै बान्तावा तृतीय पुरुष भाषामा पनि द्विवचन रूप पाइँदैन । यो यी दुई भाषाबीचको समान पक्ष हो ।

नेपाली भाषामा 'यो', 'यिनी', 'त्यो', 'तिनी', 'उनी' का अतिरिक्त आदारार्थी-वहाँ, आत्मावाचक-आफू, पारस्परिक-एकअर्का, निश्चयवाचक-निज, अरूजस्ता सार्वनामिक पदको पनि प्रयोग भएको पाइन्छ ।^३ यो यी दुई भाषाबीचका फरक वा व्यतिरेकी पक्ष हो ।

३.३.२ दर्शकवाचक

नजिक वा टाढाका व्यक्तिलाई वा वस्तुलाई तोकेर बाताउने सर्वनाम दर्शकवाचक सर्वनाम हो । बान्तावा दर्शकवाचक सर्वनामलाई यसरी हेर्न सकिन्छ :

^३ योगेन्द्रप्रसाद यादव र भीमनारायण रेग्मी, भाषाविज्ञान, हिरा बुक्स एण्ड स्टेशनरी, (वि.सं. २०५९), पृ. २४ ।

तालिका नं ४

	एकवचन		बहुवचन	
	बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली
निकटवाची	ओ/ओको सर्वनाम	ओ/यिनीΨ	ओ/ओको-चि स.- बहु.प्र.	ओयिनीहरू Ψ
दूरवाची	मो/मोको सर्वनाम	ओ/तिनीΨ ओ/उनीΨ	मो/मोको-चि स.- बहु.प्र.	ओतिनीहरू/उनीहरूΨ
सुदूरवाची	या/याको सर्वनाम	ओ/Ψ	याको-चि स.- बहु.प्र.	ओतिनीहरू Ψ
	खो/खोको सर्वनाम	ओ/ऊ/उनीΨ	खो/खोको-चि स.- बहु.प्र.	ओतिनीहरू/उनीहरूΨ

बान्तावा भाषामा नजिकको व्यक्ति जनाउन निकटवाची (ओ/ओको), केही टाढाको अवस्थामा भएकोलाई जनाउन दूरवाची (मो/मोको) टाढाको तर देखिने अवस्था रहेको जनाउन दूरवाची (या/याको) र वक्ताले नदेख्ने गरी टाढा कतै कुनै व्यक्ति छ भन्ने जनाउन सुदूरवाची (खो/खोको) सार्वनामिक पदको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यिनै एकवचन सार्वनामिक पदमा 'चि' प्रत्यय रूप लगाएर बहुवचन दर्शकवाचक सर्वनामको व्युत्पादन गरिन्छ ।

नेपाली भाषामा समीपवाचक 'यो', 'यिनी' र दूरवाचक 'त्यो', 'तिनी' जस्ता सार्वनामिक पदको मात्र प्रयोग पाइन्छ । यी सार्वनामिक पदमा 'हरू' रूप जोडेर बहुवचन सार्वनामिक पदको व्युत्पादन गरिन्छ ।^४ बान्तावा भाषामा जस्तो नेपालीमा सुदूरवाचक सर्वनामको व्यवस्था पाइँदैन । यो, यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो ।

३.३.३ प्रश्नवाचक सर्वनाम

बान्तावा एकवचन प्रश्नवाचक सर्वनामबाट बहुवचन सर्वनामको निर्माण यसरी गरिन्छ :

तालिका नं. ५

एकवचन		बहुवचन	
बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली
साड स.	ओ Ψ	साड-चि स. - बहु. प्र. साड-साड	ओको-को Ψ
डि स.	ओ Ψ	डि-चि स.- बहु. प्र. डि-डी	ओके-के Ψ
खाउ स.	ओनΨ	खाउ-चि स.- बहु. प खाउ-खाउ	ओन-कुनΨ

^४. मोहनराज शर्मा, ऐजन, पृ. ६६ ।

माथि प्रयुक्त उदाहरणबाट के स्पष्ट हुन्छ भने बान्तावा प्रश्नवाचक एकवचन सर्वनाम पदमा प्रसङ्ग अनुरूप बहुवचन 'चि' प्रत्यय लगाएर सर्वनाम पदकै दित्त्व भएर बहुवचन सार्वनामिक पदको निर्माण भएको पाइन्छ भने नेपाली भाषामा सार्वनामिक पदको द्वित्व भएर मात्र बहुवचन ? सार्वनामिक पदको निर्माण भएको पाइन्छ । बान्तावा भाषामा प्रश्नवाचक सार्वनामिक पदमा बहुवचनबोधक 'चि' प्रत्यय लाग्नु यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक हो ।

३.३.४ स्वामित्ववाचक सर्वनाम

बान्तावा भाषाका स्वामित्ववाचक सर्वनामलाई प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषगत भेदमा हेर्न सकिन्छ ।

३.३.४.१ प्रथमपुरुष स्वामित्ववाचक सर्वनाम

तालिका नं. ६

	एकवचन		द्विवचन		बहुवचन	
	बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली
समावेशी	उड/उडको स.	मेरोΨ	आन्-चो स. द्विव.प्र.	हाम्रो Ψ	आन्-को स. बहु. प्र.	हाम्रोΨ
असमावेशी			आन्-चाओ स.-द्विव.प्र.	हाम्रो Ψ	आन्-काओ स. बहु.प्र.	हाम्रोΨ

उपर्युक्त उदाहरणमा बान्तावा (राई) भाषाको प्रथमपुरुष एकवचन 'उड' (मेरो) जस्ता एक रूप भएका र प्रसङ्गअनुसार 'उडको' (उड-को: मेरो) जस्ता द्विरूप भएका सर्वनाम पाइन्छ । त्यस्तै द्विवचन र बहुवचनमा समावेशी र असमावेशी रूपअनुसार क्रमशः 'चो', 'चाओ', 'को', 'काओ' जस्ता प्रत्यय रूप लागेको पाइन्छ भने नेपाली भाषामा समावेशी, असमावेशी दुवै रूपका द्विवचन र बहुवचनका लागि 'हाम्रो' रूप मात्र प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यो यी दुई भाषाबीचको फरक वा व्यतिरेक पक्ष हो ।

३.३.४.२ द्वितीयपुरुष स्वामित्ववाचक सर्वनाम

तालिका नं. ७

	एकवचन		द्विवचन		बहुवचन	
	बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली
सामान्य	आम/आम्को स.	फिरो/तिम्रोΨ	आम्-चो स.-द्विव.प्र.	फितिमीहरूकोΨ	आम्-नो स.बहु.प्र.	फितिमीहरूकोΨ
आदार	आम्-नो स.प्र.	फितपाईकोΨ	आम्-नो स. प्र.	फितपाईहरूकोΨ	आम्-नो स. प्र.	फितपाईहरूकोΨ

माथि प्रयुक्त उदाहरणमा बान्तावा द्वितीय पुरुष एकवचन स्वामित्वबोधक सर्वनाम प्रसङ्गअनुसार एक रूप र द्विरूपमा पाउन सकिन्छ । यी एकवचन सार्वनामिक पदमा द्विवचनका लागि क्रमशः 'चो' र 'नो' प्रत्यय रूप लागेको पाइन्छ । बान्तावा आदरार्थी छुट्टै सार्वनामिक पद नपाइने भएकाले बहुवचन सार्वनामिक पद नै आदारका रूपमा प्रयोग गरिन्छ । नेपाली भाषामा स्वामित्वबोधक जनाउन ओकारान्त रूप एकवचन सार्वनामिक पदको लागि र बहुवचनका लागि 'हरू' रूपसँग ओकारान्त नै आएको पाइन्छ । नेपालीमा द्विवचन रूप नपाइनु, आदरार्थी तपाईं मूल रूपमा बहुवचनबोधक प्रत्यय 'हरू' लाग्नु तर बान्तावा भाषामा आदरार्थी 'आम्नो' रूपमा बहुवचनगत प्रत्यय रूप नलाग्नु यी दुई भाषाबीचमा पाइने फरक व्यवस्था हो ।

३.३.४.२ तृतीयपुरुष स्वामित्ववाचक सर्वनाम

बान्तावा भाषाको तृतीय पुरुषमा नेपाली भाषामा भैं एकवचन र बहुवचन व्यवस्था मात्र पाइन्छ ।

तालिका नं. ८

एकवचन		बहुवचन	
बान्तावा	नेपाली	बान्तावा	नेपाली
ओ/ओको-सोओ स. - सं.वा.प्र.	फ्यसको/यिनको Ψ	ओ-ओको-चि-ओ स - सं.वा.बहु.प्र	फ्यिनीहरूकोΨ
मो/मोको-सोओ स. - सं.वा.प्र.	फ्यसको/तिनको/उन को/उसकोΨ	मो/मोको-चि-ओ स - सं.वा.बहु.प्र	फतिनीहरूको/उनी हरूकोΨ
याको-सोओ स. - सं.वा.प्र.	फ्यसकोΨ	याको-चि-ओ स - सं.वा.बहु.प्र	फतिनीहरूकोΨ
खो-सोओ स. - सं.वा.प्र.	फ्यसको/उसकोΨ	खो-चि-ओ स - सं.वा.बहु.प्र	फतिनीहरूको/उनी हरूकोΨ

उपर्युक्त तालिकामा प्रयुक्त बान्तावा भाषाका स्वामित्ववाचक एकवचन सर्वनाम आधारपदमा 'साओ' प्रत्यय रूप जोडिएर निर्माण भएको छ । त्यस्तै आधारपदमा 'चि', 'ओ' क्रमशः बहुवचनबोधक प्रत्यय र स्वामित्वबोधक प्रत्यय लागेर बहुवचन स्वामित्वबोधक सर्वनाम पदको निर्माण भएको छ भने नेपाली भाषामा एकवचन र बहुवचन दुवैमा 'को' प्रत्यय लाग्दछ । यो यी दुई भाषाबीचका व्यतिरेकी वा भिन्नता हो ।

३.४ विशेषण

नामको गुण वा विशेषता बुझाउने शब्द विशेषण हो । बान्तावा भाषाका विशेषणलाई परिणामबोधक, गुणबोधक, सङ्ख्याबोधक र सार्वनामिक गरी चार वर्गमा विभाजन गरिएको पाइन्छ । यी विशेषणहरू बनोटका आधारमा सरल (मूल), जटिल (व्युत्पन्न) गरी दुई वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ :

३.४.१ सरल (मूल) विशेषण

बान्तावा शब्द	नेपाली अर्थ
बढ्ढे	धेरै Ψ
मुट्ना	क्षयतिΨ
उट्ना	क्षयतिΨ
खान्नु	क्षाम्रोΨ
चान्नु	क्षमीठोΨ
हाल्ला	क्षरातोΨ
माक्क	क्षफालोΨ
चुक्सा	क्षसानोΨ
टोप्	क्षशून्यΨ
अक	क्षएकΨ
हुवा	क्षदुईΨ
मोक्सु	क्षमाइलाΨ
मान्जी	क्षमाइलीΨ
सूम	क्षस्त्रीनΨ
फेक	क्षघारΨ

डाक	ढाँचΨ
छेक	छे Ψ
सेक्	सेसातΨ
रेक	रेधाठΨ
लेक	लेमौ Ψ
अहोप	अहस Ψ
लेक्वा	लेहरियोΨ
लेल्मीफी	लेपहँलो Ψ
बुथुरु	बुखैरो Ψ

माथि प्रयुक्त वान्तावा सरल (मूल) विशेषणमा एकरूप व्यावस्था मात्र पाइन्छ, भने नेपाली सरल (मूल) विशेषणमा पनि एकरूप व्यवस्था नै पाइन्छ। यो यी दुई भाषामा पाइने समान पक्ष हो।

३.४.२ जटिल (व्युत्पन्न) विशेषण

वान्तावा सरल विशेषणमा उपसर्ग र प्रत्यय लागेर र समास, द्वित्व र त्रित्व भएर जटिल विशेषणको निर्माण भएको पाइन्छ।

३.४.२.१ व्युत्पादन

(क) पा/परसर्गद्वारा निर्मित विशेषण

आधार रूप	प्रत्यय (पुलिङ्गी)	व्युत्पादित विशेषण	नेपाली अर्थ
टोप् ढूलोΨ	पा	टोप्पा	ढूले/ढूलाΨ
चुप् ढसानोΨ	पा	चुप्पा	ढसाने/सानाΨ
माक ढकालो Ψ	पा	माक्पा	ढकाले/कालाΨ
ओम्फेक ढसेतोΨ	पा	ओम्फेकपा	ढगोरे/गोराΨ

उल्लिखित वान्तावा भाषामा पुलिङ्गीबोधक प्रत्यय 'पा' आधार रूपमा लगाउँदा पुलिङ्गी विशेषण निर्माण भएको पाइन्छ। वान्तावा भाषामा 'पा' प्रत्ययले निम्न र मध्यम दुवै आदरवाचीलाई बुझाउँछ भने नेपाली भाषामा 'ए' र 'आ' प्रत्ययहरू क्रमशः निम्न र मध्यम आदरार्थीको लागि प्रयोग हुन्छ। वान्तावा भाषाका विशेषणमा आदरार्थी रूप नपाइनु यी दुई भाषाबीचमा पाइने फरक पक्ष हो।

(ख) /मा/ परसर्गको प्रयोग

आधार पद	स्त्री.प्रत्यय	व्युत्पादित	विशेषण	नेपाली अर्थ
टोप्	फूलोΨ	मा	टोप्मा	फूलीΨ
चुप्	फसानोΨ	मा	चुप्मा	फसानीΨ
माक्	फकालोΨ	मा	माक्मा	फकालीΨ
ओम्फेक	फसेताΨ	मा	ओम्फेकमा	फगोरीΨ

उदाहरण नं. १६० मा बान्तावा आधारपदमा स्त्रीलिङ्गीबोधक प्रत्यय 'मा' लागेर लागेर स्त्रीलिङ्गी विशेषणको व्युत्पादन भएको छ । यसका अतिरिक्त पुलिङ्गी क्रमबोधक (मानवीय) विशेषणमा 'मा' प्रत्यय लागेर स्त्रीलिङ्गी विशेषणको व्युत्पादन भएको पनि पाइन्छ; जस्तै:

(ग) पुलिङ्गी क्रमबोधक विशेषणमा प्रत्ययको प्रयोग

पुलिङ्गी विशेषण	प्रत्यय	व्युत्पादित	विशेषण	नेपाली अर्थ
टोड्बु (जेठा)	मा	टोड्मा	फजेठीΨ	
		टोड्-चमा		
खुमिछा (काइला)	मा	खुमिमा	फकाइलीΨ	
		खुमिच मा		
दुब्मी (जन्तरे)	मा	दुब्मा	फजन्तरीΨ	
		दुब् चमा		

तालिका नं (ग) मा प्रयुक्त बान्तावा पुलिङ्गी मानवीय क्रमबोधक केही नाममा स्त्रीलिङ्गीबोधक प्रत्यय 'मा' लाग्दा अन्तिम वर्ण लोप भएर स्त्रीलिङ्गी विशेषणको व्युत्पादन भएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषामा स्त्रीलिङ्गीबोधक इकारान्त रूप आएको पाइन्छ ।^४ यस सन्दर्भमा यी दुई भाषाका बीच समानता पाइए तापनि बान्तावा भाषामा केही पुलिङ्गी विशेषणमा स्त्रीलिङ्गी प्रत्यय लगाउँदा अन्तिम वर्ण लोप हुने व्यवस्था पाइन्छ । यो यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेकी वा फरक पक्ष हो ।

^४. हेमाङ्गराज अधिकारी, ऐजन, पृ. ४६ ।

(घ) /को/ प्रत्ययको प्रयोग

आधार पद	प्रत्यय	व्युत्पादित विशेषण	नेपाली अर्थ
चेप् फ़ोल्ल्छΨ	को	चेपको	फ़ोल्लिरहने Ψ
पेन् फ़ड्ड्छΨ	को	पेन्को	फ़ड्डिरहने Ψ
छाप फ़ेख्छΨ	को	छापको	फ़ेखिरहने Ψ
सिन् फ़जान्छΨ	को	सिन्को	फ़जान्ने Ψ
खाप् फ़न्छΨ	को	खापको	फ़न्चे Ψ

(ङ) /ओ/ प्रत्ययको प्रयोग

आधार रूप	प्रत्यय	व्युत्पन्न विशेषण	नेपाली अर्थ
इ फ़ाँस्छΨ	ओ	इओ	फ़ाँसिरहनेΨ
हा फ़ढ्छΨ	ओ	हाओ	फ़ाँडिरहनेΨ
मा फ़राउँछΨ	ओ	माओ	फ़राउने Ψ
चा फ़वान्छΨ	ओ	चाओ	फ़वन्चुवाΨ
लो फ़मन्छΨ	ओ	लोओ	फ़मनिरहने Ψ
बि फ़हड्छΨ	ओ	बिओ	फ़हँडिरहनेΨ
ले फ़जान्ने Ψ	ओ	लेओ	फ़जान्ने Ψ
हु फ़मुम्छΨ	ओ	हुओ	फ़मुमिरहनेΨ
पु फ़दिनुΨ	ओ	पुओ	फ़दिइरहनेΨ
डो फ़मुट्नुΨ	ओ	डोओ	फ़मुटेको Ψ
र फ़सक्छΨ	ओ	रओ	फ़योग्यΨ

उदाहरण नं. (घ) र (ङ) अनुसार बान्तावा भाषामा 'को' र 'ओ' प्रत्यय रूप लागेर विशेषण पदको निर्माण भएको पाइन्छ। बान्तावा भाषामा क्रियापदको अन्तिम वर्ण व्यञ्जन वर्ण भए 'को' र स्वर वर्ण भए 'ओ' रूप (प्रत्यय) लागेको पाइन्छ।^६

^६ नोवलकिशोर राई, पूर्ववत्, पृ. १५४।

(च) /कावा/ प्रत्ययको प्रयोग

आधार रूप	प्रत्यय	व्युत्पादित विशेषण	नेपाली अर्थ
चा ऋखान्छΨ	कावा	चाकावा	ऋखन्नुवाΨ
लाम ऋखोज्छΨ	कावा	लामकावा	ऋखोजिरहने Ψ
वि ऋहँड्छΨ	कावा	विकावा	ऋहँडिरहने Ψ
चेप ऋघोल्ल्छΨ	कावा	चेपकावा	ऋघोल्लिरहने Ψ
हुड ऋपरखन्छΨ	कावा	हुडकावा	ऋपरखिरहने Ψ

उपर्युक्त उदाहरणमा बान्तावा क्रियामा कावा प्रत्यय लागेर विशेषण पदको निर्माण भएको छ ।

माथि प्रयुक्त उदाहरण 'घ', 'ड', 'च' मा प्रयुक्त बान्तावा क्रियामूलमा 'को', 'ओ' कावा प्रत्यय रूप लागेर विशेषणको निर्माण भएको छ । यसरी बान्तावा भाषामा प्रायः क्रियामा प्रत्ययरूप लागेर विशेषण पदको निर्माण भएको पाइन्छ, तर नेपाली भाषा व्याकरणमा केही क्रियामूलमा मात्र 'ने' प्रत्यय रूप लागेर विशेषण पदको व्युत्पादन गरिएको पाइन्छ । यो यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो । त्यस्तै नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुष एकवचन अभूत क्रियामा 'ने' प्रत्यय लागेर विशेषण पदको व्युत्पादन हुन्छ भने बान्तावा भाषामा तृतीयपुरुष एकवचन अभूत क्रियामा प्रत्यय रूप लागेर विशेषण पदको व्युत्पादन भएको पाइन्छ । यो यी दुई भाषाबीचको अर्को व्यतिरेक पक्ष हो ।

३.४.२.२ समास

बान्तावा विशेषण समास भएर पनि निर्माण भएको पाइन्छ । यी उदाहरण हेरौं-

क. तत्पुरुष समास

१. खिम ओ पापा- खिमपापा
नाम विभक्ति नाम
ऋघर को बा- घरबाΨ
२. खिम ओ मामा- खिममामा
नाम विभक्ति नाम
ऋघर को आमा- घरआमाΨ
३. खिम न्द टेन-खिमटेन
ऋघर र गाउँ- घरगाउँΨ

ख) बहुव्रीहि

१. टायामा खिमडा युङको माक्छा - खिममाक्छा

Φससुराली घरमा बस्ने ज्वाइँ - घरज्वाइँΨ

यी उदाहरणमा बान्तावामा समास देखाइएको छ । नेपाली भाषामा तत्पुरुष, द्विगु, अव्ययीभाव, द्वन्द्वका साथै माथि उदाहरणमा दुई शब्दका बीचमा आउने विभक्ति लोप भएर समास हुने प्रक्रिया (तत्पुरुष समास) र अप्रधान अप्रधान शब्दबीच हुने समास प्रक्रिया (बहुव्रीहि समास) पाइन्छ।^९

३.४.२ द्वित्व

बान्तावा भाषामा द्वित्व भएर विशेषणको निर्माण भएको पाइन्छ; जस्तै:

क. लेम - छोक - छोक - लेमछोकछोक

Φगुलियो - प्र. - प्र. - गुलियो न गुलियोΨ

मुक्त - वद्ध - वद्ध

ख. वा - लेक - लेक - वालेकलेक

Φमानी - प्र. - प्र. - भिजेकोΨ

मुक्त - वद्ध - वद्ध

ग. सुन - चुक - चुक - सुनचुकचुक

Φभमिलो - प्र. - प्र. - अमिलो न अमिलो Ψ

मुक्त - वद्ध - वद्ध

घ. लुम - खुक - खुक - लुमखुकखुक

Φगहौ - प्र. - प्र. - गहौ न गहौΨ

मुक्त - वद्ध - वद्ध

उपर्युक्त उदाहरणमा बान्तावा भाषाका केही द्वित्व भएर निर्माण भएका विशेषण देखाइएको छ । नेपाली भाषामा पनि कुनै शब्दको पुनरावृत्ति गरी शब्द (विशेषण) बनाउने प्रक्रिया पाइन्छ ।

द्वित्व प्रक्रियाका सन्दर्भमा यी दुई भाषाबीच केही भिन्नता पाइएको छ । नेपाली भाषामा द्वित्व हुँदा मुक्तमुक्त रूपको पुनरावृत्ति भएको पाइन्छ भने बान्तावा भाषामा मुक्त रूपसँग जोडिएर आएका वद्ध रूपको मात्र पुनरावृत्ति भएको पाइन्छ । यो यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेकी पक्ष हो ।

^९ मोहनराज शर्मा, पूर्ववत्, पृ. १३५-३७ ।

३.४.३ त्रित्व

बान्तावा भाषामा त्रित्व भएर पनि विशेषणको निर्माण भएको पाइन्छ; जस्तै:

क.	ठेम	-	ठेम	-	ठेम	-	वा	-	ठेमठेमठेमवा
	अचेत	-	अचेत	-	अचेत	-	प्रत्यय	-	चेतनाहीन
	मुक्त	-	मुक्त	-	मुक्त	-	बद्ध		
ख.	मुक	-	मुक	-	मुक	-	वा	-	मुकमुकमुकवा
	आँखा	-	आँखा	-	आँखा	-	प्रत्यय	-	गहभरी आँशु
	मुक्त	-	मुक्त	-	मुक्त	-	बद्ध		
ग.	टुक	-	टुक	-	टुक	-	वा	-	टुकटुकटुकवा
	सफा	-	सफा	-	सफा	-	प्रत्यय	-	सफा न सफा
	मुक्त	-	मुक्त	-	मुक्त	-	बद्ध		
घ.	राक	-	राक	-	राक	-	वा	-	राकराकराकवा
	तातो	-	तातो	-	तातो	-	प्रत्यय	-	तातो न तातो
	मुक्त	-	मुक्त	-	मुक्त	-	बद्ध		
ङ.	काक	-	काक	-	काक	-	वा	-	काककाककाकवा
	चमक	-	चमक	-	चमक	-	प्रत्यय	-	चम्किलो
	मुक्त	-	मुक्त	-	मुक्त	-	बद्ध		

माथिका उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा त्रित्व विशेषण पदहरूमा शब्दहरू तीन पल्ट प्रयोग भएको पाइन्छ । यी शब्दहरूको तीन पल्ट पुनरावृत्ति भई पूर्णता प्राप्त गर्नका लागि 'वा' प्रत्यय रूप लिएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषा व्याकरणमा बान्तावा भाषामा जस्तो त्रित्व भएर शब्द निर्माण हुने व्यवस्था पाइँदैन । यो बान्तावा भाषाको आफ्नै विशेषता हो ।

३.५ क्रिया

बनोटका आधारमा बान्तावा क्रियालाई सरल र जटिल गरी दुई प्रकारका हुन्छन् :

३.५.१ सरल क्रिया

क्रिया मूलहरूलाई सरल क्रिया भनिन्छ । वान्तावा क्रियामूल सधैं एक रूप व्यवस्था मात्र पाइन्छ । यिनीहरू स्वर, व्यञ्जन स्वर, स्वर व्यञ्जन र व्यञ्जन स्वर भएर आएका हुन्छन् ।^५

क. स्वरवर्ण मात्र भएका क्रियामूल

इ - ँहाँस्छΨ

ए - ँदिसा गर्छΨ

ख. स्वर र व्यञ्जन भएका क्रियामूल

एप - ँउभिन्छΨ

एन - ँसुन्छΨ

इम - ँसुन्छΨ

युड - ँघस्छΨ

ओड - ँघल्छΨ

ओट - ँभाँच्चिन्छΨ

ग. व्यञ्जन र स्वर वर्ण भएका क्रियामूल

टा - ँधाउँछΨ

पे - ँछादछΨ

मु - ँगर्छΨ

लो - ँभन्छΨ

चा - ँखान्छΨ

ला - ँफर्कन्छΨ

कु - ँतातिन्छ Ψ

पे - ँछादछΨ

बी - ँहँडछΨ

^५ नोवलकिशोर राई पूर्ववत्, पृ. ४५ ।

घ. व्यञ्जन, स्वर, व्यञ्जन भएका क्रियामूल

खाप् - ऋच्छΨ

हुङ् - ऋर्षच्छΨ

चेप - ऋषोच्छΨ

बुट - ऋषोलाउँच्छΨ

छाप - ऋषेच्छΨ

खाट - ऋजान्छΨ

उपर्युक्त उदाहरणमा नं. क, ख, ग, घ मा केही बान्तावा क्रियामूलहरूलाई प्रस्तुत गरिएको छ। यी क्रियामूलहरू तृतीय पुरुष एकवचन अभूतकालका लागि प्रयुक्त क्रिया हुन्।

नेपाली भाषा व्याकरणमा पनि एक रूप व्यवस्था मात्र भएका सरल क्रिया हुन्छन्। यी धातुमा सोभै रूपायक प्रत्यय गाँसिन सक्छ। यी सरल क्रियाका बनोटका सन्दर्भमा यी दुवै भाषामा समानता पाइन्छ। नेपाली भाषामा क्रियामूलका रूपमा द्वितीय पुरुष एकवचन अभूतकालका क्रियाहरू आएका हुन्छन् भने बान्तावा भाषामा तृतीयपुरुष एकवचन अभूतकालका लागि प्रयुक्त क्रियाहरू क्रियामूलका रूपमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ। यो यी दुई भाषामा पाइने व्यतिरेकी पक्ष हो।

३.५.२ जटिल क्रिया

दुई वा दुईभन्दा बढी धातुबाट बनेको क्रियालाई जटिल क्रिया भनिन्छ। बान्तावा भाषामा मुख्य क्रियासँग एक वा एकभन्दा बढी सहायक क्रिया मिलेर जटिल क्रियाको निर्माण भएको पाइन्छ; जस्तै :-

क. चो चियु - ऋखाइसक्यो Ψ (एकवचन तृ.पु. भूत)

ख. युङ्युङ - ऋषसिरहन्छΨ (एकवचन तृ.पु., अभूत)

ग. चासामुङ - ऋखाँदैथिएΨ (एकवचन द्वि.पु, अभूत-

घ. मुङखाइसुङ - ऋगरिहाले Ψ (एकवचन, प्र.पु., भूत)

ङ. मुङयाङ - ऋगर्दैछुΨ (एकवचन, प्र.पु., अभूत)

च. छाप्सामु - ऋषेख्दै गर्छΨ (एकवचन, द्वि.पु., अभूत)

छ. छाप्सामुवाडा - ऋषेख्दै थिएΨ (बहुवचन तृ.पु., भूत)

- ज. मुछापयाड - Φ नेख्दैछन् Ψ (बहुवचन, तृ.पु., अभूत)
 भ. वाडाओयाड - Φ सागेको थियो Ψ (तृतीयपुरुष, ए.व., भूत)
 ज. वाडसामु - Φ साग्दैगछ Ψ (तृतीयपुरुष, ए.व., अभूत)

माथिका उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा जटिल क्रियापदमा अर्थ वा कार्यका दृष्टिले शीर्ष क्रियासँग सहायक भएर आई निर्माण भएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषा व्याकरणमा पनि मुख्य क्रियासँग सहायक क्रिया मिलेर जटिल क्रिया बनेको पाइन्छ । यी जटिल क्रियालाई मुख्य क्रिया र 'हु' सहायक क्रियाबाट बनेको क्रियालाई संयुक्त क्रिया र मुख्य क्रियाले 'हु' बाहेक अन्य सहायक क्रिया लिएर बनेको क्रियापदलाई 'मिलित क्रिया' भनी संयुक्त र मिलित गरी दुई प्रकारमा विभाजन गरिएको छ ।^९ यसरी दुई प्रकारमा विभाजन गरेर हेरिए पनि बान्तावा भाषासँग जटिल क्रियापदको निर्माणका सन्दर्भमा समानता पाइन्छ ।

३.६ क्रियाविशेषण

किन, कसरी, कहाँ, कहिले, कति आदि प्रश्नको जवाफमा आउने शब्दलाई क्रिया विशेषण भनिन्छ । बान्तावा क्रियाविशेषण बनोटका दृष्टिले सरल र जटिल दुई प्रकारका हुन्छन् ।^{१०}

३.६.१ सरल (मूल) क्रियाविशेषण

बान्तावा	नेपाली अर्थ
आई	Φ आज Ψ
हान	Φ हिले Ψ
आखुमाड	Φ हजो Ψ
आसेन	Φ हस्ति Ψ
आच्छु	Φ हस्ति Ψ
बढे	Φ रै Ψ
हुनी	Φ रै Ψ
उन्ना	Φ रै Ψ
चुक्नी	Φ रै Ψ

^९ मोहनराज शर्मा, पूर्ववत् पृ. ७५ ।

^{१०} नोवलकिशोर राई, पूर्ववत्, पृ. १४५ ।

माथि प्रयुक्त बान्तावा भाषाका सबै सरल (मूल) क्रियाविशेषणमा एक रूपव्यवस्था मात्र पाइन्छ । नेपाली भाषामा पनि स्वयम् बनेको क्रियाविशेषणलाई मूल क्रियाविशेषण भनिन्छ । बान्तावा भाषामा जस्तै नेपाली भाषामा पनि सरल क्रिया विशेषणमा एक रूप व्यावस्था मात्र पाइन्छ ।

३.६.२ जटिल वा व्युत्पन्न क्रियाविशेषण

बान्तावा जटिल क्रिया विशेषणहरू व्युत्पादन, द्वित्व र त्रित्व भएर निर्माण भएको पाइन्छ ।

३.६.२.१ व्युत्पादन

क) /लो/ प्रत्ययको प्रयोग

क्रिया	प्रत्यय	क्रियाविशेषण	नेपाली अर्थ
इ ष्हाँस्छ्	लो	इलो	ष्हाँसेमा
चा ष्खान्छ्	लो	चालो	ष्खाएमा
बि ष्हिँड्छ्	लो	बिलो	ष्हिँडेमा
बान् ष्धाउँछ्	लो	बान्लो	ष्धाएमा
खाट् ष्जान्छ्	लो	खाट्लो	ष्जाएमा
खान्नु ष्शाम्रो	लो	खान्नुलो	ष्शाम्ररी

माथि प्रयुक्त बान्तावा क्रियामूलमा 'लो' प्रत्यय लागेर क्रियायोगीको व्युत्पादन भएको छ । बान्तावामा प्रयुक्त 'लो' प्रत्यय रूपले क्रियाबाट क्रियाविशेषण पदको निर्माण गर्न सहयोग गरेको पाइन्छ । बान्तावामा प्रयुक्त 'लो' प्रत्ययका लागि नेपाली भाषा व्याकरणमा छुट्टै व्यवस्था नपाइनु व्यतिरेक पक्ष हो ।

ख) /कि/ प्रत्ययको प्रयोग

आधार रूप	प्रत्यय	व्युत्पादित क्रियाविशेषण	नेपाली अर्थ	
उइसा	ष्प्रसो	कि	उइसाकि	ष्प्रसरी
मुइसा	ष्प्रसो	कि	मुइसाकि	ष्प्रसरी
खाइसा	ष्फसो	कि	खाइसाकि	ष्फसरी
खुइसा	ष्प्रसो	कि	खुइसाकि	ष्प्रसरी

यी माथिका उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा निश्चयार्थक वा प्रश्नार्थक सार्वनामिक पदमा 'कि' प्रत्यय रूप लागेर क्रियाविशेषणहरूको व्युत्पादन भएको छ ।

नेपाली भाषा व्याकरणमा पनि निश्चयार्थक र प्रश्नार्थक सार्वनामिक पदमा 'री' प्रत्यय रूप लागेर रीतिवाचक क्रियाविशेषण पदको व्युत्पादन भएको पाइन्छ।^{११} यो यी दुई भाषामा पाइने समान पक्ष हो।

३.६.२.२ द्वित्व

बान्तावा भाषामा केही क्रियाविशेषणहरू द्वित्व भएर पनि निर्माण भएका छन्। बान्तावा भाषामा क्रियाविशेषणको निर्माणमा द्वित्व, पूर्ण र आंशिक दुई प्रकारले भएको पाइन्छ।^{१२}

क. आंशिक द्वित्व

१. खुक - पाक - पाक - वा - खुकपाकपाकवा
 ङीतो - प्रत्यय - प्रत्यय - प्रत्यय - तीतो न तीतो Ψ
 मुक्त - बद्ध - बद्ध - बद्ध
२. सुन - चुक - चुक - वा - सुनचुकचुकवा
 ङमिलो - प्रत्यय - प्रत्यय - प्रत्यय - अमिलो न आमिलो Ψ
 मुक्त - बद्ध - बद्ध - बद्ध
३. लुम - खुक - खुक - वा - लुमखुकखुकवा
 ङहौ - प्रत्यय - प्रत्यय - वा - गहौ न गहौ Ψ
 मुक्त - बद्ध - बद्ध - बद्ध

माथि प्रयुक्त बान्तावा क्रियाविशेषण पदहरूमा मुक्त (विशेषण) रूपमा जोडिएर आएका बद्ध (प्रत्यय) रूपहरू द्वित्व भएका छन्। यसरी द्वित्वपछि शब्दमा पूर्णता ल्याउन वा प्रत्यय रूपको योग भएको छ।

बान्तावा भाषामा विशेषणको विशेषतालाई जोड दिएर भन्दा विशेषणमा प्रत्यय लागेको पाइन्छ। क्रियाविशेषणको निर्माण गर्ने क्रममा विशेषणलाई यथावत राखेर यसमा लागेको प्रत्यय रूपको मात्रै द्वित्व भइसकेपछि शब्दमा पूर्णता ल्याउन वा प्रत्यय रूप जोड्ने व्यवस्था पाइन्छ। यो बान्तावा भाषाको विशेषता हो।

नेपाली भाषामा मुक्त रूप (विशेषण)हरूको पुनरावृत्ति भएर क्रियाविशेषण पदको निर्माण भएको पाइन्छ। नेपाली भाषामा शब्दको कुनै अंशको पुनरावृत्ति भई आंशिक द्वित्व हुने व्यवस्था भए पनि बान्तावा भाषामा जस्तो प्रत्यय रूपको मात्र द्वित्व भएर पूर्णता प्राप्त

^{११}. मोहनराज शर्मा, पूर्ववत्, पृ. ८६।

^{१२}. नोबलकिशोर राई, पूर्ववत्, पृ. १४९।

गर्न अर्को प्रत्यय लिने व्यवस्था पाइँदैन । यो यी दुई भाषाको क्रियाविशेषण निर्माणमा पाइने फरक वा भिन्नता हो ।

ख पूर्ण द्वित्व

१	वाचेक	+	वाचेक		वाचेकवाचेक
	फोल	+	भोल		भोलैभोलΨ
२.	लेमछोक	+	लेमछोक		लेमछोकलेमछोक
	गुलियो	+	गुलियो		गुलियो न गुलियोΨ
३.	मुकलेप	+	मुकलेप		मुकलेपमुकलेप
	आँखाभरी आँसु	+	आँखाभरी आँसु		आँखभरी आँसु नै आँसुΨ
४.	लिरिप	+	लिरिप		लिरिपलिरिप
	दुब्लो	+	दुब्लो		दुब्लो न दुब्लो Ψ

माथि प्रयुक्त उदाहरणमा बान्तावा विशेषण पदहरूको पुनरावृत्ति भएर क्रियाविशेषण पदको निर्माण भएको छ । नेपाली भाषा व्याकरणमा पनि बान्तावा जस्तै विशेषण पदको द्वित्व भएर क्रियाविशेषण पदको निर्माण हुने व्यवस्था पाइन्छ ।

३.६.२.३ त्रित्व

बान्तावा भाषामा केही क्रिया र नामहरू तीनपल्ट प्रयोगमा आई त्रित्व भई क्रियाविशेषण पदको निर्माण भएको पाइन्छ ।^{१३} उदाहरण हेरौं-

क.	मुक	-	मुक	-	मुक	-	वा	-	मुकमुकमुकवा
	आँखा	-	आँखा	-	आँखा	-	प्रत्यय	-	गहभरी आँसुΨ
ख.	हुक	-	हुक	-	हुक	-	वा	-	हुकहुकहुकवा
	हावा	-	हावा	-	हावा	-	प्र.	-	हवाइलो Ψ
ग.	सोप	-	सोप	-	सोप	-	वा	-	सोपसोपसोपवा
	छाम्नु	-	छाम्नु	-	छाम्नु	-	प्रत्यय	-	छाम्दै हिँड्नुΨ
घ.	टुक	-	टुक	-	टुक	-	वा	-	टुकटुकटुकवा
	सफा	-	सफा	-	सफा	-	प्रत्यय	-	धेरै सफाΨ

उपर्युक्त उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा त्रित्व भई निर्मित क्रियाविशेषणमा नाम क्रिया र विशेषण तीनपल्ट प्रयोगमा आएर त्रित्व भएका छन् । यसरी त्रित्व भएर शब्द निर्माण हुने

^{१३}. नोवलकिशोर राई, पूर्ववत्, पृ. १५२ ।

व्यवस्था बान्तावा भाषाको विशेषता हो । नेपाली भाषामा यस्तो व्यवस्था पाइँदैन । यो यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो ।

३.७ नामयोगी

नामिक शब्द वा पदसमूहका पछाडि जोडिएर अन्य नाम, क्रिया आदिसँग सम्बन्ध गराउने शब्दलाई नामयोगी भनिन्छ ।^{१४} बान्तावा भाषामा नामयोगीहरू प्रायः एकभन्दा बढी रूपको योगबाट निर्माण भएका हुन्छन् । थोरै नामयोगी मात्रै एक रूप व्यवस्था भएका हुन्छन् ।^{१५} यस्ता एक रूप मात्र भएका नामयोगीलाई सरल र एकभन्दा बढी रूपहरूको योग भएको नामयोगीलाई जटिल नामयोगी भनिन्छ ।

३.७.१ सरल नामयोगी

क. बान्तावा शब्द	नेपाली अर्थ
छोड	ΦमाथिΨ
डुड	ΦमाथिΨ
खुक	ΦमुनिΨ
बुसिट	ΦअधिΨ
डेड	ΦपछिΨ
हुट	Φभित्रΨ
चुक	ΦमजिकΨ
चिडा	ΦतिरΨ
घरी	Φखेर Ψ

उपर्युक्त उदाहरण (अ) मा प्रयुक्त बान्तावा सरल नामयोगीहरूमा एक रूप व्यवस्था मात्र पाइन्छ । नेपाली भाषा व्याकरणमा पनि एक रूप व्यवस्था मात्रै भएका माथि, मुनि, सम्म, अधि, पछि, पख, साथजस्ता सरल नामयोगीहरू पाइन्छन् ।^{१६} यो यी दुई भाषाबीचको समान पक्ष हो ।

३.७.२ जटिल नामयोगी

^{१४}. मोहनराज शर्मा, पूर्ववत्, पृ. ८४ ।

^{१५}. नोवलकिशोर राई, पूर्ववत्, पृ. ७४ ।

^{१६}. हेमाङ्गराज अधिकारी, पूर्ववत्, पृ. ६५ ।

बान्तावा भाषामा स्थानवाचक वा अधिकरण कारक प्रत्यय रूपको योग नामयोगी र नामिक पदहरूसँग भएर जटिल नामयोगी निर्माण भएको पाइन्छ; जस्तै :

३.७.२.१ स्थानवाचक वा अधिकरण कारक प्रत्ययको प्रयोग

क. गोठा 'डुडु'

डुडु - डु (माथि-मा)

ना.यो. - अधि. उ. उ.

Φगोठमाथि (वक्ताभन्दा माथि)Ψ

ख. गोठा डुड्यु

डुडु - यु

ना.यो. - अधि. नि.उ.

Φगोठमाथि (वक्ताभन्दा तल)Ψ

ग. गोठा डुड्या

डुडु - या (माथि-मा)

ना.यो. - अधि.स.उ.

Φगोठमाथि (वक्ताको समान उचाइमा)Ψ

घ. गोठ डुड्या

डुडु - या

ना.यो. - अधि.

Φगोठमाथि (वक्ताको नजिक)Ψ

ङ. लाम छोडुडु

छोडु - डु

माथि - मा

ना.यो. - अधि.उ.उ.

Φघाटोमाथि (वक्ताभन्दा माथि)Ψ

च. उड बुसिट्टा
बुसिट् - टा
अगाडि - मा
ना.यो. - अधि.

Φमेरो छेउमा Ψ

छ. उड् चुकडा
चुक् - डा
छेउ - मा
ना.यो. - अधि.

Φमेरो पछाडि । Ψ

ज. खाउ घरीडा
भरी - डा
खेर - मा
ना.यो. - प्र.

Φकति खेर । Ψ

झ. खिम छोडडा
छोड - डा
माथि - मा
ना.यो. - अधि.

Φघर माथि । Ψ

ञ. खिम खुक्डा
खुक् - डा
मुनि - मा
ना.यो. - अधि.

Φघर मुनि । Ψ

ट. लाम छोड्यु
छोड - यु
माथि - मा
ना.यो. - अधि.नि.उ.

फ़ाटोमाथि (वक्ताभन्दा तल)Ψ

ठ. लाम छोड्या
छोड - या
माथि - मा
ना.यो. - अधि.स.उ.

फ़ाटोमाथि (वक्ताको वरपर)Ψ

ड. लाम छोड्डा
छोड् - डा
माथि - मा
ना.यो. - अधि.स.उ.

फ़ाटोमाथि (वक्ता नजिक कतै)Ψ

ढ. उड वुसिट्टा
वुसिट - डा
अधि - मा
ना.यो. - अधि.

फ़मेरोअधिΨ

ण. उड डेड्डा
डेड् - डा
पछाडि - मा
ना.यो. - अधि.

फ़मेरो पछाडि)Ψ

त. खिम हुटडा

हुट - डा

भिन्न - मा

ना.यो. - अधि

Φघरभिन्नΨ

थ. आम चुक्डा

चुक - डा

छेउ - मा

ना.यो. - अधि.

Φनेरो छेउमा Ψ

उपर्युक्त उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा नामयोगीहरूमा स्थानाधिकरण जनाउन फरक फरक कारक स्थानविशेष अनुरूप जोडिन आई जटिल नामयोगीको निर्माण भएको छ । बान्तावा भाषामा सरल नामयोगीहरूमा स्थानाधिकरण जनाउन अधिकरण कारकको प्रयोग गर्ने व्यवस्था पाइन्छ भने नेपाली भाषामा यस्तो व्यवस्था प्रायः पाइँदैन । माथिका उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा स्थानाधिकरण नामयोगीहरूमा अधिकरण कारकको योग भएको छ तर नेपाली नामयोगीहरूमा 'छेउमा' बाहेक अन्य कुनै पनि नामयोगीमा अधिकरण कारक लागेको छैन । यो यी दुई भाषाबीचमा पाइने फरक वा व्यतिरेक पक्ष हो ।

बान्तावा भाषामा सरल नामयोगी र नामिकपदको द्वित्व र समास भएर पनि जटिल नामयोगीको निर्माण भएको पाइन्छ ।

३.७.२.२ द्वित्व

क. बिसिट - बिसिट = बिसिटबिसिट

Φअधि - अधि = अधिअधिΨ

ख. चुक - चुक = चुकचुक

Φछेउ - छेऊ = छेउछेउΨ

३.७.२.३ समास

क. ओया - यानि = ओयायानी

Φयता - उता = यताउताΨ

- ख. हुट - हुइया = हुटहुइया
 षभ्र - बाहिर = भ्रबाहिरΨ
- ग. यान्नी - मोयान्नी = यान्नीमोयान्नी
 षर - पर = वरपरΨ
- घ. याक्कोयान्नी - ओकोयान्नी = याक्कोओकोयान्नी
 षारिपट्टि - पारिपट्टि = वारिपारिपट्टिΨ

३.७.२.४ एकभन्दा बढी नामयोगीको संयोजन

- क. खिम हुटयान्नी
 हुट - यान्नी
 ना.यो. - ना.यो.

षभ्र भ्रतिर । Ψ

- ख. खिम खुकयान्नी
 खुक - यान्नी
 ना.यो. - ना.यो.

षर मुनितिर । Ψ

- ग. खिम हुइयान्नी
 हुइ - यान्नी
 ना.यो. - ना.यो.

षर बाहिरतिर । Ψ

- घ. लाम छोडयान्नी
 छोड - यान्नी
 ना.यो. - ना.यो.

षाटो मास्तिर । Ψ

- ङ. लाम खुकयान्नी
 खुक - यान्नी
 ना.यो. - ना.यो.

षाटो मुन्तिर । Ψ

च. लाम चुकयान्नी
चुक -यान्नी
ना.यो. - ना.यो.

घाटो नजिकतिर । Ψ

माथिको उदाहरणमा बान्तावा सरल नामयोगीहरूको द्वित्व भएर जटिल नामयोगीको निर्माण भएको छ । पद पदहरूको समास भएर जटिल नामयोगीको निर्माण भएको छ, त्यस्तै एकभन्दा बढी सरल नामयोगीहरूको संयोजनबाट जटिल नामयोगीको निर्माण भएको छ ।

नेपाली भाषा व्याकरणमा पनि द्वित्व समास र एकभन्दा बढी नामयोगीहरूको संयोजन भएर जटिल क्रियायोगी निर्माण भएको पाइन्छ।^{१७}

३.८ संयोजक

वाक्यमा शब्द, पदसमूह र उपवाक्य एकाइहरूलाई जोड्ने शब्दलाई संयोजन भनिन्छ । यो संयोजकहरू बहुशब्दवर्गभिन्न पर्दछन् । यिनले शब्द, पदावली, उपवाक्यहरूलाई जोड्ने काम गर्दछन्।^{१८} बान्तावा भाषाका संयोजकहरू बनोटका दृष्टिले सरल र जटिल दुई किसिमका हुन्छन् ।

३.८.१ सरल संयोजक

क. बान्तावा संयोजक	नेपाली अर्थ
नड	Φ र/सँग Ψ
छे/छाड	Φ भने पनि Ψ
किआ	Φ पछि Ψ
हे	Φ कि Ψ
मेन/खुन	Φ तर/ त /भने Ψ
लो	Φ भने Ψ

उपर्युक्त उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा सरल संयोजकहरूमा एक रूप व्यवस्था मात्र पाइन्छ ।

^{१७}. हेमाङ्गराज अधिकारी, ऐजन्, पृ. ६७ ।

^{१८}. ऐजन्, पृ. ६६ ।

नेपालीभाषा व्याकरणमा पनि र, वा, या, अनि, पनि, तर किन्तु आदि जस्ता एकरूप व्यवस्था मात्रै भएका सरल संयोजकहरू पाइन्छन् । यो यी दुई भाषाबीचको समान पक्ष हो ।

३.८.२ जटिल संयोजक

बान्तावा भाषामा एकभन्दा बढी संयोजकहरूको योगबाट जटिल संयोजकको निर्माण भएको पाइन्छ ।

- क. निछे/निछाड
नि/नि - छाड
संयो - संयो.
Φभए पनिΨ
- ख. खुनकिआ
खुन् - किआ
संयो - संयो
Φत्यसपछिΨ
- ग. खुननिछाड
खुन - निछाड
संयो - संयो
Φतर पनिΨ
- घ. खुनकिआछे
खनु - किआ - छे
संयो. - संयो - संयो
ΦतापनिΨ
- ङ. मुनकिआ
मुन - किआ
संयो - संयो
Φत्यसपछि/त्यसकारणΨ
- च. खुनकिआ
खनु - किआ
संयो. - संयो.
Φभनि/त्यसपछिΨ

माथि प्रयुक्त उदाहरणहरूमा एकभन्दा बढी बान्तावा भाषाको संयोजकहरूको संयोजन (योग) भएर जटिल संयोजकको निर्माण भएको छ ।

नेपाली व्याकरणमा पनि एकभन्दा बढी संयोजकहरूको योग भएर किनकि, किनभने, त्यसकारणजस्ता जटिल संयोजकहरूको निर्माण भएको पाइन्छ ।

३.९ विष्मयादिबोधक

केही शब्दहरू प्रायः वाक्यका अगाडि पृथक् रूपमा आई त्यसमा व्यक्त अवधारणामाथि विभिन्न मनोभाव जगाउने गर्दछन् । यस्ता शब्दलाई विष्मयादिबोधक भनिन्छ ।^{१९} बान्तावा भाषामा यस्ता विष्मय जनाउने विष्मयादिबोधक पदहरू निम्नानुसार छन्-

३.९.१ आश्चर्यवाचक

- क. आकुई/आगुई Φ ओहो/ओहो Ψ
आकुई/आगुई ! देम खान्नुओ छा ।
 Φ ओहो/ओहो ! कति राम्रो नानी । Ψ
- ख. आच्चे Φ आच्चै Ψ
आच्चे मोको दिलौ !
 Φ आच्चै त्यो के हो ! Ψ
- ग. आम्युई आम्मै
आम्मुई ! ओको डि लिसा ।
 Φ आम्मै ! यो के भयो । Ψ
- घ. आम्युचुनु Φ आम्मै (धेरै माया प्रकट गरेर भन्दा) Ψ
आम्युचुनु ऽ खाना साडा ढाटा ।
 Φ आम्मै ! तलाई कसले कुट्यो । Ψ

३.९.२ शोकवाचक

- क. आकाए/आगाए Φ फ्रै/हरे Ψ
आकाए/आगाए : मोको देम्खा सुवा
 Φ फ्रै ! हरे : त्यो कहिले मच्यो Ψ
- ख. आमुनी Φ फ्रै Ψ
आमुनी : ओको डि लिसा
 Φ फ्रै ! यो के भयो । Ψ

^{१९}. ऐजन्, पृ ७१ ।

ग. हालै : ष्छिटो Ψ

हालै : लोट्याडसा बानै

ष्छिटो : कुद्दै आइजन/आउन । Ψ

३.९.३ प्रशंसावाचक

क. आलाङ्गो ष्स्याबास/धन्यवादΨ

आलाङ्गो : खाना टोपाङ्ग मुना लिसा

ष्स्याबास : तिमि ठूलो मान्छे भयौ । Ψ

३.९.४ तिरस्कारवाचक

क. आछि ष्छि/छ्याΨ

आछि : खास्को नामयाङ्को !

ष्छि/छ्या : कस्तो गनाएको । Ψ

ख. थुक्का ष्थुक्क/थुङ्क्कΨ

थुक्का : डासुम माटुडुङ्को मुना ।

ष्थुक्क : लाज नभएको मान्छे । Ψ

३.९.४ सम्बोधनवाचक नाम

क. /ए ! ष्एΨ

ए ! सिम्मा ।

ष्ए : कान्छी । Ψ

ख. /एई/ ष्ओ Ψ

एई : टोङ्बु ।

ष्ओ : ठूले । Ψ

ग. /अउ/ ष्ओ Ψ

अउ : सुमित्रा ।

ष्ओ : सुमित्रा । Ψ

घ. /हउ/ ष्हौΨ

हउ : निकिता डि लिसा ।

ष्हौ : निकिता के भयो । Ψ

३.९.५ पीडावाचक

क. आइया / ऐय्या Ψ

आइया बुक टुवा ।

ऐय्या' : पेट दुख्यो । Ψ

ख. आच्छु / आच्छु Ψ

आच्छु : चुडा लुवा ।

आच्छु : जाडो भयो । Ψ

ग. आत्थो / आत्थु / आत्था Ψ

आत्थो : मिआ हटाड ।

आत्था : आगोले पोल्थो । Ψ

बान्तावा भाषामा माथि उदाहरणमा प्रयुक्त आश्चर्य, शोक, प्रशंसा, तिरष्कार सम्बोधन, पीडाजस्ता मनको आकस्मिक भाव वा वृत्ति बुझाउने विष्मयवाचक पदहरू पाइन्छ । यी विष्मयबोधक पदहरूले मनोभावसँग सम्बद्ध विभिन्न अर्थ बुझाउने काम गर्दछन् ।

नेपाली भाषा व्याकरणमा अर्थका आधारमा हर्षवाचक (अझ, धन्य, जय आदि), शोकवाचक (हा, हाइ, ज्या, थकथक, कठै आदि) आश्चर्यवाचक (ओहो, आम्मै, आच्चै आदि) प्रशंसावाचक (व्याबात्, स्यावास, वाह आदि) तिरष्कारवाचक (छि, छ्या, धत्, धिक्कार आदि) सम्बोधनवाचक (ए, हे, रे, ओ, हौ आदि) जस्ता मनका आकस्मिक भाव वा उद्गार व्यक्त गर्ने विष्मयवाचक पदहरू पाइन्छन् ।^{२०}

बान्तावा र नेपाली दुवै भाषामा वाक्यका अगाडि पृथक् रूपमा आई त्यसमा व्यक्त अवधारणामाथि विभिन्न मनोभाव जनाउन विस्मयादीबोधक शब्दहरूको प्रयोग गरिन्छ । यो यी दुई भाषाबीचको समान पक्ष हो भने बान्तावा भाषामा नेपाली भाषामा जस्तो खुसी वा हर्ष प्रकट गर्न अहा, धन्य, जयजस्ता छुट्टै विष्मय व्यक्त गर्ने शब्द नपाइनु भिन्नता वा व्यतिरेक पक्ष हो ।

^{२०} मोहनराज शर्मा, पूर्ववत्, पृ. ९३ ।

३.१० निपात

वाक्यमा आश्रितका रूपमा प्रयुक्त भई वाक्यात्मक धारणा द्योतित गर्ने अव्ययलाई निपात भनिन्छ।^{२९} वक्ताको अभिप्राय बुझाई अर्थ स्पष्ट पार्न निपातहरूको प्रयोग गरिन्छ। निपात आश्रित शब्द भएकोले यसलाई भिक्दा पनि वाक्यको संरचना भत्किदैन। बान्तावा भाषामा निम्न निपातहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ।

३.१०.१ निश्चयवाचक

क. /डा/ Φ नै Ψ

१. खानाआ कोक डा चामालि

Φ नैले भात नै खानुपर्दछ। Ψ

२. मोको डा बान्मालि

Φ स्यो नै आउनुपर्छ Ψ

ख. /लो/ Φ त Ψ

१. चा लो हुइया छोमसाओ याड

Φ धान त बाहिर सुकाएको छ। Ψ

२. मोको लो खिम्डा खारा

Φ स्यो त घर गयो। Ψ

ग. /ए/ Φ मो Ψ

१. सिम्मा बानाओ देम्खा ए

Φ कान्छी आएकी कहिले पो। Ψ

२. मोको खाट्ओ देम्खा ए

Φ स्यो जाने कहिले पो ! Ψ

घ. /इ/ Φ नि Ψ

मोको इ

Φ स्यो नि Ψ

^{२९}. मोहनराज शर्मा, पूर्ववत्।

३.१०.२ सन्देशवाचक

क. /हे/ कि Ψ

राम बानाहे

राम आयो कि । Ψ

३.१०.३ परोक्ष कथनवाचक

क. /निमाड/ कि/अरे Ψ

मोसाआ कोक मानचाडो निमाड ।

क्यसले भात खाएन रे/अरे । Ψ

३.१०.४ आग्रहवाचक

क. /ऐ/ कि/है Ψ

नुलोक खारा ऐ

राम्ररी जाउ है । Ψ

ख. खान्नुलो खिप्टा ऐ

राम्ररी पढ है । Ψ

बान्तावा भाषामा माथि प्रयुक्त निश्चयवाचक, सन्देशवाचक, परोक्षकथनवाचक आग्रहवाचक जस्ता निपातहरू आफ्नो खास अर्थ नभए पनि वक्ताका अभिप्राय बुझाई अर्थ स्पष्ट पार्न प्रयोग भएका हुन्छन् ।

नेपाली भाषामा पनि वाक्यहरूमा प्रयुक्त खास पद वा वाक्यकै अर्थलाई उजिल्याउन मद्दत गर्ने अरे, रे, कि, क्यार, के लौ, ल, है त, ला, पो, नै आदि जस्ता निपातहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

बान्तावा र नेपाली दुवै भाषामा प्रयुक्त निपातहरू बद्धरूप समूहमा पर्दछन् । यी निपातहरूमा एक रूप व्यवस्था मात्र पाइन्छ । यस सन्दर्भमा यी दुई भाषाबीचमा समानता भएको पाइन्छ ।

३.११ सारांश

यस अध्यायमा बान्तावा र नेपाली भाषाका पदवर्ग नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपातका बनोटसम्बन्धमा व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ ।

नामको सन्दर्भमा एक रूप मात्र भएका मूल नामलाई सरल र व्युत्पादित वा एकभन्दा बढी रूप व्यवस्था भएका निर्मित नामलाई जटिल गरी दुई वर्गमा विभाजन गरिएको छ । बान्तावा भाषामा मूल वा आधार नाममा पुलिङ्गीबोधक 'पा' प्रत्यय रूप लागेर पुलिङ्गी नामको निर्माण हुन्छ भने नेपाली भाषामा यस्तो व्यवस्था पाइँदैन यो यी दुवै भाषाबीचको फरक पक्ष हो भने पुलिङ्गी नाम, व्युत्पादन हुने प्रक्रियामा बान्तावामा 'मा' प्रत्यय र नेपालीमा 'ई' 'इनी', 'नी' जस्ता प्रत्ययरूपको प्रयोग भई स्त्रीलिङ्गी शब्दको व्युत्पादन हुनु समान पक्ष हो । त्यस्तै बान्तावा भाषामा अन्य भाषाबाट सापटी लिएका शब्दहरूमा आकारान्त लगाएर नामको व्युत्पादन गर्ने व्यवस्था पाइनु, नेपाली भाषामा पाइने द्वन्द्व, तत्पुरुष, बहुव्रीहि समासका अतिरिक्त बान्तावा भाषामा तीनवटा नामहरूको समास भएर विशेष समास व्यवस्था पाइनु यी दुई भाषाबीचको नामको बनोटमा पाइने व्यतिरेकी पक्ष हो ।

सर्वनामलाई पनि बनोटका आधारमा सरल र जटिल गरी हेरिएको छ । सरल सर्वनामका सन्दर्भमा यी दुई भाषामा समानता पाइन्छ । जटिल सर्वनामको निर्माणका सन्दर्भमा नेपालीमा बहुवचनबोधक प्रत्ययको मात्र प्रयोग हुन्छ भने बान्तावा भाषामा बहुवचनको अतिरिक्त द्विवचनबोधक प्रत्ययको पनि प्रयोग भएको पाइनु यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो । बान्तावामा पाइने प्रथमपुरुष द्विवचन र बहुवचनमा पाइने समावेशी र असमावेशी प्रत्यय रूप नेपाली भाषामा पाइँदैन । यो यी दुई भाषामा पाइने अर्को व्यतिरेक पक्ष हो ।

विशेषणका सन्दर्भमा सरल विशेषणको बनोटमा यी दुई भाषामा समानता पाइन्छ । जटिल विशेषणका व्युत्पादनका क्रममा नेपाली भाषामा भने मूल विशेषणमा एकारान्त र आकारान्त लगाएर पुलिङ्गी विशेषणको इ, इनी, नी प्रत्यय रूप लगाएर स्त्रीलिङ्गी विशेषणको व्युत्पादन गरिन्छ । बान्तावा भाषामा पनि 'पा' प्रत्यय लगाएर पुलिङ्गी र 'मा' प्रत्यय रूप लगाएर स्त्रीलिङ्गी विशेषणको व्युत्पादन गरिन्छ । यसका अतिरिक्त पुलिङ्गी क्रमबोधक विशेषणमा 'मा' प्रत्यय लगाएर स्त्रीलिङ्गी विशेषणको व्युत्पादन गर्दा पुलिङ्गी अन्तिम वर्ण लोप भएर 'मा' प्रत्ययको योग भई स्त्रीलिङ्गी विशेषणको व्युत्पादन भएको पाइन्छ । यो यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो । समास भएर विशेषण निर्माण हुने प्रक्रियामा यी दुई भाषामा समानता पाइन्छ । द्वित्व भएर विशेषण निर्माण हुने क्रममा बान्तावामा मूल शब्दसँग आएका प्रत्यय (बद्ध) रूपको मात्र पुनरावृत्ति भएको पाइन्छ भने नेपालीमा मूल शब्दको नै पुनरावृत्ति भएको पाइन्छ । त्यस्तै बान्तावा भाषामा त्रित्व भएर पनि विशेषण पदको निर्माण भएको पाइन्छ । यो यी दुई भाषाका विशेषणको बनोटमा पाइने व्यतिरेक वा फरक पक्ष हो ।

बान्तावा र नेपाली क्रियालाई बनोटका आधारमा सरल र जटिल भनी दुई वर्गमा हेरिएको छ । यी दुवै भाषाका सरल क्रियाहरूमा एक रूपव्यवस्था मात्र पाइन्छ । त्यस्तै जटिल क्रियाको निर्माणको क्रममा पनि समानता पाइन्छ । बान्तावा क्रियामूलहरू

तृतीयपुरुष एकवचन अभूतका लागि प्रयुक्त क्रियाहरू हुन्छन् भने नेपाली क्रियामूलहरू द्वितीय पुरुष एकवचन अभूतका लागि प्रयुक्त क्रियाहरू हुन्छन् । यो यी दुई भाषाका क्रियाका सन्दर्भमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

क्रियाविशेषणको सन्दर्भमा जटिल क्रियाविशेषणको व्युत्पादनका क्रममा बान्तावा भाषामा लो, कि जस्ता प्रत्यय रूपको प्रयोग गरिएको पाइन्छ भने नेपाली भाषामा पनि एकारान्त र इकारान्त (री) रूपको प्रयोग हुनु समान पक्ष हो । बान्तावा भाषामा द्वित्व हुँदा बद्धरूपको मात्र पुनरावृत्ति हुनु र नेपालीमा मुक्त रूपको पुनरावृत्ति हुनु, त्यस्तै बान्तावा भाषामा त्रित्व भई क्रियाविशेषणको निर्माण हुने व्यवस्था पाइनु यी दुई भाषाबीच पाइने भिन्नता वा व्यतिरेकी हो ।

नामयोगीलाई पनि सरल र जटिल गरी दुई प्रकारमा नै विभाजन गरी हेरिएको छ । सरल नामयोगीको बनोटमा यी दुई भाषाबीच समानता पाइन्छ । बान्तावा भाषामा स्थानाधिकरण जनाउन फरक फरक कारक स्थान विशेष अनुसार सरल नामयोगी वा नामिकपदसँग जोडिन आई जटिल नामयोगीको निर्माण भएको पाइन्छ भने नेपाली भाषा व्याकरणमा यस्तो व्यवस्था पाइँदैन । यो यी दुई भाषाका नामयोगीको बनोटमा पाइने व्यतिरेकी हो ।

बान्तावा र नेपाली दुवै भाषामा एक रूप व्यवस्था मात्र भएका सरल संयोजक र एकभन्दा बढी संयोजकहरूको संयोजन वा योग भएर जटिल संयोजकको निर्माण भएको पाइन्छ । संयोजकको बनोटका सन्दर्भमा यी दुई भाषाबीच त्यस्तो भिन्नता पाइँदैन ।

विस्मयादीबोधकका सन्दर्भमा बान्तावा भाषामा विभिन्न मनोभाव जनाउने आश्चर्यवाचक, शोकवाचक, प्रशंसावाचक, तिरष्कारवाचक, सम्बोधनवाचक र पीडावाचकजस्ता विभिन्न विस्मयादीबोधक पदहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ तर नेपाली भाषाको तुलनामा बान्तावा भाषामा केही कम पदहरूको प्रयोग पाइन्छ । जस्तो नेपाली भाषामा पाइने हर्षवाचक अहा, धन्य, जयजस्ता रूपहरू बान्तावा भाषामा पाइँदैन । यो यी दुई भाषाका विस्मयादीबोधक पदमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

वाक्यमा आश्रितका रूपमा प्रयुक्त भई वक्ताको अभिप्राय बुझाई अर्थ स्पष्ट पार्न निपातहरूको प्रयोग बान्तावा र नेपाली दुवै भाषामा गरिन्छ । यी दुवै भाषाका प्रयोगमा आउने निपातहरूमा एक रूप व्यवस्था पाइन्छ । यी बद्धरूप व्यवस्था अन्तर्गत पर्दछन् ।

अध्याय चार

बान्तावा भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणिक धाराको व्यतिरेकी अध्ययन

४.१ परिचय

यस अध्यायमा बान्तावा (राई) र नेपाली भाषाका व्याकरणिक धाराअन्तर्गत काल, पक्ष, भाव, वाच्य, अकरण, सङ्गति (लिङ्ग, वचन, पुरुष) सम्बन्धी शीर्षक र उपशीर्षकमा केन्द्रित रहेर यी दुई भाषाका उक्त व्याकरणिक धारामा देखिने भिन्नता र यसम्बन्धी बान्तावा भाषाका विशेषताहरूलाई देखाउने प्रयास गरिएको छ ।

४.२ काल

काल समयबोधक व्याकरणिक कोटि हो । बान्तावा भाषामा भाषाको रूपात्मक व्यवस्थाका आधारमा भूत र अभूत गरी दुई कालिक भेद पाइन्छन् ।

४.२.१ भूतकाल

भूतकाल बितेको समयको सङ्केत गर्ने क्रियाको त्यो रूपलाई जनाउँछ, जसले कार्यव्यापार वा अवस्थाको समय समाप्त भइसकेको बुझाउँछ । बान्तावा भाषामा पाइने यस्तो भूतकालिक क्रियालाई निम्नानुसार हेर्न सकिन्छ ।

क. उङ्का खिमडा बानाड

बान् - आ - ड

क्रिया भू.प्र. प्र.पु.ए.व.

Φम घर आएँ । Ψ

ख. उङकाचा खिमडा बानाचा

बान् - आ - चा

क्रिया भू.प्र.- प्र.पु द्वि व असमा.

Φहामी घर आयौँ । Ψ(दुईजना, असमावेशी)

ग. उङकाचि खिम बानाचि

बान - आ - चि

क्रिया- भू.प्र. - प्र.पु द्विव. समा.

Φहामी घर आयौँ । Ψ(दुईजना समावेशी)

घ. उङकान्का खिम बानिन्का

बान् - इन्का

क्रिया- भूत - प्र.पु. बहु.

हामी घर आयौं । Ψ

ड. खाना खिमडा तबाना

त बान - आ

उप. क्रिया - भूत द्वि.पु ए.प्र.

ह/तिमी घर आइस/आयो । Ψ

च. मोको खिम बाना

बान् - आ

क्रिया - तृ.पु. ए.व.प्र.

ह्यो घर आयो । Ψ

छ. मोकोचि खिम मबाना

म - बा - आ

उप. - क्रि. - तृ.पु. बहु.

तिनीहरू घर आए । Ψ

माथिका उदाहरणमा बितेको समयको सङ्केत गर्ने बान्तावा क्रियाहरू बानाड (बान-आ-ड आएँ), मा आड, बानाचा (बान्-आ-चा: आयौं) मा आचा, बानाचि (बान्-आ-चि आयौं) मा आचि, बाना (बान्-आ: आयो) मा 'आ' प्रत्यय रूप लागेर आउने कार्यव्यापार बितेको समयमा सम्पन्न भई समाप्त भइसकेको बुझाउँछ भने तृतीय पुरुष बहुवचन क्रिया मुबाना (मु-बान्-आ : आए) मा 'आ' प्रत्ययका अतिरिक्त तृतीयपुरुष बहुवचनबोधक 'मु' उपसर्ग पनि लागेको छ । यो बान्तावा भाषाको आफ्नै विशेषता हो ।

नेपाली भाषामा पनि भूतकालको बोध गराउन धातुमा एँ, यौ, यो, ए जस्ता प्रत्यय रूप जोडिएको पाइन्छ तर बान्तावा भाषामा भूतकालबोधक 'आ' प्रत्ययका अतिरिक्त 'मु' उपसर्ग समेत प्रयोग भएको पाइनु यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो ।

तालिका नं. ९

भूतकालिक रूपावली

		एकवचन		द्विवचन	बहुवचन
प्र.पु.	समावेशी	बानाड बान्-आ-ड क्रि.-भू.प्र. ΦआएΨ		बानाचि बान्-आ चि क्रि.-भू.द्वि.-व. प्र. ΦआयौΨ	बानिन् बान्-आ-इन् क्रि.-भू.बहु.प्र. Φआयौ Ψ
	असमावेशी			बानाचा बान्-आ-चा क्रि.-भू.द्वि.व.प्र. Φआयौ Ψ	बानिन्का बान्-आ-इन्का क्रि.-भूत बहु.प्र. ΦआयौΨ
द्वि.पु.	सामान्य आदर	बाना बान्-आ क्रि.भू.ए.प्र. आइस्/आयौ बानानिन् बान्-आनिन् क्रि.भ.आदर.प्र. Φआउनुभयो Ψ		बानाचि बान्-आ-चि क्रि.भूत.द्वि.व.प्र. आयौ बानानिन् Φआउनुभयो Ψ	बानानिन् बान्-आ-निन् क्रि.भू.बहु.प्र. आयौ बानानिन् Φआउनुभयो Ψ
तृ.पु.		बाना बान्-आ क्रि.प्र. Φआयो आइन Ψ		बानाचि बान्-आ-चि क्रि.भू.द्वि.व.प्र. Φआए Ψ	मुबाना मु-बान्-आ उप.क्रि.प्र. ΦआएΨ

४.२.२ अभूत काल

वान्तावा भाषामा अभूत काललाई वर्तमान र भविष्यत् गरी दुई काल व्यवस्थामा हेर्न सकिन्छ ।

४.२.२.१ वर्तमान (अभूत) काल

यस कालका क्रियाले कार्यव्यापार चलिरहेको तर पूरा चाहिँ नभएको भन्ने बुझाउँछ; जस्तै :-

क. उड्का इडा

इ - डा

क्रि. - प्र. अभू. ए.व. प्र.पु.

ॠम हाँस्छु । ॡ

ख. उड्का इडाडा

इ - डाडा

क्रि. - प्र.अभूत प्र.पु, ए.व.

म हाँस्दैछु/हाँसिरहेको छु ।

ग. खाना इयाड

इ - याड

क्रि. - प्र. द्वि.पु. ए.व. अभूत

ॠँ/तिमी हाँदैछौ/हाँस्दैछस् । ॡ

घ. खाना इ

क्रिया

ॠतिमी हाँस्छौ । ॡ

ड. मोको इ

क्रिया

ॠयो हाँस्छु । ॡ

च. मोकोचि मुइयाड

मु - इ - याड

उप. - क्रि. - प्र. तृ.पु, बहु, अभूत

ॠतिनीहरू हाँस्दैछन् । ॡ

माथि उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा क्रियाहरूमा पुरुष र वचनअनुरूप क्रियामा वर्तमान कालबोधक प्रत्यय र उपसर्ग रूप लागेको पाइन्छ भने द्वितीयपुरुष एकवचन र तृतीयपुरुष एकवचन क्रियामा वर्तमान कालबोधक रूप नलागेरै पनि वर्तमान अवस्थाको सङ्केत गरेको छ । नेपाली भाषामा छु, छौ, छ, छे, छिन्, छेस्, छन् आदि जस्ता क्रियाका अभूतकालिक रूपको रचना 'छ' धातुबाट गरिन्छ । लिङ्ग, वचन पुरुष आदिका भेदले 'छ' धातुका विविध रूपहरू लिएका हुन्छन् ।^{२२} यसरी नेपाली भाषामा वर्तमान काल जनाउन कुनै न कुनै प्रत्यय क्रियामा लागेको हुन्छ तर बान्तावा भाषाका द्वितीय पुरुष एकवचन र तृतीय पुरुष एकवचनका क्रियामा प्रत्यय वा उपसर्ग लागेको पाइँदैन । यो यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक वा भिन्नता हो ।

सामान्य वर्तमान कालिक क्रिया रूपावली

तालिका नं. १०

		एकवचन		द्विवचन	बहुवचन
		पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग		
प्र.पु.	समावेशी	बान्डा बान् - डा क्रि. - प्र. ❧आउँछु❧		बान्चि बान् - चि क्रि. - प्र. ❧आउँछौ❧	बानिन् बान् - इन् क्रि. - प्र. ❧आउँछौ❧
	असमावेशी			बान्चा बान् - चि क्रि. - प्र. ❧आउँछौ❧	बानिन्का बान् - इन्का क्रि. - प्र. ❧आउँछौ❧
द्वि.पु.	सामान्य	बान् क्रि. ❧आउँछस्/आउँछौ❧	बान् ❧आउँछेस्/ आउँछ्यौ❧	बान्चि बान् - चि क्रि. - प्र. ❧आउँछौ❧	बानिन् बान् - इन् क्रि. - प्र. ❧आउँछौ❧
	आदर	बानिन् बान् - इन् क्रि. - प्र. ❧आउनुहुन्छ❧		बानिन् ❧आउनुहुन्छ । ❧	बानिन् ❧आउनुहुन्छ ।❧
	तृ.पु.	बान् क्रि. ❧आउँछौ❧	बान् ❧आउँछे ❧	बान्चि बान्-चि क्रि.- प्र. ❧आउँछन्❧	मुवान् मु - बान् उप.- क्रि. ❧आउँछन् ❧

^{२२}. मोहनराज शर्मा, पूर्ववत्, पृ. २३५ ।

वर्तमानकालिक क्रिया रूपावली

तालिका नं. ११

		एकवचन		द्विवचन	बहुवचन
		पुलिङ्ग	स्त्रीलिङ्ग		
प्र.पु.	समा.	इडाडा इ- डाडा क्रि. - प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेछु𑄅		इचिडचि इ - चिड्चि क्रि. - प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेछौ𑄅	इन्यान् इन्-यान् क्रि. - प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेछौ𑄅
	असमा.			इचाड्चा इ-चाड्चा क्रि. - प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेका छौ𑄅	इन्यान्का इ-न्यान्का क्रि. - प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेका छौ𑄅
द्वि.पु.	सामान्य	इयाड इ-याड् क्रि. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेकोछ । 𑄅	𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेकी छे । 𑄅	इचिड्चि इ-चिड्चि क्रि. - प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेका छन् । 𑄅	इन्यान् इ-न्यान् क्रि. - प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेका छौ । 𑄅
	आदर	इन्यान् इ-न्यान् क्रि. - प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहनुभएको छ । 𑄅		इन्यान् इ-न्यान् क्रि. - प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहनु भएको छ । 𑄅	इन्यान् इ-न्यान् क्रि. - प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहनुभएको छ । 𑄅
तृ.पु.		इयाड इ-याड क्रि. प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेको छ । 𑄅	𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेकी छे । 𑄅	इचिड्चि इ-चिड्चि क्रि. - प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेका छन् । 𑄅	मइयाड म-इ-याड उप.- क्रि.प्र. 𑄀𑄁𑄂𑄃𑄄/हाँसिरहेका छन् । 𑄅

४.२.२.२ भविष्यत काल

भरै, भोलि वा भविष्यमा हुने गरिने कामलाई अभूत कालले बोध गराएको पाइन्छ । बान्तावा भाषामा वर्तमान कालकै क्रिया रूपले भविष्यत पनि जनाएको पाइन्छ; जस्तै :

क. माङ्कोलेन उङ्का खाट्‌डाडा

खाट् - डाडा

क्रि. - प्र.पु.ए.व. प्र.

Φभोलि म जाँदैछु/जानेछु । Ψ

ख. छिन्टोलेन मोको बान्याड

बान् - याड

क्रि. - तृ.पु.ए.व.प्र.

Φमर्सि त्यो आउँदैछ । Ψ

ग. हानिन् मोकोचि मुखाट्याड

मु - खाट् - याड

उप. - क्रि. - तृ.पु.बहु.प्र.

Φभरै तिनीहरू जाँदैछन्/जानेछन् । Ψ

माथि प्रयुक्त उदाहरणमा भूतकालिक क्रिया र वर्तमानकालिक क्रियाहरू समान देखिए पनि प्रसङ्गले फरक छन् ।

नेपाली भाषामा पनि भविष्यत् परिवेश जनाउने क्रियापदले छुट्टै रूपायिक व्यवस्था लिएको पाइँदैन । भविष्यत् कालका लागि 'ने' प्रत्यय कृदन्तीय क्रिया 'छ' का रूपहरूमा योग भएर आए पनि यो भविष्यत्का लागि विभेदक नभएर पूरक वा वैकल्पिक मात्र भएर आउँछ । यद्यपि वर्तमानबाट भविष्यत्लाई अलग्याउन 'नेछ' प्रत्यय रूपको प्रयोग गरिन्छ ।^{२३} यसरी बान्तावा भाषाको व्याकरणिक व्यवस्थामा नपाइने भविष्यत्कालिक क्रिया व्यवस्था नेपालीमा पाइनु व्यतिरेक पक्ष हो ।

४.३ पक्ष

पक्षले खास कालको परिवेशभित्र क्रियाको कार्यको प्रकृति तथा वितरणलाई जनाउँछ । त्यसैले यसबाट क्रियाका विभिन्न अवस्था वा चरणहरू व्यक्त हुन्छन् । नेपाली भाषामा अपूर्ण, पूर्ण, अभ्यस्त र अज्ञात् गरी चार किसिमका पक्षहरू पाइन्छन् । बान्तावा भाषामा पूर्ण, अपूर्ण, अभ्यस्त र शीघ्रता गरी चार किसिमका पक्ष पाइन्छन् ।^{२४}

^{२३} हेमाङ्गराज अधिकारी, पूर्ववत्, पृ. ११८ ।

^{२४} डिक बान्तावा, पूर्ववत्, पृ. ३६ ।

४.३.१ अपूर्ण पक्ष

अपूर्ण पक्षले कुनै खास समयमा कार्य पूरा नभइसकेको वा भइरहेको अवस्थालाई बुझाउँछ । बान्तावा भाषामा अपूर्ण पक्ष, अपूर्ण वर्तमान र अपूर्ण भूत गरी दुईकालिक परिवेशमा आएको पाइन्छ । उदाहरण हेरौ :-

४.३.१.१ अपूर्ण वर्तमान

क. उड्का कोक चाडाडा

चा - डाडा

क्रि. - प्र. अपू. व. प्र.पु. ए.व.

Φम भात खाँदैछु । Ψ

ख. मोको कोनयाड

कोन् - याड

क्रि. - प्र. अपू. व. तृ.पु. ए.व.

Φयो डुल्दैछु । Ψ

ग. निकिता छाप्लावा छाप्याड्

छाप - याड्

क्रि. - अपू. व. द्वि.पु. ए.व. प्र.

Φनिकिता चिठी लेख्दैछे । Ψ

घ. मोचि कोक मुचयाड

मु - चा - याड

उप. - क्रि. - अपू. व. तृ.पु. बहु. व. प्र.

Φतिनीहरू भात खाँदैछन् । Ψ

माथिका वाक्यहरूमा प्रयुक्त बान्तावा अपूर्ण पक्षबोधक क्रियाहरूले 'डाडा' 'याड' जस्ता प्रत्यय र 'मु' जस्ता पूर्वसर्गको सहायताले कुनै खास समयमा कार्य पूरा नभइसकेको वा भइरहेको अवस्थालाई बुझाएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषामा पनि कृदन्तीय 'नै' 'दै' 'तो' 'दो' प्रत्ययका सहायताले वर्तमान र भूतकालमा क्रियाको कार्यको अपूर्णता, निरन्तरता वा उन्नयन व्यक्त भएको पाइन्छ। अपूर्ण वर्तमानका लागि तै/दै(तो/दो) सँग 'छ' को रूप आएको पाइन्छ।^{२५}

नेपाली भाषा व्याकरणमा नपाइने उपसर्गको व्यवस्था बान्तावा भाषामा पाइनु यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो।

४.३.२ अपूर्ण भूत

क. उड्का कोक चाडयाड

चा - आ-याड

क्रि. -अपू. भूत, प्र.पु. ए.व. प्र.

कृमि भात खाँदै थिएँ। Ψ

ख. निकिता छाप्लावा छाप्टाइ

छाप - ट-आ-डा

क्रिया -अपू.भू.द्वि.पु. व.व. प्र.

कृनिकिता चिठी लेख्दैथिइन्। Ψ

ग. मोको बियाडा

बि - याडा

क्रिया -अपू.भू. तृ.पु. ए.व. प्र.

कृन्यो हिँड्दै थियो। Ψ

घ. मोकोचि कोक मुचाडा

मु - चा - डा

उप. - क्रि. - अपू.भू. तृ.पु. व.व.प्र.

कृतिनीहरू भात खाँदै थिए। Ψ

माथि प्रयुक्त अपूर्ण भूत पक्ष जनाउने बान्तावा क्रियाहरूमा 'डयाड' 'आडा', 'याडा' प्रत्यय र 'मु' जस्ता उपसर्ग रूपहरू पुरुष र वचनअनुसार क्रियामा लागेका छन्। नेपाली भाषामा 'तै/दै' कृदन्तीय प्रत्यय का साथै 'थि' सहायक क्रियाका रूपहरूको सहायताले भूतकालका क्रियाका अपूर्णता वा निरन्तरता व्यक्त गरिएको पाइन्छ।

^{२५}. हेमाङ्गराज अधिकारी, पूर्ववत्, पृ. १२०।

नेपाली भाषाका क्रियामा प्रत्ययरूप मात्र लागेको पाइन्छ तर बान्तावा भाषाका तृतीयपुरुष बहुवचन क्रियामा 'म' उपसर्ग लागेको पाइनु व्यतिरेक पक्ष हो । त्यस्तै नेपाली भाषामा वाक्यलाई पूर्णता दिनु 'थि' 'छ' सहायक क्रियाका रूपहरू, वचन, पुरुष, लिङ्गानुरूप प्रयोगमा आएको पाइन्छन् भने बान्तावा भाषामा क्रियाहरू लिङ्गका आधारमा रूपायित नभएर वचन र पुरुषका आधारमा मात्र रूपायित भएको पाइन्छ ।

४.३.२ पूर्ण पक्ष

कुनै खास कालमा क्रिया सम्पन्न भएको वा क्रियाको पूर्णता बुझाउने काम पूर्ण पक्षले गर्दछ । बान्तावा पूर्ण पक्ष पनि एकभन्दा बढी कालिक परिवेशमा आएको पाइन्छ । उदाहरण हेरौं-

४.३.२.१ पूर्ण भूतपक्ष

क.	कोक	भाडसाओ	याडा
	भाड	साओ	याडा
	क्रि.	पूर्ण भू. प्र.	स. क्रि.
	Φमात	पोकेको	थियो । Ψ

ख.	उङ्काआ	किवा	टोकटुडओ	याडा
			टोकट् - उडओ	
			क्रि. पूर्ण भू. प्र.	स. क्रि.
	Φमैले	बाघ	देखेको	थिएँ । Ψ

४.३.२.२ पूर्ण अभूत पक्ष

क.	कोक	भाडसाओ	याड
		भाड-	साओ
		क्रि. -	पूर्ण भू. प्र. स. क्रि.
	Φमात	पाकेको	छ । Ψ

ख.	उङ्काआ	किवा	टोकटुडओ	याड
			टोकट् - उडओ	याड
			क्रि. - पूर्ण भू. प्र.	स. क्रि.
	Φमैले	बाघ	देखेको	छु । Ψ

माथि प्रयुक्त बान्तावा पूर्ण क्रियाहरू 'भाडसाओ' (भाड्-सा - ओः पाकेको) मा साओ टोक्टुड्ओ (टोक्ट-उड्ओ : देखेको) मा उड्को प्रत्ययका साथमा भूतका लागि 'याडा' (थियो/थिए) जस्ता सहायक क्रियाका सहायताले भूत र वर्तमान कालमा क्रिया सम्पन्न भएको वा क्रियाको पूर्णता बुझाएको छ ।

नेपाली भाषामा पनि कृदन्तीय 'एको' प्रत्ययका साथै सहायक क्रिया 'यि' र 'छ' का रूप क्रमशः भूत र अभूतका लागि प्रयोगमा आएको पाइन्छ ।^{२६} नेपाली भाषामा सहायक क्रिया 'थ' र 'छ' का रूपहरू लिङ्ग, वचन र पुरुष अनुरूप परिवर्तन भएको पाइन्छ भने बान्तावा भाषामा यस्तो व्यवस्था पाइँदैन । यो यी दुई भाषाको पूर्ण पक्षमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

४.३.३ अभ्यस्त पक्ष

यस पक्षले कार्यको आवृत्ति वा अभ्यस्त स्वभावको बोध गराएको पाइन्छ । बान्तावा भाषामा अभ्यस्त पक्षलाई बोध गराउने क्रियालाई भूत र अभूत गरी दुई कालिक परिवेशमा हेर्न सकिन्छ । उदाहरण हेरौं-

४.३.३.१ अभ्यस्त भूत

क.	मोको	वान्सा	खाट्सा	मुवाडा
		वान्-सा	खाट्-सा	मु-आ-डा
		क्रि.- भूत.प्र.	क्रि.- भूत.प्र.	क्रि.- अभ्यस्त भूत. प्र.
	फ्यो	आउने	जाने	गर्दथ्यो । Ψ
ख.	उड्का	खोलेन	खोलेन	खाट्सा
				मुवाडयाड
				खाट्-सा
				मु-आ-डयाड
				क्रि. भूत प्र. क्रि. अभ्यस्त भूत.प्र.
	फम	दिउँसो	दिउँसो	जाने
				गर्दथे । Ψ

४.३.३.२ अभ्यस्त अभूत

क.	मोको	वान्सा	खाट्सा	मुवाडा
		वान्-सा	खाट्-सा -	मु - आ-डा
		क्रि. भूत.प्र.	क्रि.भूत.प्र.	क्रि. अभ्यस्त भूत
	फ्यो	आउने	जाने	गर्छ । Ψ

^{२६}. ऐजन्, पृ. १२० ।

ख. उड्का खोलेन खोलेन खाट्सा मुडा
 खाट्-सा मु - आ-डा
 क्रि. भूत. प्र. क्रि. - अभ्यस्त भूत प्र.

म दिउँसो दिउँसो जाने गर्छु । Ψ
 ग. मोकोचि बान्सा खाट्सा ममु
 बान्-सा खाट - सा म - मु
 क्रि.- भूत.प्र. क्रि. भूत.प्र. उप. - क्रि. अभ्यस्त भूत
 ऋतिनीहरू आउने जाने गर्दछन् । Ψ

माथिका उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा भाषाका अभ्यस्त भूत पक्ष जनाउने क्रियाहरू भुवाडा (मु-वाडा: गर्दथ्यो) मा वाडा, मुवाडयाड (मु-वाडयाड : गर्दथे) मा वाडयाड प्रत्यय लागेर अभ्यस्त भूत र मुडा (मु.डा.गर्छु) मा डा प्रत्यय र ममु (म-मु : गर्दछन्) मा म उपसर्ग लागेर अभ्यस्त अभूत पक्षको सङ्केत गरेको छ भने 'मु' क्रियामा कुनै प्रत्यय वा उपसर्ग लागेको छैन ।

नेपाली भाषा व्याकरणमा क्रियामा 'थी' का रूपहरू थे, थ्यो, थिन् आदि भूतकालिक प्रत्ययका रूपद्वारा अभ्यस्त भूतको बोध गराइएको पाइन्छ । वर्तमानकालिक अभ्यस्त पक्ष जनाउन छुट्टै किसिमको प्रयोग नपाइए तापनि 'ने' प्रत्यय कृदन्तीय क्रियासँग 'गर' सहायक क्रियाको संयुक्तिले बनेका प्रयोगहरूले अभ्यस्त अभूत पक्षको बोध गरेको पाइन्छ ।^{६७}

नेपाली भाषामा अभ्यस्त भूत र अभूत दुवै पक्ष बोध गराउन क्रियामा प्रत्यय रूप लागेको पाइन्छ भने बान्तावा भाषामा अभ्यस्त अभूत पक्ष बोध गराउने द्वितीय पुरुष र तृतीयपुरुष एकवचन क्रियामा उपसर्ग वा प्रत्यय रूप लागेको पाइँदैन । त्यस्तै तृतीयपुरुष बहुवचन अभ्यस्त भूत र अभूत जनाउने क्रियामा 'म' उपसर्ग लागेको पाइन्छ । यो बान्तावा भाषाको आफ्नै विशेषता हो र यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक पनि हो ।

४.३.४ अज्ञात पक्ष

बान्तावा भाषामा अज्ञात पक्ष जनाउने छुट्टै व्यवस्था पाइँदैन । वर्तमानको पूर्ण पक्षले नै अज्ञात अवस्थाको सङ्केत गरेजस्तो देखिन्छ । अज्ञात भूत पक्ष जनाउने छुट्टै रूप नभए पनि नेपाली अज्ञात भूत जनाउने रहेछ, रूपलाई नै बान्तावा भाषामा 'रैछ' मा रूपायित गरी वर्तमानको पूर्णपक्ष बोधक क्रियामा जोडी अज्ञात पक्षको बोध गराइएको पाइन्छ । उदाहरण हेरौ-

^{६७} ऐजन्, पृ. १२१ ।

क. कोक	भाइसाचियाओ	रैछ
	भाइ-सा -चियाओ	रैछ
	क्रि-भूत प्र. भुत.-प्र.	अज्ञात
Φभात	पाकिसकेको	रहेछ । Ψ
ख. उइका	मानसिन्मा	इम्साइचाड
		रैछ
		इम् - साइचाड
		रैछ
		क्रि - भूत.प्र.
		अज्ञात
Φम	भुसुकै	निदाएछ । Ψ

नेपाली भाषामा 'ए' प्रत्यय कृदन्तीय क्रियासँग वर्तमान कालिक 'छ' का रूपहरूका योगबाट बनेका प्रयोगहरूले क्रियाको अज्ञानता व्यक्त गरेका हुन्छन् । बान्तावा भाषामा नेपाली भाषाको अज्ञात भूत पक्ष जनाउने 'रहेछ' रूपलाई 'रैछ' भनेर प्रयोग भए पनि यो त्यति व्यवहारिक देखिँदैन । यसरी बान्तावा भाषामा नेपाली भाषामा जस्तै अज्ञात पक्ष जनाउन क्रियाको छुट्टै व्यवस्था नपाइनु यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

४.३.५ शीघ्रता पक्ष

एउटा कामको समाप्तिपछि तुरुन्त अर्को कामको थालनी हुनुलाई शीघ्रता पक्ष भनिन्छ ।^{२६} बान्तावा भाषामा शीघ्रता पक्ष जनाउन मुसा (वित्तिकै) को प्रयोग भएको पाइन्छ । जस्तै -

(१) उइका टाडमुसा खो खारा

टाड् - मूसा

क्रि. - शीघ्रता

Φम आउनु वित्तिकै त्यो गयो । Ψ

उपयुक्त उदाहरणमा प्रयुक्त शीघ्रताबोधक बान्तावा क्रियाका टाडमुसा (टाड्-मुसा: आउने वित्तिकै) मा मुसा (वित्तिकै) प्रत्यय शीघ्रता पक्ष जनाउन प्रयोगमा आएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा पनि 'वित्तिकै' रूप शीघ्रता पक्ष जनाउन क्रियामा जोड्न गरिएको पाइन्छ ।

४.४ भाव

क्रियाको वास्तविक अर्थसँगै वक्ता वा लेखकको अभिवृत्तिसमेत प्रकट गर्ने क्रियारूपलाई भाव भनिन्छ ।^{२७} भाव वक्ताको आशय व्यक्त गर्ने व्याकरणिक कोटि हो । बान्तावा भाषाका भावलाई सामान्यार्थ, प्रश्नार्थ, इच्छार्थ, आज्ञार्थ, संभावनार्थ, सङ्केतार्थ गरी छ वर्गमा हेर्न सकिन्छ ।

^{२६} डिक बान्तावा, पूर्ववत्, पृ. ३७ ।

^{२७} मोहनराज शर्मा, पूर्ववत्, पृ. २४२ ।

४.४.१ सामान्यार्थ

सामान्यार्थमा क्रियाले सामान्य अर्थ वा भावको बोध गराएको हुन्छ । यसका क्रियाले निश्चितता पनि व्यक्त गर्ने भएकाले निश्चयार्थ पनि भनिन्छ । बान्तावा भाषामा सामान्यार्थ भावको अभिव्यक्ति करण, अकरण, प्रश्नसूचक क्रिया भएको वाक्यमा हुन्छ । उदाहरण हेरौं :

क. उड्का कोक चाडा

चा-डा

क्रि. अभू.प्र. पु. ए. व. प्र.

Φमा भात खान्छु । Ψ

ख. खानाचि कोक चाचि

चा-चि

क्रि. द्वि. पु., द्विव. अभू. समा.

Φतिमीहरू भात खान्छौं । Ψ

ग. मोकोचि कोक मुचा

मु-चा

उप.-क्रि. तृ. पु. बहु. अभूत

Φतिनीहरू भात खान्छन् । Ψ

घ. उड्का कोका चानुड

चा-नुड

क्रि. अक.

Φमा भात खान्नुं Ψ

माथि उदाहरणमा प्रयुक्त सामान्य वा इच्छार्थ जनाउने बान्तावा क्रिया 'चाडा' (चा-डा : खान्छु) मा 'डा' प्रत्यय 'चाचि' (चा-चि : खान्छौं) मा 'चि' प्रत्यय र मुचा (मु-चा : खान्छन्) मा 'मु' उपसर्ग लागेर क्रियाको निश्चितता वा क्रियाको सामान्य अर्थबोध भएको छ । सामान्य भूत र वर्तमान कालिक क्रिया रूपले नै क्रियाको निश्चितता व्यक्त गर्ने भएकाले यसका छुट्टै प्रत्यय रूप हुँदैनन् ।

नेपाली भाषा व्याकरणमा पनि सामान्यार्थक वा निश्चयार्थक भाव व्यक्त गर्ने छुट्टै प्रत्यय रूप हुँदैनन् । वाक्यअन्तर्गत सामान्य भूतकाल र सामान्य अभूतकालका सबै लिङ्ग, वचन र पुरुषका क्रियाले यस भावको अभिव्यक्ति गरेका पाइन्छ ।

नेपाली भाषा व्याकरणमा लिङ्ग, वचन, पुरुषानुरूप क्रियाको पनि सङ्गति भएको पाइन्छ तर बान्तावा भाषामा लिङ्गानुरूप क्रियामा परिवर्तन भएको पाइँदैन यसरी बान्तावा भाषामा व्यकरणिक लिङ्ग व्यवस्था नपाइनु यी दुई भाषामा पाइने व्यतिरेकी हो ।

४.४.२ प्रश्नार्थक

वक्ताले जानकारीको अपेक्षा गरेको छ भन्ने अर्थ बुझाउने भाव प्रश्नार्थक भाव हो । बान्तावा भाषामा आरोही तानबाट प्रश्नार्थ व्यक्त भएको पाइन्छ । प्रसङ्गानुसार सार्वनामिक प्रश्नसूचक रूपहरूको पनि प्रयोग भएको पाइन्छ । उदाहरण हेरौं -

क. मोसाआ कोक चो ?

चा-ओ ?

क्रि. भूत. प्र.

फ्यसले भात खायो ?Ψ

ख. मोचि दि मुचुयाड ?

मो-चि मु-चु- याड ?

सर्व.-बहु.प्र. उप.क्रि.- अभू. प्र.

फतिनीहरू के गर्दैछन् ?Ψ

ग. खाइसा किआ छाप्मा ?

छाप-मा ?

क्रि.- अभू.प्र.

फकसरी लेख्नु ?Ψ

माथि प्रयुक्त उदाहरण नं. 'क' को वाक्यमा आरोही तानबाट प्रश्नार्थ व्यक्त भएको छ । उदाहरण 'ख' मा 'दि' र उदाहरण 'ग' मा खाइसाकिआ (कसरी) जस्ता सार्वनामिक प्रश्नसूचक पदको प्रयोग गरिएको छ ।

नेपाली भाषामा पनि बान्तावा भाषामा जस्तै अनुतान र सार्वनामिक प्रश्नसूचक पदहरूका माध्यमबाट क्रियापदलाई प्रश्नार्थक बनाई भाव प्रकट गर्ने व्यवस्था पाइन्छ ।

४.४.३ इच्छार्थ

वक्ताको इच्छा वा कामना व्यक्त गर्ने भाव इच्छार्थक भाव हो । बान्तावा भाषामा इच्छार्थक भावलाई व्यक्त गर्ने उदाहरण हेरौं -

क. राम खिम बान्ने
बान्-ने
क्रि.- इच्छार्थक प्र.

राम घर आओस् । Ψ

ख. आम सायाआ थाक्ने
थाक्-ने
क्रि.- इच्छार्थक प्र.

तिमीलाई धनदौलतले पूर्णहोस् । Ψ

ग. मोको टोपाड मुना लिने
लि -ने
क्रि.- इच्छार्थक प्र.

ह्यो ठूलो मान्छे बनोस् । Ψ

माथि प्रयुक्त बान्तावा इच्छार्थक क्रियाहरू 'बान्ने' (बान्-ने : आओस्), 'थाक्ने' (थाक्-ने : पूर्णहोस्) र 'लिने' (लि-ने : बनोस्) मा 'ने' रूप जोडिएको छ । यसरी बान्तावा भाषामा अभूत कालका क्रियामा 'ने' रूप जोडिएर इच्छार्थक भाव व्यक्त भएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषा-व्याकरणमा अभूतकालिक क्रियामा पुरुष र वचनानुरूप ऊँ, एस, ओस्, औँ, ए, ऊन्जस्ता प्रत्यय रूपहरू जोडिएर वक्ताको अनुरोध, बिन्ती, प्रार्थना, इच्छा आदि भाव व्यक्त गरिएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा प्रयुक्त सबै प्रत्ययका लागि बान्तावा भाषामा 'ने' रूपको मात्र प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यसरी 'ने' रूपको मात्र प्रयोग भएको पाइनु यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक वा भिन्न पक्ष हो ।

४.४.४ आज्ञार्थ

बान्तावा भाषामा सामान्य एकवचन आज्ञार्थ क्रिया र सामान्य भूतकालका क्रिया समान रूपमा देखिन्छन् । उदाहरण हेरौँ -

क. ओया ! बान्ता
बान्-आ
क्रि.- आज्ञार्थक प्र.

यता आइज । Ψ

ख. सिम्मा खिम खारा
खार्-आ
क्रि.- आज्ञार्थक प्र.

क्रान्छी घर जाऊँ । Ψ

ग. ओया बानानिन्
बान्-आ-निन्
क्रि.- बहु. आद. प्र.

क्र्यता आउनुहोस्/आउँ । Ψ

घ. ओको कितावा खाटानुम्
खाट्-आनुम्
क्रि.- बहु. आदर. आज्ञार्थक प्र.

क्र्यो किताव लानुहोस्/लैजाउँ । Ψ

माथिका उदाहरण (क), (ख) मा सामान्य द्वितीयपुरुष एकवचन क्रिया 'बाना' (बान्-आ : आइज), खारा (खार्-रा : जाउँ) मा आज्ञार्थकबोधक 'आ' प्रत्यय रूप लागेको छ । उदाहरण (ग), (घ) मा प्रयुक्त क्रिया 'बानानिन्' (बान्-आनिन् : आउनुहोस्, आउ) र 'खाटानुम्' (खाट्-आनुम् : लानुहोस्/लैजाउँ) मा 'आनुम्' प्रत्यय रूप लागेर द्वितीयवाचक आदारार्थी र बहुवचन दुवै अवस्थामा आज्ञार्थ बोध भएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषा पनि द्वितीयपुरुषको एकवचन र बहुवचनका क्रिया जा, जाउ, आ, आउँ, आउनुहोस्, जानुहोस्जस्ता आज्ञार्थक क्रियाका छुट्टै रूप पाइन्छन् । नेपालीमा वचन र आदारको आधारमा क्रियाको रूपायन भएको पाइन्छ भने बान्तावा भाषामा आदार बुझाउन पनि द्वितीयपुरुष बहुवचन क्रियापदको नै प्रयोग गरिन्छ । यो बान्तावा भाषाको विशेषता हो भने यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो ।

४.४.५ संभावनार्थ

संभावना बुझाउने भाव संभावनार्थ हो । बान्तावामा संभावना जनाउने क्रियामा 'हे' रूप जोडिएर संभावना भाव व्यक्त भएको पाइन्छ । उदाहरण हेरौँ-

क. मोको ओचिडाडा कामा मुयाड हे
मु - याड हे
क्रि. - अभूत प्र. संभा.

क्र्यो यतै काम गर्दैहोला । Ψ

ख. राम खाट्हे
खाट् - हे
क्रि. संभा.

श्राम जान्छ कि । Ψ

ग. माडकोलेन मामा मुखाट्हे
मु - खाट्- हे ।
आदर.उप क्रि. संभा.

भोलि आमा जानुहुन्छ होला । Ψ

माथि उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा अभूत क्रियामा 'हे' प्रत्यय लागेर मुयाडहे (गर्दैहोला) खाट्हे (जान्छकि), मखाट्हे (जानुहुन्छ होला) जस्ता निश्चित नभइसकेका कुराको अनुमान वा संभावना बुझाएको छ ।

नेपाली भाषा व्याकरणमा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुष र एकवचन बहुवचनमा क्रमशः उँला, लास्, ला, औँला, औला लान्जस्ता प्रत्यय रूपरहरू अभूतकालिक क्रियाहरूमा लागेर संभावना भाव व्यक्त भएको पाइन्छ ।^{४०}

नेपाली भाषामा प्रयुक्त सबै संभावनार्थक प्रत्ययका लागि बान्तावमा 'हे' प्रत्यय मात्रै प्रयोग भएको पाइनु यी दुई भाषाका संभावनार्थक भावमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

४.४.६ सङ्केतार्थ

सङ्केत वा सर्त बुझाउने भाव सङ्केतार्थ हो । बान्तावा भाषामा सङ्केतार्थक वाक्यमा एकभन्दा बढी क्रियाहरू संलग्न हुन्छन् । तीमध्ये एउटा सर्त उपवाक्य र अर्को परिणाम कार्य उपवाक्य हुन्छ । उदाहरण हेरौ-

क. खाना बान्लो यावा लि ।
बान् - लो
क्रि. - सङ्केतार्थ

श्रिमी आएमा साथी हुन्छौ । Ψ

^{४०}. मोहनराज शर्मा, पूर्ववत्, २४४ ।

ख. मोसाआ बुट्ङालो उङ्का खाट्ङा
बुट्ङा- लो
क्रि.पु.ए.व.प्र. सङ्के.

फ़्यसले बोलाएमा म जान्छु । Ψ

माथि उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा वाक्यका क्रिया बान्लो (बान-लो : आएमा) बुट्ङालो (बुट-ङा-लो : बोलाएमा) मा बान् र बट्ङा क्रियामा लो प्रत्यय लागेर सङ्केत भाव व्यक्त भएको छ ।

नेपाली भाषामा कार्य उपवाक्यसँग जोडिन आउने सर्त उपवाक्यमा समापिका क्रिया छ भने त्यसपछि 'भने' योजक राखेर तथा असमापिका क्रिया छ भने धातुमा 'ए' प्रत्यय गाँसेर यस भावको रचना गरिन्छ । बान्तावा भाषामा सङ्केत भाव व्यक्त गर्ने 'लो' रूप मात्र प्रयोगमा पाइनु यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक वा भिन्नता हो ।

४.५ अकरण

क्रियापदको निषेधात्मक कार्य जनाउने व्याकरणात्मक युक्तिलाई अकरण भनिन्छ । बान्तावा भाषामा अरण दुई किसिमले बन्दछ, जस्तै-

(क) परिचयबोधक क्रियामा अकरण

१. उङ्को नङ रीता
नाम करण क्रि.

फ़मेरो नाम रीता हो । Ψ

२. उङ्को नङ रीता माआड
फ़मेरो नाम रीता होइन । Ψ

३. मोको सिप्पाओ छा
छा करण क्रि.

फ़यो कान्छाको नानी हो । Ψ

४. मोको सिप्पाओ छा माआड ।
अरण क्रि.

फ़यो कान्छाको नानी होइन । Ψ

(ख) अन्य क्रियामा अकरण

१. सिप्पा वाना

वान्- आ

क्रि. -प्र.करण

फ्रान्छा आयो । Ψ

२. सिप्पा मान्वान

मान्-वान

अक.-क्रिया

फ्रान्छा आएन । Ψ

३. सिप्पा वान्

आउँ अभूत करण

फ्रान्छा आउँछ । Ψ

४. सिप्पा वान्निन्

वान्-निन्

आउ - अभूत अकरण

फ्रान्छा आउँदैन । Ψ

५. उडका कोक चाडा ।

खा करण अभूत

फ्रम भात खान्छु । Ψ

६. उडका कोक चानुड

खा अकरण अभूत

फ्रम भात खान्न । Ψ

७. उडका कोक मान्चाडा ।

खा अकरण भूत

फ्रमैले भात खाइँन । Ψ

माथि प्रयुक्त उदाहरण (क) को बान्तावा परिचयबोधक करण वाक्यमा सकारात्मक क्रिया अचिह्नित अवस्थामा रहेको छ । अकरण वा नकारात्मक क्रियाको मात्र प्रयोग भएको छ । त्यस्तै उदाहरण (ख) मा बान्तावा भूतकालिक क्रिया बाना (बान्-आः आयो) मा मान् उपसर्ग लागेर अकरण वा नकारात्मक क्रिया मान्बान् र अभूतकालिक करण वा सकारात्मक क्रिया बान् क्रियामा 'निन्' प्रत्यय लागेर अकरण वा नकारात्मक क्रिया बान्निन्को निर्माण भएको छ ।

नेपाली भाषा व्याकरणमा करणबाट अकरण वाक्यान्तरण गर्न क्रियामा 'न' थपिन्छ । क्रियाको अगाडि, बीचमा र पछाडि गरी कुनै पनि स्थानमा 'न' थप्न सकिन्छ । कुन क्रियामा कहाँ 'न' थप्ने भन्ने कुरो काल, पक्ष र भाव आदिबाट निर्धारित हुन्छ ।^{३१}

बान्तावा भाषामा परिचयबोधक करण वा सकारात्मक क्रिया अचिह्नित हुन्छ, नेपालीमा परिचयको सकर्मक क्रिया चिह्नित हुन्छ, त्यस्तै नेपाली भाषामा करणबाट अकरणमा वाक्यान्तरण गर्दा 'न' रूप मात्र प्रयुक्त हुन्छ, भने बान्तावा भाषामा भूतकालिक क्रियामा 'मान्' उपसर्ग अभूतकालिक क्रियामा 'निन्' प्रत्यय रूप लागेर क्रियाले अकरण वा नकारात्मक अर्थ बोध गराएको पाइन्छ । यस्तो व्यवस्था पाइनु यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो । यसको अतिरिक्त बान्तावा भाषामा करण क्रियालाई अकरणमा वाक्यान्तरण गर्दा पुरै क्रियापदको रूप नै परिवर्तन हुने व्यवस्था पनि पाइन्छ, जस्तै :-

- (१) कोक याड
 Φभात छ । Ψ(करण)
- (२) कोक माडुड
 Φभात छैन । Ψ(अकरण)

माथि प्रयुक्त बान्तावा करण क्रिया 'याड' अकरणमा वाक्यान्तरण हुँदा 'माडुड' भएको छ । यसरी बान्तावा करण क्रिया अकरणमा रूपायित हुँदा क्रियाको पुरै स्वरूप नै पनि परिवर्तन भएको पाइनु पनि यी दुई भाषा बीचमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

४.६ वाच्य

वाक्यमा कर्ता, कर्म वा भावमध्ये कुनै एकलाई प्रधान मान्ने व्याकरणात्मक युक्तिलाई वाच्य भनिन्छ । यो मुख्यतः क्रियासित सम्बन्धित भएर व्यक्त हुन्छ ।^{३२} बान्तावा भाषामा पनि वाच्य व्यवस्था पाइन्छ । बान्तावा वाच्य व्यवस्थालाई निम्नानुसार हेर्न सकिन्छ ।

^{३१}. मोहनराज शर्मा, पूर्ववत्, पृ. २५० ।

^{३२}. हेमाङ्गराज अधिकारी, पूर्ववत्, पृ. १६२ ।

४.६.१ कर्तृवाच्य

कर्ता प्रधान भएको वाच्यलाई कर्तृवाच्य भनिन्छ । बान्तावा भाषामा यसको प्रयोग सकर्मक अकर्मक दुवै क्रियामा भएको पाइन्छ । उदाहरण हेरौं-

क. उड्का कोक चाडा

चा - डा

क्रि.अभू.प्र.पु.ए.व.प्र.

Φम भात खान्छु ।Ψ

ख. निकिताआ छापलावा छाप्टु

छप्-टु

क्रि. भूत. तृ.पु. ए.व. प्र.

Φनिकिताले चिठी लेखी । Ψ

ग. मोकोचि मुखाट्

मो-को-चि मु-खाट्

सर्व-बहु.प्र. उप.-क्रि.भूत.तृ.पु.बहु.प्र.

Φतिनीहरू जान्छन् । Ψ

घ. खाना निन्आ कोक चानुम

चा-नुम

क्रि.आदर./द्वि.पु.बहु.प्र.

Φतपाईले/तिमीहरूले भात खानुभयो/खायो । Ψ

माथि प्रयुक्त बान्तावा भाषाका उदाहरणमा प्रथम पुरुष एकवचन उड्का (म) अनुरूप चाडा (खान्छु), तृतीयपुरुष एकवचन निकिता अनुरूप छाप्टु (लेखी), तृतीयपुरुष बहुवचन मोकोचि अनुरूप मुखाट् (जान्छन्) र द्वितीयपुरुष आदरार्थी वा बहुवचन खाननिन् अनुरूप चानुम (खानुभयो) क्रियाहरू प्रयोगमा आएर वाक्यहरूले कर्तृवाच्यको सङ्केत गरेका छन् ।

नेपाली भाषामा कर्ता, कर्म र क्रियापदकोबीच मेल नभई कर्ताअनुसार क्रियापदका लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर अनुसारको सङ्गति पाइन्छ ।^{३३} नेपाली र बान्तावा भाषाका बीचमा कर्मवाच्यका सन्दर्भमा केही समानता पाइए तापनि बान्तावा भाषाका केही क्रियामा उपसर्ग लाग्नु साथै लिङ्गअनुरूप क्रियामा सङ्गति नपाइनु यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो ।

^{३३} हेमाङ्गराज अधिकारी, पूर्ववत्, पृ. १६२ ।

४.६.२ कर्मवाच्य

सकर्मक क्रियामा आउने कर्मलाई कर्ताका रूपमा स्थापित गरी वाक्य प्रस्तुत गरिएमा कर्मवाच्य हुन्छ।^{३४} बान्तावा भाषा व्याकरणमा कर्मवाच्यको व्यवस्था पाइँदैन कतै कतै नेपाली कर्मवाच्यको अनुकरण गरिएको पाइए तापनि त्यो व्याकरणक दृष्टिले उपयुक्त मानिँदैन। यसर्थ नेपालीमाजस्तो बान्तावा भाषामा कर्मवाच्यको व्यवस्था पाइँदैन।

‘रामद्वारा रावण मारियो।’ वाक्यमा मारियो क्रियाले कर्मवाच्यको बोध गराएको पाइन्छ, तर बान्तावा भाषामा नेपाली भाषामाजस्तो कर्मवाच्यबोधक क्रियाको व्यवस्था पाइँदैन। यो यी भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो।

४.६.३ भाववाच्य

यस वाच्यले वाक्यमा क्रियाको विषय भाव हो भन्ने बुझाउँछ। भाव भनेको धातुको अर्थ (व्यापार) हो र यस वाच्यमा कर्ता र कर्मको होइन भावको प्रधानता हुन्छ। त्यसैले क्रियाको व्यापार र फल दुवैको असर भावमा निहित रहन्छ। यस्ता भावमा अकर्मक क्रिया हुन्छ र त्यस्तो स्थिति एकवचन पुलिङ्ग र तृतीय पुरुषमा रहन्छ। यस्ता वाक्यहरूमा कर्ता अनुपस्थित रहन्छ अथवा पुरुषविहीन भएर करण कारकमा आउँछ।^{३५}

बान्तावा भाषामा भाव वाच्यका लागि क्रियापदको व्यवस्था पाइँदैन। जस्तै- ‘आज त यही बसिन्छ।’ वाक्यमा बसिन्छ क्रियाले भाववाच्यको बोध गराएको पाइन्छ। बान्तावा भाषामा यस्तो क्रिया व्यवस्था पाइँदैन। यो यी दुई भाषा बीचको व्यतिरेक पक्ष हो।

४.७ सङ्गति

प्रयोग भएका शब्दहरूका बीचको रूपात्मक मेल वा अनुकूलनलाई सङ्गति मानिन्छ। यस्तो सङ्गतिमा विशेष गरेर कर्ता क्रियापद तथा विशेष्य (नाम/सर्वनाम) र विशेषणका बीचको मेललाई लिइन्छ। बान्तावा भाषामा मुख्यतः वचनसङ्गति र पुरुषसङ्गति पाइन्छ। नामिक पदका रूपमा मात्र लिङ्भेद देखिन्छ, वाक्यात्मक रूपमा वा व्याकरणक लिङ्गभेद देखिँदैन अथवा बान्तावा भाषामा क्रियाको वचन र पुरुषसङ्गति मात्र पाइन्छ लिङ्ग सङ्गति पाइँदैन।

^{३४}. ऐजन्, पृ. १६२।

^{३५}. मोहनराज शर्मा, पूर्ववत्, पृ. २४८।

४.७.१ लिङ्ग

लिङ्ग प्राणी जगत्को भाले वा पोथी छुट्याउने जातिविशेष शब्द हो । यो सबै भाषाभाषीमा पाइए तापनि सबै भाषाको व्याकरणात्मक तहमा पाइँदैन । बान्तावा भाषा व्याकरणात्मक लिङ्ग सङ्गति नभएको भाषा हो, जस्तै-

क. रामआ कोक चो (पुलिङ्ग)

फ़ामले भात खायो । Ψ

ख. सीताआ कोक चो (स्त्रीलिङ्ग)

फ़ीताले भात खाई । Ψ

उपयुक्त उदाहरण (क)मा प्रयुक्त बान्तावा पुलिङ्गी कर्ता भएको वाक्य र उदाहरण (ख) मा प्रयुक्त स्त्रीलिङ्गी कर्ता भएको वाक्यमा क्रियापदहरू एकै किसिमका छन् भने नेपाली पुलिङ्गी कर्ता भएको वाक्यमा क्रिया पनि पुलिङ्गी र कर्ता स्त्रीलिङ्गी भएको वाक्यमा क्रिया पद पनि स्त्रीलिङ्गी नै रहेको छ ।

बान्तावा भाषामा नामिकपद (नाम, सर्वनाम, विशेषण) मा लिङ्ग भेद पाइए तापनि उक्त नामिकपद कर्ता भएर आए पनि ती पदहरूमा निहित पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गको लक्षण अनुरूप क्रियापदका रूपहरू फरक नभई समान क्रियापदहरू प्रयुक्त हुन आएको पाइन्छ । यसरी वाक्यात्मक संरचनामा आएका कर्ता र क्रियाले समान रूपगत अभिलक्षण देखाउन नसक्नु नै बान्तावा भाषामा लिङ्गसङ्गति नहुनु हो । नेपाली भाषामा मानवीय र मानवेतर प्राणीमा मात्र लिङ्गभेद पाइन्छ, तर मानवीय लिङ्गमा मात्र व्याकरणिक लिङ्गसङ्गति पाइन्छ । यसरी नेपाली भाषामा जुन लिङ्गको कर्ताको प्रयोग गरिन्छ क्रिया पनि सोही अनुरूप स्वतः प्रयोगमा आउनु लिङ्गसङ्गति हो । बान्तावा भाषामा लिङ्गसङ्गति नपाइनु यी दुई भाषा बीचमा पाइने व्यतिरेक वा भिन्नता हो ।

४.७.२ वचन

वचन सङ्ख्याबोधक व्याकरिक कोटि हो । बान्तावा भाषामा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी तीनवचन व्यवस्था पाइन्छ । यस भाषाका नाममा र विशेषणमा एकवचन र बहुवचन भेद मात्र स्पष्ट देखिन्छ । सर्वनाममा एकवचन, द्विवचन र बहुवचनगत भेद स्पष्ट देखिन्छ साथै क्रिया पनि एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी तीनै वचनमा रूपायित हुन्छन् । बान्तावामा कर्ता जुन वचनको छ, क्रिया पनि त्यही वचनमा रूपायित हुन्छ । उदाहरण हेरौः-

बान्तावा भाषमा वचनसङ्गति

एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
छा खाट् ना.क्रि.अभूत छाच्चा जान्छु। Ψ	छाचि खाट्चि छा - चि खाट् - चि ना.द्वि.पु. क्रि. द्वि.व.प्र. छाच्चाहरू जान्छन् । Ψ	छाचि मुखाट् छा-चि मु -खाट् ना.बहु. क्रि. बहु.प्र.अभूत. छाच्चाहरू जान्छन् । Ψ
उड्का चाडा चा-डा सर्व. क्रि.पु.ए.व.प्र. उड्कामि खान्छु । Ψ	उड्काचि चाचि उड्का - चि - चा-चि सर्व - द्वि.व.प्र. क्रि. द्वि.व.प्र. उड्कामि खान्छौ । Ψ	उड्कान्का चान्का उड्का -न्का चा- न्का सर्व-बहु. व.प्र. क्रि. बहु.प्र. ... उड्कामि खान्छौ । Ψ
माको चेप माको बोल्छु । Ψ	माकोचि चेपचि माको - चि चेप-चि सर्व. - द्वि.व.प्र. क्रि.द्वि.प्र. माकोचिहरू बोल्छन् । Ψ	माकोचि मचेप माको-चि म- चेप सर्व.बहु.प्र. उप.क्रि. माकोचिहरू बोल्छन् । Ψ

माथिको उदाहरणका वाक्यहरूमा कर्ताअनुरूप क्रियाहरूको रूपायन भएको छ । कर्ता एकवचन हुँदा क्रिया पनि एकवचन, द्विवचन कर्ता हुँदा क्रिया पनि द्विवचन र बहुवचन कर्ता हुँदा क्रिया पनि बहुवचनमा नै रूपायित भएका छन् । उपयुक्त उदाहरणमा प्रयुक्त वाक्यमा द्विवचन र बहुवचन बोध गराउन छा नाम र माको विशेषणमा 'चि' प्रत्यय लागेको छ । त्यस्तै द्विवचन बोधक प्रथमपुरुष सर्वनाम उड्काचि (उड्का-चि : हामी) मा 'चि' प्रत्यय र बहुवचन उड्कान्का (उड्का-न्का : हामी) मा न्का प्रत्यय लागेको छ । यसर्थ बान्तावा नाम र विशेषणमा द्विवचन स्पष्ट देखिँदैन भने सर्वनाम र क्रियामा एकवचन, द्विवचन र बहुवचनगत भेद स्पष्ट देखिन्छ ।

नेपाली भाषामा एकवचन र बहुवचन व्यवस्था मात्र पाइन्छ, यिनै एकवचन र द्विवचन अनुरूप क्रियाको पनि रूपायन भएको पाइन्छ, भने बान्तावा भाषामा एकवचन र बहुवचनका अतिरिक्त द्विवचनमा पनि वचन सङ्गति भएको पाइनु यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

४.७.३ पुरुष

पुरुष वक्ता, श्रोता वा तिनीहरूदेखि बाहेकको अन्य सन्दर्भ जनाउने व्याकरणिक कोटि हो । यसले पुरुष वक्ता बुझाउने प्रथम पुरुष, श्रोता बुझाउने द्वितीय पुरुष र तीदेखि बाहेकको अन्य बुझाउनेलाई तृतीय पुरुष भनिन्छ । बान्तावा भाषामा प्रथम र द्वितीय पुरुष

सर्वनाम मात्र स्पष्ट प्रकार छुटिन्छ । तृतीय पुरुष सर्वनाम दर्शकवाचक सर्वानामको रूपमा प्रयोग हुने सार्वनामिक पदले नै जनाउने गर्दछ ।^{४८}

४.७.३.१ प्रथम पुरुष

कथनमा वक्ताको सन्दर्भ जनाउने काम प्रथम पुरुष सर्वनामले गर्दछ । बान्तावा भाषामा प्रथम पुरुष एकवचन, द्विवचन र बहुवचनअनुरूप क्रियामा पनि सङ्गति भएको पाइन्छ । प्रथम पुरुषको द्विवचन र बहुवचनमा स्रोतालाई समावेश गर्ने समावेशी र स्रोतालाई समावेश नगर्ने असमावेशी रूप पाइन्छ ।^{४९}

क. एकवचन

उङ्का	कोक	चाडा
		चा-डा
सर्व.प्र.पु.ए.व.	क्रि.-प्र.पु.	अभूत
Φम	भात	खान्छु । Ψ

ख. द्विवचन

१. उङ्काचि	कोक	चाचि (समावेशी)
उङ्का-चि		चा-चि
सर्व. द्वि.पु.द्वि.व.समा.		क्रि.द्वि.पु.बहु. प्र.
Φहामी	भात	खान्छौं । Ψ
२. उङ्काचा	कोक	चाचा (असमावेशी)
उङ्का-चा		चा-चा
सर्व. द्वि.पु.द्वि.व.असमा.		क्रि.द्वि.पु.द्वि.व.प्र.
Φहामी	भात	खान्छौं । Ψ

ग. बहुवचन

१. उङ्कान	कोक	चान्(समावेशी)
उङ्का-न		चा-न्
सर्व. द्वि.पु.बहु.समा.		क्रि.प्रत्य.द्वि.पु.बहु.व.
Φहामी	भात	खान्छौं । Ψ

^{४८}. डिक बान्तावा, पूर्ववत्, पृ. १८ ।

^{४९}. नोबलकिशोर राई, पूर्ववत्, पृ. ७९ ।

२. उडकानका	कोक	चानका (असमावेशी)
उडका-न्का		चा-न्का
सर्व.द्वि.पु.बहु.असमा.		क्रि. द्वि.पु.बहु.प्र.
हामी	भात	खान्छौं । ५

माथि प्रयुक्त उदाहरण (क) को वाक्यमा प्रथमपुरुष एकवचन 'उडका' (म) अनुरूप 'चाडा' क्रियाको प्रयोग भएको छ । उदाहरण (ख) मा प्रयुक्त द्विवचन समावेशी 'उडकाचि' (हामी) अनुरूप 'चाचि' (खान्छौं) त्यस्तै द्विवचन असमावेशी 'उडकाचा' (हामी) अनुरूप 'चाचा' (खान्छौं) क्रिया प्रयोगमा आएको छ । उदाहरण (ग) मा बहुवचन समावेशी सर्वनाम 'उडकान' (हामी) अनुरूप 'चान' (खान्छौं) र बहुवचन असमावेशी 'उडकान' (हामी) अनुरूप बहुवचन असमावेशी 'चान्का' (खान्छौं) क्रिया सङ्गतियुक्त भएर आएको छ ।

नेपाली भाषा-व्याकरणमा प्रथमपुरुषको लिङ्ग र वचनअनुरूप सङ्गति रहेको पाइन्छ । बान्तावा भाषामा वचन सङ्गति पाइए तापनि लिङ्ग सङ्गति पाइँदैन । बान्तावा भाषामा वक्ताले बोल्दा श्रोता पनि उपस्थित छ भने बुझाएमा त्यो समावेशी हुन्छ । श्रोता उपस्थित छैन भन्ने बुझाएमा असमावेशी हुन्छ । यसरी बान्तावा भाषामा श्रोता उपस्थित हुँदा र नहुँदा भिन्दाभिन्दै सार्वनामिक पद र क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ । यसरी बान्तावा भाषाको प्रथमपुरुष द्विवचन र बहुवचनमा पाइने समावेशात्मकता बान्तावा भाषाको विशेषता हो । नेपाली भाषामा यस्तो व्यवस्था पाइँदैन ।

४.७.३.२ द्वितीयपुरुष

द्वितीयपुरुषमा वक्ताको विषयवस्तु स्रोता हुन्छ ।^{४६} बान्तावा भाषामा द्वितीयपुरुष एकवचन जनाउन 'खाना' (त/तिमी), द्विवचन जनाउन 'खानाची' (तिमीहरू) र बहुवचन जनाउन 'खानानिन्' (तिमीहरू) जस्ता सार्वनामिक पदको प्रयोग गरिन्छ । बहुवचन सार्वनामिक पद खानानिन्ले आदरार्थी पनि जनाएको पाइन्छ । बान्तावा भाषामा नेपाली भाषामा जस्तो आदरार्थीका लागि छुट्टै सार्वनामिक पदको प्रयोग नगरेर द्वितीयपुरुष बहुवचनबोधक सार्वनामिक पदले नै आदरार्थी पदको बोध गराएको पाइन्छ । बान्तावा भाषामा द्वितीयपुरुष सङ्गति वचनअनुरूप एकवचन, द्विवचन र बहुवचन भएको पाइन्छ; जस्तै :-

क. एकवचन

खाना कोक चा ।

हामी/तिमी भात खान्छस्/खान्छौ । ५

^{४६} हेमाङ्गराज अधिकारी, पूर्ववत्, पृ. ८८ ।

ख. द्विवचन

खानाचि	कोक	चाचि ।
खाना-चि		चा-चि
सर्व. द्वि.व.प्र.		क्रि.द्वि.पु.द्वि.व.प्र.
कृतिमीहरू	भात	खान्छौ । Ψ

ग. बहुवचन/आदरार्थी

खानानिन्	कोक	चान्
खाना-निन्		चा-न्
सर्व-बहु.आदर.		क्रि.बहु.व./आदार
कृतिमीहरू	भात	खान्छौ । Ψ
कृत्तपाई	भात	खानुहुन्छ । Ψ

माथिका द्वितीयपुरुष (बान्तावा) उदाहरणहरूमा प्रयुक्त वाक्यहरूमा एकवचन सार्वनामिक पद 'खाना' (त/तिमी) कर्ता हुँदा क्रिया पनि एकवचन 'चा' (खान्छस्/खान्छौ) आएको छ । त्यस्तै द्विवचन 'खानाचि' (तिमीहरू) अनुरूप 'चाचि' (खान्छौ) र बहुवचन वा आदरार्थी 'खानानिन्' (तिमीहरू/तपाईंहरू) अनुरूप 'चान्' (खान्छौ/खानुहुन्छ) क्रिया प्रयोगमा आई वाक्यमा पुरुषसङ्गति भएको स्पष्ट देखिन्छ ।

नेपाली भाषामा व्याकरणमा द्वितीयपुरुष एकवचनमा 'त' द्वारा सन्दर्भित हुने लिङ्ग र वचनअनुसार क्रियापदहरूमा सङ्गति रहन्छ ।^{३९} बान्तावा भाषामा वचनसङ्गति मात्र पाइन्छ लिङ्गसङ्गति पाइँदैन ।

४.७.३.३ तृतीयपुरुष

वक्ता र स्रोताबाहेकको सन्दर्भ जनाउने सर्वनामलाई तृतीयपुरुष सर्वनाम भनिन्छ । बान्तावा भाषामा नेपाली भाषामा जस्तो ऊ, उनी र उनीहरूजस्ता छुट्टै तृतीयपुरुषबोधक सार्वनामिक पद नपाइए तापनि 'ओ/ओको' (यो/यिनी), 'मोको/मो' (त्यो/तिनी, ऊ/उनी), 'मो/मोको' (त्यो), 'खो/खोको' (त्यो/ऊ, उनी) जस्ता दर्शकवाचक सर्वनामले नै तृतीयपुरुष सार्वनामिकको काम गरेको हुन्छन् । यी सार्वनामिक पदहरू बहुवचनबोधक 'चि' प्रत्यय लागेको पाइन्छ । तृतीयपुरुष सङ्गतिलाई वाक्यमा हेरौं :

क. एकवचन

^{३९}. ऐजन्, पृ. ८८ ।

मो/मोको	कोक	चा
ऊ/उनी/त्यो	भात	खान्छ/खान्छिन् । Ψ

ख. द्विवचन

मो/मोकोचि	कोक	चाचि
मो/मोको-चि		चा-चि
सर्व.द्वि.व.प्र..		क्रि.द्वि.व.प्र.
ऊनीहरू/तिनीहरू	भात	खान्छन् । Ψ

ग. बहुवचन

मोचि/मोकोचि	कोक	मुचा
मो/मोको - चि		मु-चा
सर्व. बहु.प्र.		उप.क्रि.
तिनीहरू	भात	खान्छन् । Ψ

माथिको उदाहरणमा प्रयुक्त बान्तावा द्वितीयपुरुष एकवचन सार्वनामिक पद 'मो/मोको' (ऊ/उनी/त्यो) अनुरूप 'चा' (खान्छ/खान्छिन्) द्विवचन 'मो/मोकोचि' (तिनीहरू/उनीहरू) अनुरूप 'चाचि' (खान्छन्) र बहुवचन 'मोकोचि/मोचि' (तिनीहरू) अनुरूप 'मुचा' (खान्छन्) क्रियापदको प्रयोग भई वाक्यमा पुरुषसङ्गति भएको छ ।

नेपाली भाषामा पनि प्रथम, द्वितीय र तृतीयपुरुष गरी तीन प्रकारको पुरुष व्यवस्था पाइन्छ । नेपाली भाषा पुरुषसङ्गति भएको भाषा हो । जुन पुरुषको कर्ताको प्रयोग वाक्यमा भएको छ । त्यही पुरुषको क्रियापद प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी म, तँ, ऊ क्रमशः प्रथम, द्वितीय र तृतीयपुरुष सर्वनामले क्रियापदको रूपलाई समेत प्रभाव पारेको हुन्छ । नेपाली भाषाका पुरुषहरूको लिङ्ग, वचनअनुसार क्रियापदको भेद पाइन्छ ।^{४०}

बान्तावा भाषामा प्रथमपुरुष द्विवचन र बहुवचनमा समावेशात्मकता पाइनु, त्यसैअनुरूप क्रियाको रूपायन हुनु, द्वितीयपुरुष बहुवचनले आदरार्थीको बोध गराउनु यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो । त्यस्तै बान्तावा भाषामा सार्वनामिकता पनि पाइन्छ । प्रथम र द्वितीयपुरुष सर्वनाम कर्ता रहेको वाक्यका क्रियामा कर्ता सर्वनाम टाँसिएर आएको पाइन्छ । यसरी बान्तावा भाषाको कर्ता सर्वनाम क्रियामासमेत टाँसिएर आई नेपाली भाषामा भन्दा भिन्न खालको पुरुषसङ्गति भएको पाइन्छ । यो यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेकी पक्ष हो ।

^{४०}. ऐजन्, पृ. ८८ ।

४.८ सार्वनामिकता

सार्वनामिकता क्रियाका कर्ता वा कर्म दुवै सर्वनाम क्रियामा समेत टाँसिएर आउने व्याकरणिक विशेषता हो।^{४९} बान्तावा भाषामा सर्वनाम कर्ता भएको वाक्यमा लागेको प्रत्यय रूप नै क्रियामा पनि जोडिएको पाइन्छ। जस्तै :

क. उड्का-चि कोक चा-चि

सर्व.द्विव.प्र.समा. क्रि.प्र.

फहामी भात खान्छौ ।Ψ

ख. उड्का-चा कोक चा-चा

सर्व.द्विव.प्र.असमा. क्रि.प्र.

फहामी भात खान्छौ ।Ψ

ग. उड्का-न कोक चा-न्

सर्व.बहु.प्र.समा. क्रि.प्र.

फहामी भात खान्छौ ।Ψ

घ. खान-निन् खारा-निन्

सर्व.बहु.प्र.आदर. क्रि.प्र.

फतिमीहरू/तपाईंहरू जाऊ/जानुहोस् । Ψ

माथि प्रयुक्त बान्तावा भाषाका वाक्यहरूमा कर्तामा जुन प्रत्यय लागेको छ, क्रियामा पनि त्यही प्रत्यय लागेको छ। कर्ता सर्वनाममा लागेका वचनबोधक प्रत्ययहरू क्रियामा पनि टाँसिएर आउनु नै सार्वनामिक सङ्गति हो। यसरी सर्वनाम कर्तामा लागेका वचनबोधक प्रत्ययहरू क्रियामा पनि टाँसिएर आउनाले बान्तावा भाषा सार्वनामिकता भएको भाषा हो। नेपाली भाषामा यस्तो व्यवस्था नपाइनु यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक पक्ष हो।

^{४९} भीमनारायण रेग्मी, कायु भाषाको रूप विश्लेषण, २००३, पृ. ४४।

४.९ सारांश

यस अध्यायमा बान्तावा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक धाराअन्तर्गत काल, पक्ष, भाव, वाच्य, अकरण, सङ्गति (लिङ्ग, वचन, पुरुष) सम्बन्धी व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ ।

बान्तावा भाषामा भूत र अभूत गरी दुई काल व्यवस्था पाइन्छ । भूतकालको सङ्केत गर्न क्रियामा 'आ' प्रत्यय रूप लागेको पाइन्छ, वचन र पुरुषानुरूप 'आड', 'आचि', 'इन्का' जस्ता प्रत्यय र 'मु' उपसर्गको प्रयोग गरिएको पाइन्छ भने अभूत काल जनाउन 'डा', 'डाडा', 'याड' जस्ता प्रत्यय र तृतीयपुरुष बहुवचन क्रिया र आदरार्थी क्रियामा 'मु' उपसर्गका साथ 'याड' प्रत्यय प्रयोगमा ल्याएको पाइन्छ । नेपाली भाषा-व्याकरणमा 'छु', 'छे', 'छिन्', 'छेस्', 'छन्' आदि क्रियाका अभूतकालिक रूपको रचना अभूत कालमा गरिन्छ भने भूतकालका लागि धातुमा 'एँ', 'यौ', 'यो', 'ए' जस्ता प्रत्यय रूप जोडिएको पाइन्छ । यसरी नेपाली भाषामा क्रियामा प्रत्यय रूप मात्र लगाउने व्यवस्था पाइन्छ भने बान्तावा क्रियामा प्रत्यय अतिरिक्त उपसर्ग लागेर पनि भूत र अभूत कालको बोध गरेको पाइन्छ । यो यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक हो ।

पक्षका सन्दर्भमा पूर्ण, अपूर्ण, अभ्यस्त, अज्ञात र शीघ्रता गरी पाँच किसिमका पक्ष व्यवस्थामा हेरिएको छ । अपूर्ण पक्षका सन्दर्भमा यी दुई भाषाबीच खास भिन्नता पाइँदैन । पूर्ण पक्षका सन्दर्भमा नेपाली भाषामा 'धि' र 'छ' का रूपहरू लिङ्ग, वचन र पुरुषानुरूप इकारान्त, एकारान्त, आकारान्त, ओकारान्तमा आएको हुन्छ । बान्तावामा त्यस्तो व्यवस्था पाइँदैन । क्रियाहरू वचन र पुरुषानुरूप मात्र रूपायित भएको पाइन्छ । अभ्यस्त बोध गराउने नेपाली सबै क्रियामा प्रत्यय रूप लागेको पाइन्छ भने बान्तावा द्वितीय र तृतीयपुरुष एकवचन क्रियामा प्रत्यय वा उपसर्ग केही पनि नलाग्नु, तृतीयपुरुष बहुवचन र अभ्यस्त भूत र अभूत दुवै जनाउने क्रियामा 'मु' उपसर्ग लाग्नु नेपाली र बान्तावा भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो । त्यस्तै अज्ञात पक्ष जनाउन नेपालीमा 'ए' प्रत्यय कृदन्तीय क्रियासँग वर्तमानकालिक 'छ' का रूपहरूका योगबाट बनेका प्रयोगहरू पाइन्छन् भने बान्तावा भाषामा अज्ञात पक्ष जनाउने छुट्टै व्यवस्था पाइँदैन । यो पनि यी दुई भाषाका बीचमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

बान्तावा र नेपाली भावलाई सामान्यार्थ, प्रश्नार्थ, इच्छार्थ, आज्ञार्थ, सम्भावनार्थ गरी पाँच वर्गमा हेर्न सकिन्छ । सम्भावनार्थमा नेपाली भाषामा लिङ्ग, वचन, पुरुषानुरूप क्रियाको रूपायन भएको पाइन्छ तर बान्तावा भाषामा वाक्यमा लिङ्गसङ्गति पाइँदैन । इच्छार्थ भाव व्यक्त गर्न नेपालीमा ऊ, एस, ओस्, औ, एस्जस्ता प्रत्यय रूप प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यी सबैका लागि बान्तावा भाषामा 'ने' रूपको मात्र प्रयोग भएको पाइनु, सम्भावनार्थ भाव व्यक्त गर्न नेपालीमा उँला, लास्, ला, औला आदि प्रत्ययको लागि बान्तावा

भाषामा 'हे' प्रत्यय मात्रै प्रयोग भएको पाइनु व्यतिरेक पक्ष हो । त्यस्तै नेपाली भाषामा सङ्केतार्थ व्यक्त गर्न कार्य उपवाक्यांशसँग जोडिएर आउने शर्त उपवाक्य समापिका क्रिया छ भने त्यसपछि 'भने' योजक राखेर तथा असमापिका छ भने धातुमा 'ए' प्रत्यय गाँसेर यस भावको रचना गरिन्छ भने यी सबैका लागि बान्तावा भाषामा 'लो' रूप मात्र प्रयोगमा पाइनु व्यतिरेक पक्ष हो ।

अकरणको सन्दर्भमा बान्तावा परिचयबोधक करण क्रिया अनिश्चित हुनु, नेपालीमा करणबाट अकरणमा वाक्यान्तरण गर्दा 'न' रूपको मात्र प्रयोग गरिन्छ भने बान्तावामा भूतकालका लागि 'मान्' उपसर्ग र अभूतका लागि 'निन्' प्रत्यय रूप लाग्नु, यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो । बान्तावा केही करण क्रियालाई अकरणमा वाक्यान्तरण गर्दा पूरै क्रियापदको रूपमा नै परिवर्तन आउनु अर्को व्यतिरेक पक्ष हो ।

वाच्यका सन्दर्भमा नेपाली भाषामा कर्तृवाच्य, कर्मवाच्य र भाववाच्य गरी तीन किसिमका वाच्य व्यवस्था पाइन्छ भने बान्तावा भाषामा कर्तृवाच्य मात्र पाइन्छ । भाववाच्य र कर्मवाच्यको व्यवस्था पाइँदैन यो वाच्यका सन्दर्भमा यी दुई भाषाबीच पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

बान्तावा भाषामा वचन र पुरुषानुरूप वाक्यमा क्रियाको मेल भएर सङ्गति भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा जस्तो लिङ्ग, सङ्गति बान्तावा भाषामा पाइँदैन । बान्तावा भाषामा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन कर्ताअनुरूप क्रियाको रूपान्तरण भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा द्विवचन व्यवस्था पाइँदैन । यो यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

पुरुषका सन्दर्भमा यी दुवै भाषामा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुषका व्यवस्था पाइन्छ । बान्तावा भाषामा प्रथमपुरुष द्विवचन र बहुवचनमा स्रोतालाई समावेश गर्ने समावेशी र स्रोतालाई समावेश नगर्ने असमावेशी रूप पाइन्छ । यो बान्तावा भाषाको विशेषता हो । त्यस्तै बान्तावामा द्वितीयपुरुष बहुवचन र आदरार्थी रूप एउटै प्रयोग भएको पाइन्छ । यो अर्को बान्तावा भाषामा पाइने विशेषता हो भने यी दुई भाषाबीचमा पाइने व्यतिरेक पक्ष पनि हो ।

बान्तावा भाषामा सार्वनामिकता पाइने भएकाले यस भाषाका सर्वनाम कर्ता रहेका वाक्यका क्रियामा पनि कर्ता सर्वनाममा टाँसिएर रहेका प्रत्यय रूपहरू टाँसिएर आएको पाइन्छ । नेपालीमा त्यस्तो व्यवस्था पाइँदैन । यो यी दुई भाषाबीचको क्रिया सङ्गतिमा पाइने व्यतिरेक पक्ष हो ।

अध्याय पाँच उपसंहार तथा निष्कर्ष

५. उपसंहार

बान्तावा र नेपाली भाषाको रूपको व्यतिरेकी अध्ययन गर्ने उद्देश्यले गरिएको प्रस्तुत शोधकार्यमा बान्तावा र नेपाली भाषाका पदवर्ग र त्यससँग सम्बन्धित रूप तत्त्वको साथै व्याकरणिक धाराको व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ । पाँच अध्यायमा विभाजित यस शोधकार्यका प्रत्येक अध्ययका सारांश यस प्रकार रहेको छ ।

अध्याय एकमा शोधपत्रमा उल्लिखित भएअनुसारको प्रस्तुत शोधपत्रको परिचय खण्ड राखिएको छ । यसअन्तर्गत शोधशीर्षक, शोधको प्रयोजन, शोधसमस्या, शोधको उद्देश्य, शोधको औचित्य, उपयोगिता र महत्व, शोधको सीमा र क्षेत्र, शोधविधि र शोधपत्रको रूपरेखाको बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

अध्याय दुई बान्तावा भाषाको अध्ययनमा स्वदेशी तथा विदेशी विद्वान्हरूद्वारा बान्तावा भाषासम्बन्धी गरिएका अध्ययनहरूको संक्षिप्त चर्चा गरिएको छ जसअनुसार स्वदेशीभन्दा विदेशी भाषाविद्हरूले विशेष चासो राखेको देखिन्छ ।

अध्याय तीनदेखि बान्तावा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन सुरु गरिएको छ जसअन्तर्गत अध्याय तीनमा बान्तावा र नेपाली भाषाका पदवर्ग नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक, विश्मयादिबोधक र निपातका बनोटका सन्दर्भमा रूप व्यवस्थाको व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ ।

नामलाई सरल र जटिल वा व्युत्पादित गरी दुई वर्गमा हेरिएको छ । यी दुवै भाषामा नामको निर्माण हुने क्रममा व्युत्पादन, समास र द्वित्व भएको पाइन्छ । बान्तावा भाषामा नेपाली भाषामा जस्तै द्वन्द्व, बहुव्रीही, तत्पुरुष समास व्यवस्था पाइन्छ । यसका अतिरिक्त तीनवटा नामहरूको समास भएर नामको निर्माण हुने विशेष समास व्यवस्था पनि बान्तावा भाषामा पाइन्छ ।

सर्वनामको सन्दर्भमा सरल र जटिल गरी दुई वर्गमा नै हेरिएको छ । यी दुवै भाषामा बहुवचनगत प्रत्यय रूप लागेर जटिल सर्वनामको निर्माण भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा बहुवचनगत प्रत्यय रूप मात्र पाइन्छ भने बान्तावा भाषाका सर्वनामहरू बहुवचनका अतिरिक्त द्विवचनगत प्रत्यय रूप लागेर पनि व्युत्पादन भएको पाइन्छ । यो यी दुई भाषाबीचको व्यतिरेक हो

विशेषणका सन्दर्भमा जटिल विशेषण द्वित्व भएर निर्माण हुने क्रममा बान्तावा भाषामा मूलपदसँग जोडिएर आएका प्रत्यय रूपको मात्र द्वित्व भएर विशेषणको निर्माण भएको पाइन्छ तर नेपाली भाषा व्याकरणमा पुरै शब्दको नै पुनरावृत्ति वा द्वित्व भएको पाइन्छ । बान्तावा भाषाको अर्को विशेषताको रूपमा त्रित्व प्रक्रियालाई लिइन्छ । नेपाली भाषामा यस्तो नपाइनु व्यतिरेक पक्ष हो ।

बान्तावा जटिल क्रियाविशेषणको निर्माण हुने क्रममा द्वित्व हुँदा बद्धरूपको मात्र द्वित्व भई आशिक द्वित्व मात्र भएको पाइन्छ, तर नेपाली भाषामा पूर्ण द्वित्व भई क्रियाविशेषण निर्माण हुने व्यवस्था पाइनु व्यतिरेक पक्ष हो ।

नामयोगीका सन्दर्भमा बान्तावा भाषामा स्थानाधिकरण जनाउन फरक फरक कारक क्रियाविशेषण अनुसार सरल नामयोगी वा नामिकपदमा जोडिन आई जटिल नामयोगीको निर्माण भएको पाइन्छ । नेपाली भाषा व्याकरणमा यस्तो व्यवस्था नपाइनु व्यतिरेकी पक्ष हो ।

संयोजकका बनोटको सन्दर्भमा यी दुई भाषाबीचमा खास अन्तर पाइँदैन । विस्मयबोधकका सन्दर्भमा बान्तावा भाषामा नेपाली भाषामा प्रयुक्त पदहरूको तुलनामा कम पदको प्रयोग भएको पाइन्छ । त्यस्तै गरी वाक्यमा आश्रितका रूपमा प्रयुक्त भई वक्ताको अभिप्राय बुझाई अर्थ स्पष्ट पार्ने निपातका सन्दर्भमा यी दुवै भाषाका बीचमा समानता पाइन्छ । यी दुवै भाषाका निपातहरू एक रूप व्यवस्था भएका बहुरूपान्तर्गत पर्दछन् ।

अध्याय चारमा बान्तावा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक धारा अन्तर्गत काल, पक्ष, भाव, वाच्य, अकरण र सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ । काललाई भूत र अभूत गरी हेरिएको छ । नेपाली भाषामा भूत र अभूत कालिक क्रियाहरूमा प्रत्यय रूप लागेको पाइन्छ भने बान्तावा भाषाका तृतीयपुरुष बहुवचनबोधक क्रियाहरूमा प्रत्ययका अतिरिक्त उपसर्ग पनि लागेको पाइनु व्यतिरेकी पक्ष हो ।

पक्षका सन्दर्भमा यी दुवै भाषामा पूर्ण, अपूर्ण, अभ्यस्त र शीघ्रता पक्षको व्यवस्था पाइन्छ भने नेपाली भाषा व्याकरणमा पाइने अज्ञात पक्ष बान्तावा भाषामा पाइँदैन । त्यस्तै भावका सन्दर्भमा भन्दा भावलाई सामान्यार्थ, प्रश्नार्थ, इच्छार्थ, आज्ञार्थ र संभावनार्थ गरी 'छ' वर्गमा हेरिएको छ । सामान्यार्थमा नेपाली भाषाका लिङ्ग, वचन, पुरुषानुरूप क्रियाको रूपायन भएको पाइन्छ । तर बान्तावा भाषाका वाक्यमा लिङ्ग सङ्गति पाइँदैन । त्यस्तै नेपालीमा संभावनार्थ व्यक्त गर्न 'उँला', 'लास', 'ला', 'औला' आदि प्रत्यय रूपको प्रयोग पाइन्छ । यी सबै रूपका लागि बान्तावा भाषामा 'हे' प्रत्यय रूपको मात्र प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

अकरणका सन्दर्भमा बान्तावा भाषामा परिचयबोधक करण क्रिया अचिह्नत हुन्छ । अकरणबोधक, परिचयबोधक क्रियामात्र वाक्यमा प्रयोग भएको पाइन्छ । नेपाली भाषाका

करण, अकरण दुवै क्रिया वाक्यमा प्रयोग भएको पाइन्छ । नेपाली भाषाका करण, अकरण दुवै क्रिया चिह्नित हुन्छन् । त्यस्तै नेपाली भाषाका सकारात्मक वा करण क्रियामा नकार वा 'न' रूप क्रियाको अगाडि, मध्य र अन्त्यमा प्रयोग गरी अकरण वा नकारात्मक क्रियामा वाक्यान्तरण गरिन्छ तर बान्तावा भाषामा भूतकालिक क्रियामा 'मान' र अभूतकालिक क्रियामा 'निन्' प्रत्यय रूप लागेर करणबाट अकरणमा वाक्यान्तरण गरिन्छ । त्यस्तै बान्तावा भाषाका केही क्रिया करणबाट अकरणका रूपायित हुँदा उपसर्ग वा प्रत्यय रूप नलागि पुरै पदको रूपमा नै परिवर्तन आएको पाइन्छ ।

नेपाली भाषा व्याकरण कर्तृ, कर्म र भाव वाच्य व्यवस्था पाइन्छ भने बान्तावा भाषामा कर्तृवाच्य व्यवस्था मात्र पाइन्छ । कर्म र भाववाच्य व्यवस्था पाइँदैन । त्यस्तै नेपाली भाषा व्याकरणमा लिङ्ग, वचन र पुरुषको सङ्गति क्रियासँग भएर वाक्य निर्माण भएको पाइन्छ । बान्तावा भाषामा वचन र पुरुष, सङ्गति भए पनि लिङ्ग, सङ्गति पाइँदैन । नेपाली भाषामा एकवचन, बहुवचनका अतिरिक्त द्विवचन र बहुवचनमा स्रोतालाई समावेश गर्ने समावेशी र स्रोतालाई समावेश नगर्ने असमावेशी दुई रूप व्यवस्थाअन्तर्गत सङ्गति भएको पाइनु व्यतिरेक पक्ष हो । त्यस्तै बान्तावा भाषामा द्वितीय पुरुष बहुवचनले नै आदारार्थी पनि जनाएको पइन्छ । नेपाली भाषामा आदरका पाँच तह पाइन्छ तर बान्तावामा दुई तह मात्र पाइन्छ ।

अध्याय पाँचमा सारांश प्रस्तुत गरिएको छ । यसअन्तर्गत शोधपत्रमा रहेका प्रत्येक अध्यायको परिचय र तिनमा पाइएको व्यतिरेकीको सङ्क्षिप्त विवरण दिइएको छ ।

५.२ निष्कर्ष

- १) बान्तावा भाषामा तीनवटा नामको समास भएर नामपदको निर्माण हुने व्यवस्था पाइन्छ ।
- २) बान्तावा भाषामा द्वित्व भएर पदवर्गको निर्माण हुने क्रममा मुक्त रूप यथावत रहेर बद्धरूपको मात्र द्वित्व भएको पाइन्छ ।
- ३) बान्तावा भाषामा नेपाली भाषामा पाइने निकटवाची र दुरवाची सर्वनामका अतिरिक्त सुदूरवाची सर्वनामको पनि प्रयोग भएको पाइन्छ ।
- ४) नेपाली व्याकरण व्यवस्थामा नभएको त्रित्व व्यवस्था बान्तावा भाषामा पाइन्छ ।
- ५) नेपालीमा पाइने एकवचन र बहुवचनका अतिरिक्त बान्तावा भाषामा द्विवचन व्यवस्था पनि पाइन्छ ।
- ६) बान्तावा भाषामा अधिकरण कारक र संप्रदान कारक स्थानविशेष अनुसार फरक फरक रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ ।

- १) बान्तावा भाषाका क्रियामा प्रत्ययको अतिरिक्तव तृतीयपुरुष बहुवचन र आदरार्थी क्रियामा उपसर्ग पनि लागेको पाइन्छ ।
- २) नेपाली भाषामा कर्ताअनुरूप क्रियामा लिङ्गसङ्गति पाइन्छ भने बान्तावा भाषामा व्याकरणिक लिङ्गसङ्गति पाइँदैन ।
- ३) बान्तावा भाषामा परिचयबोधक करण वाक्य अचिह्नित अवस्थामा रहन्छ ।
- ४) नेपाली भाषामा पाइने कर्म र भाववाच्य व्यवस्था बान्तावा भाषामा पाइँदैन ।
- ५) नेपाली भाषामा आदरका पाँच तह हुन्छन् भने बान्तावा भाषामा द्वितीय पुरुष बहुवचन रूपले नै आदरवाची रूप पनि जनाएको पाइन्छ ।
- ६) बान्तावा भाषाको प्रथमपुरुष द्विवचन र बहुवचनका सार्वनामिक पदमा समावेशी र असमावेशी रूप पाइन्छ ।
- ७) बान्तावा भाषामा सार्वनामिकता पाइन्छ ।

सन्दर्भसूची

पुस्तकसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज, समसमयिक नेपाली व्याकरण (२०४९), सांग्रिला प्रिन्टिड सर्भिसेज, थापाथली ।
- कर्कपेट्रिक, डब्लु, आई एन अकाउण्ट अफ दि किङ्डम अफ नेपाल, (सन् १८११), न्यू दिल्ली एशिया पब्लिकेशन सर्भिसेज ।
- क्वाड, जु छो, टेक्स्ट कलेक्सन इन बान्तावा (२००६), काठमाडौं ।
- गौतम, देवीप्रसाद, नेपाली भाषा परिचय (२०५८), साभा प्रकाशन, काठमाडौं ।
- ग्रियर्सन, जर्ज, ए लिङ्ग्विस्टिक सर्भे अफ इण्डिया (सन् १९०९), भोलुम -३३३, पार्ट ६ न्यू दिल्ली ।
- तथ्याङ्क गतिविधि, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग २३:३ २०५८/०५९ ।
- तोवा, सुयोशी खालिड टोकियो युनिभर्सिटी अफ फरेन स्टडिज (सन् १९८४, दो.सं) ।
- नोर्वी यु. वी र मोरिस सी.जी. द गोर्खा देइर म्यानर्स, कस्टमस् एण्ड कन्ट्री (सन् १९२७), न्यू दिल्ली, कस्मिक पब्लिकेशन ।
- पोखरेल, बालकृष्ण, राष्ट्रभाषा (वि.सं. २०४०) साभा प्रकाशन, काठमाडौं ।
- बान्तावा, डिक, बान्तावा (राई) व्याकरण (२०५५) लक्ष्मी प्रकाशन काठमाडौं ।
- _____, बान्तावा (राई) शब्दकोश (२०५८), काठमाडौं ।
- विकेल बी. आस्पेक्ट, मुड एण्ड गर्भ अफ बेलहारिया (राई): सिमेटिक इन्टरफेस प्राग्माटिक इन्टरफेस अफ अ हिमालयन ल्याङ्गवेज (सन् १९९६)
- जान विलियाम एप्पली, बान्तावा : अ सोयिसयो लिङ्ग्विस्टिक सर्भे, (सन् २००३), काठमाडौं ।
- शर्मा, मोहनराज (२०५३), शब्दरचना र वर्णविन्यास, नवीन प्रकाशन, भोटाहिटी ।
- स्प्रिंग, डा.आर. के., द प्रोब्लम्स इन बान्तावा राई, फोनोलोजी (सन् १९८७)
- यादव, योगेन्द्रप्रसाद, रेग्मी भीमनारायण, भाषाविज्ञान (वि.सं.२०५९) न्यू हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज कीर्तिपुर ।
- राई श्यामराज, ओ रेडियो नेपाला (वि.सं. २०६२) देउराली अफसेट प्रेस सुनसरी, धरान ।
- राई, नोवलकिशोर, बान्तावा वर्ड लिस्ट इन पर्यायवाची शब्दकोष (सन् १९७३) रोयल नेपाल एकेडेमी, काठमाडौं ।

- राई, नोवलकिशोर, अ वेसिक बान्तावा कन्भर्सेसनल कोर्ष (सन् १९७८), काठमाडौं ।
- राई, नोवलकिशोर, रिडुप्लिकेशन इन बान्तावा कन्ट्रिब्युसन टु नेपलीज स्टडिज (सन् १९८४) काठमाडौं ।
- राई, नोवलकिशोर, लोकेटिभ मार्कर सफिकेशन अफ बान्तावा एण्ड देयर एक्टेन्सन् (सन् १९८८) काठमाडौं ।
- हडसन् एच्.बी. कम्पेरेटिभ भोकेबुलारी अफ दि सेभेरल ल्याङ्गवेजेज (डाइलेक्ट) अफ सेलेक्टेड पिपुल कल्ड किरातीज, (सन् १८८७) जर्नल अफ दि एशियाटिक सोसाइटी, बेङ्गाल, भोलुम -२६ ।
- ह्यान्सन, जी. एण्ड वर्नर, विन्टर, द राई अफ इस्टर्न नेपाल एथनिक एण्ड लिङ्ग्विस्टिक ग्रुपिड फाइन्डिड अफ द लिङ्ग्विस्टिक सर्भे अफ नेपाल (सन् १९९१) दक्षिण एशियाली अनुसन्धान केन्द्र त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

शोधपत्रसूची

- राई, नोवलकिशोर, अ डिस्क्रिप्टिभ स्टडी अफ बान्तावा (सन् १९८५), विद्यावारिधि अ.प्र.शोधपत्र, पुना विश्वविद्यालय ।
- राई, इच्छापूर्ण, कम्पेरेटिभ स्टडी अफ किन्सिप टम्सु (२००४), अ.प्र. स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर, काठमाडौं ।
- राई, धनराज, बाइल्याङ्गयूजन एण्ड ल्याङ्गवेजेज एट्टिट्युड अ केस स्टडी अफ बान्तावा राई अफ फाकफोक भी.डी.सी. ईन इलाम (सन् २००९), स्नातकोत्तर अ.प्र. शोधपत्र, त्रि.वि. काठमाडौं ।
- रेग्मी, भीमनारायण, कोयु भाषाको रूप विश्लेषण (सन् २००३) अ.प्र.शोधपत्र, विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको सचिवालय नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं ।
- राई बमबहादर, नेपाली र बान्तावा राई भाषाका व्याकरणिक कोटिको व्यतिरेकी अध्ययन (वि.सं. २०६३) अ.प्र. स्नातकोत्तर शोधपत्र ।

पत्रपत्रिकासूची

- राई, पदम, राई बान्तावा ल्याङ्गवेजेज एण्ड कन्सेप्ट पेपर अफ बुडवाखा (सन् २००६), काठमाडौं ।
- राई, अविनाथ, किरात राई मातृभाषा र मातृभाषि : सङ्क्षिप्त सिंहावालोकन, यायोक्खा निप्सुड, वर्ष ९, पूर्णाङ्क १६, असोज २०५९, किराया, काठमाडौं ।

परिशिष्ट

बान्तावा भाषा र यसमा पाइने भाषिक भेद

नेपालको पूर्वी भाग भोजपुर, खोटाङ्ग, उदयपुर, सुनसरी, धनकुटा, झापा, इलाम, पाँचथर आदि जिल्लाका साथै नेपाल बाहिर दार्जिलिङ्ग, सिक्किम, खर्साङ्ग, सिलोड आदि भू-भागमा बसोबास गर्दै आएका राई जातिहरूले बोल्ने भाषामा भाषिक एकता पाइँदैन । राईहरूको प्रायः थरै पिच्छेको भाषा हुने भएकोले राईलाई बहुभाषीय जातिको रूपमा चिनिन्छ । राई भाषा भन्नुभन्दा राई समूहको भाषा भन्नु उपयुक्त हुन्छ । यी राईहरूभित्र बोलिने भाषाहरूक सङ्ख्या अझै यकिन भइसकेको छैन । विभिन्न किसिमका अध्ययन र अनुसन्धानहरूले देखाएका तथ्याङ्कअनुसार राई भाषिक समूहमा २८ भन्दा बढी भाषाहरू बोलिन्छन् । यीमध्ये सबैभन्दा बढि बान्तावा भाषा बोलिन्छ । २०५८ सालको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार नेपालको कूल राईहरूमध्ये ५८.४२% ले बान्तावा भाषा बोल्ने गरेको पाइन्छ ।

‘बोन्’ र ‘तावा’ मिलेर बान्तावा शब्दको निर्माण भएको हो ‘बोन’ को अर्थ पानीको मुहान र तावाको अर्थ अतिथि भन्ने हुन्छ । पानीको मुहान अथवा हिमालयको फेदीमा बस्ने अतिथिहरूले बोल्ने भाषा भनी यस भाषालाई बोन्तावा नामाकरण गरियो । विस्तारै मानिसहरूको जनजिब्रोमा बोन्तावाबाट बान्तावा भाषा भन्न थालियो । (राई, २००६)

परापूर्वकालदेखि बोलिदै आएको यो भाषा भोट बर्मेली भाषा परिवारअन्तर्गत पर्दछ । यस भाषाको कथ्य रूप धेरै पुरानो भए पनि लेख्यरूप प्राप्त गर्न थालेको थोरै समय मात्र भएको छ । यस भाषाको लिपि नभएकोले देवनागरी लिपिमा नै लेखिन्छ । २०४६ सालको राजनैतिक परिवर्तनपछि मातृभाषामा पठनपाठन गर्न पाइने नीतिअनुरूप बान्तावा भाषामा पनि एक देखि पाँच कक्षासम्म पठनपाठन भइरहेको छ । भाषिक एक रूपता ल्याउन र बान्तावा भाषालाई मानक लेख्य रूप दिने उद्देश्यले बान्तावा भाषामा ‘बुड्वाखा’ पत्रिका मासिक रूपमा वि.सं. २०६१ साल पौष १ गते देखि प्रकाशित भइरहेको छ ।

बान्तावा भाषाको कथ्य परम्परा धेरै पुरानो छ । समयको लामो अन्तराल एवम् भौगोलिक दूरता र सामाजिक संरचनाका कारण बान्तावा भाषाका वक्ताहरूले बोल्ने शब्दहरूमा विविधता आएको पाइन्छ । लामो समयसम्म बान्तावा भाषाले लेख्य रूप नपाउनाले बान्तावा भाषाको मानक रूप पत्ता लाग्न सकेको छैन । बान्तावा भाषा सम्बन्धी अध्ययन र अनुसन्धानकर्ताहरूले फेला पारेका तथ्यअनुसार बान्तावा भाषामा चार किसिमका भाषिक भेद पाइन्छ । हनवोन गार्ड र विन्टर वार्नर (सन् १९८५) ले बान्तावा भाषाका चार भाषिका छन् भनेका छन् । अरुण नदीदेखि पूर्वी भागमा बोलिने पूर्वी बान्तावा, दक्षिणी भागमा बोलिने बान्तावा भाषा दक्षिणी बान्तावा, भोजपुर बजारदेखि उत्तरी भेगमा बोलिने बान्तावा उत्तरी बान्तावा र भोजपुरको ओख्रे, खोटाङ्गको दक्षिण भेगमा बोलिने बान्तावालाई पश्चिमी बान्तावा भनी बान्तावा भाषाका चारवटा भाषिका छुट्याएका छन् । यस

अनुसन्धानपछि क्याड जु छो, जोन विलियम एप्पली र पदमकुमार राईको संयुक्त बान्तावा सामाजिक तथा भाषिक अध्ययन (सन् २००३) मा दक्षिणी (हतुवाली), पश्चिमी (आम्चोके), उत्तरी (दिल्पाली), र पूर्वी (धनकुटे) गरी बान्तवा भाषाका मुख्य चार भाषिकाहरू देखाइएका छन् । यस्तै अन्य विभिन्न अनुसन्धानकर्ताहरूले पनि आ-आफ्नै मत राखेका छन् । यी अध्ययन अनुसन्धानहरूबाट बान्तावा भाषाका मुख्य तीनवटा भाषिका छन् भन्न सकिन्छ; हतुवाली, आम्चोके, दिल्पाली । यी तीनवटै भाषिका एक अर्कामा बोधगम्य छन् । यी भाषिकामध्ये दिल्पाली भाषिका केही फरक देखिन्छ, हतुवाली, आम्चोके भाषिकामा निकटता ज्यादा देखिन्छ, जस्तै :

१. एउटा मान्छे आयो ! (नेपाली)
 - अक्तेत मना बाना ! (हतुवाली)
 - अक्तेत मना बाना ! (आम्चोके)
 - उक्ताक मुना बाना ! (दिल्पाली)
२. बजार आउनुभएको दाजु ! (नेपाली)
 - बजारा बानिन्ओ बब ! (हतुवाली)
 - बजारा तबानिन्ओ बुआ ! (आम्चोके)
 - बजारा बानानिन्ओ बुवा ! (दिल्पाली)
३. यो त मेरो (नेपाली)
 - ओना अडको (हतुवाली)
 - ओना अडको (आम्चोके)
 - ओलो उडको (दिल्पाली)
४. म पनि यही बस्दैछु । (नेपाली)
 - उडकाछाड ओडा युडडाडा मोक (हतुवाली)
 - अडकाछाड ओडा युडडाडा मोलोक (आम्चोके)
 - उडकाछाड ओडा युडडाडा (दिल्पाली)
५. त्यो बोल्दैँन
 - मोको अचेप्निन (हतुवाली)
 - मोको अचेप्निन (आम्चोके)
 - मोको चेप्निन् (दिल्पाली)

माथि प्रयुक्त तीनवटा भाषिकाका वाक्यहरूलाई हेर्दा निम्न रूपमा यी भाषिकाहरूलाई पाउन सकिन्छ ।

	हतुवाली	आम्चोके	दिल्पाली
'अ' उपसर्गको प्रयोग			×
थेगो प्रयोग	मोक	मोलोक	×
निकटता	आम्चोकेसँग	हतुवालीसँग	×

यी तीनवटा भाषिकालाई हेर्दा यी भाषिकाका शब्द नै फरक नभएर शब्दमा रहेका वर्णको उच्चारणमा मात्र फरक भएको पाइन्छ । यी भाषिकाहरूमध्ये दिल्पाली भाषिका बाहेक हतुवाली, आम्चोके भाषिका बोल्ने क्रममा वक्ताले थेगो पनि मिसाएर बोल्ने गरेको पाइन्छ । ती थेगोहरूले छुट्टै अर्थ नदिए पनि भाषामा मिठास ल्याउन प्रयोग गरिएको हो भन्ने अनुमान लगाउन सकिन्छ । समग्रमा हेर्दा यी तीनवटै भाषिकाका प्रायः समान विशेषताहरू पाइन्छ ।